

ʿAlī Kemāl

علی کمال

مصیبه غالب ایکن اعتباری ساهینك
صواب بویله محلده خطا دکلده نه‌در؟
راشد

Rāşid müverrihmi? şāʿirmi?

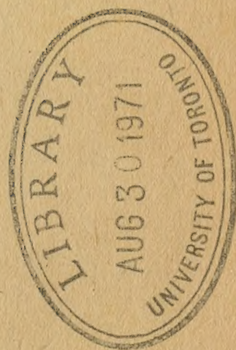
راشد

مورخمی؟ شاعرمی؟

بر دمت دوشونجه‌در که وقعه نویس راشده و او مناسبتله
او دورلرده‌کی تاریخمزه ومورخلکمزه ؛ شعریمزه وشاعرلکمزه دائر
مطالعه‌لردن ، مؤاخذه‌لردن طوپلانمشدر .

باب عالی جاده‌سنده سنجاقجیان مطبعه‌سنده توزیع اولنور

استانبول ۱۳۳٤

LIBRARY
AUG 30 1971
UNIVERSITY OF TORONTO

دوشوندکلرم

حرب عمومی ، بالخاصه بزده ، فکراً فعالیتاره بویوك بر سکته
ویردی ، نیم کبی سرآزاد بر قاچ محرریمزك ، متفکریمزك ایسه عادتا
قلملرنی قیردی ، فقط نه قدر مهیب اولورسه اولسون ، بویله بر
آفت ، الك عاجز بر مفکره‌یی بیله ، اولومه بادی اولمادقجه ، آنجاق
موقتاً طوردیره‌بیلیر . بو طوردیریش‌ده صوریدر ، چونکه عین مفکره
ینه آلتدن آلته ، ایچین ایچین ایشلر ، ایلك فرصتده حقیقت اولمغه
مهیا تصورلر ، قوه‌دن فعله هنوز چیقمامش اثرلر حصوله کتیریر .
فی‌الحقیقه :

چالیش ، ادراکی قالدیر ، مقتدرسه‌ك آدمیتدن

سوزی پك طوغریدر. ولو بو هرج و مرج قدر قهار اولسون ،
برید استبداد انساندن دوشونمه‌یی ، فکردن فعالیتی سلب ایده‌من .
اوچ ، درت سنه‌دن بری کورمه‌دیکمز ، چکمه‌دیکمز فلاکتلر ،
آجیلر ، مضایقه‌لر قالدیمی ؟ اویله ایکن اوته‌دن بری دوشونمکله مألوف
اولانلریمز ینه عین زمان ، حتی عین بلا ایچنده ادبیاتدن سیاسیاته قدر
بر لحظه فعالیت فکریه‌دن کری طوردیلرمی ؟ طوره‌بیلیرلرمیدی ؟ نیم
کبی ابتدای شبابندن بری فکراً چالیشمغه ، چابالامغه آلیشمش بر فرد
طبیعتیله بو زمره‌دن دکلمیدر ؟

اوت ، پیام الفا اولونه‌لیدن ، جهان حربی طوتوشه‌لیدن بری

قلمم پك آز ایشله‌دی ، چونكه هیچ بر جولانگاه بوله‌مادی . فقط متصل دوشوندکلریمه پایان یوقدی . لسانه ، ادبیاته ، سیاسیانه وسائره‌یه دائر هب دوشونیوردم . اکرم بك ، شمدی بر پارچه مصطلح کو - رونسه بیله ، هر حالده ینه مونس لسانیله دیرکه :

روز تنها بیده محزون و مکدر گاه گاه ،
ایلرم سمت سمایی چشم جانه وقفه‌گاه ،
مست استغراق ایکن ، اولقله منظور نگاه
غربه طوغری عزم ایدن بر قوش ، یا برابر سیاه
آغلارم اما نیچون ، بیلمم کیمکچون آغلارم ؟ .

عین حال بنده واقع اولیوردی . فقط آغلامیوردم . دوشو - نیوردم . بر قوشدن ، برابر سیاهدن زیاده ایشتدیکم بر وقعه اوقو - دیغم بر مقاله ، کوردیکم ، کوروشدیکم ، حتی بعضاً کورمه‌دیکم ، کوروشمه‌دیکم بر انسان بنی دوشوندیریوردی .

شیمدی صانیورم ، اومیورم که بو دوشونجه‌لری بکا سنه‌لردن بری صادقانه ، فداکارانه خدمت ایدن بر یارجانه ، بو ناچیز خامه‌یه تودیع ایدرك قارئلریمه پی‌درپی عرض ایتمك زمانی کلدی . فی الواقع بنم قطرتمده یارادلمش ، بنم کچیردیکم حیاتی کچیرمش بر آدمك بو اندیشه‌دن باشقه بر املی ، حتی بر طول املی اوله‌بیلیرمی ؟

قوجه نفعی‌نك :

غرق ایدر بر نقطه‌ده نور سیاهه عالمی
عارفك سرمایهٔ کلك سیاهی بویله‌در !

دیه اوسحار تأثیری کوکاره چیقاردیغی یازینك بویله اك ساده -

لرندن بيله بر خير مأمولدر ، بر نورطوغه بيلير ، هر حالده شر ، ظلمت صادر اولەماز . آرتق او حانطال ، او ابتدائى ، او قاره كون وهملرينى بر طرفه آتەلي‌يز . عرفان و كمال ايله يوغورلمش فكرلردن هيچ بر زمان مضرت كلمز . بو قدر آجى تجربەلردن صوكره اولسون ، هر كسك قناعت فكريەسنه حرمت ايتمكى اوكرندك ، صانيرم .

يازيلريمى اوتەدن برى اوقومق لطفنده بولونانلر بيليرلر ، قلممك آنجاق بر خاصيتى واردر . اوده صميملكيدر : صرف دو ـ شونديكمى يازمقدر ، فكراً ، وجداناً قناعتمك خلافنه — ولو قيرلمق ، پارچه پارچه اولمق تهلكەسنه معروض قالسەده — بر سطر بيله قارالامامقدر ، بو فكرلرم ، بو قناعتلرم ياكليش اولەبيلير — چونكه بنده انسانم ! . . نه درجه ذاتدن ، زاتدن مركب اولديغمى بيلمك ايچونده بو صفت كافيدر — فقط او خطا صميميدر . خطا ـ لرك بويلەلرى ايسه نيجه صميمى اولمايان حقيقتلره مرجحدر ، بر فرنك شاعرينك ديديكى كبى : قدحم بويوك دكل ، فقط بن قدحمله ايچرم .

منفعت ، قورقو ، هر نه سائقه ايله اولورسه اولسون ، دوشو ـ نديكنك عكسنى سويلەمك ، على‌الخصوص باطل بيلديكنى حق ديه كوسترمكه چاپالامق ، حقيقتى بويله رسواى ايلەمكدن ايسه صوصمغى ترجيح ايتمەمك نيجه انسانلرك باصاماق باصاماق الك آشاغى طبقەسنه قدر اينمكدر .

شرقمزده ، كونا كون سببلره مبنى ، فكر واديسنده بو مردانه خصلت ياقين وقته قدر نه ادراك ، نەده تقدير اولونوردى . حالا بيله قسماً اويلەدر . فى‌الحقيقه ايچمزده :

اهل بطلانك سوزين ترويج ايدن انسانميدر ؟
آدم اول ، ايسترسه خصم اولسون بوتون عالم سكا

دیین اولمشدر ، فقط اويله يابه‌بيلن چوق كورولمه‌مشدر .

انسانی بالخاصه نفسنه قارشی آلچالتان بو مسكنت يولنك فنالقلرینی بزه آنجاق احرارانه بر تربيه كوستره‌بيلير . او فيضه ايرمك ايچونده زمان ايستر .

جهانك هيچ بر آلايشنی بيلمم ، حياتك بر نشئه‌سنی تصور ايتمم كه :

وقتا كه طوروب شو قلب غمناك ،
طوپراقده نهان اولور وجودم ،
وقتا كه دولوب دهانمه خاك ،
شوقيكله تمام اولور سرودم .

حتی بنی حياتده ايكن چكمه‌ينلرك بيله آرقه‌مدن : « . . . فقط هر قصوريله برابر فكرينك اری ايدی » ديمكه مجبور اولملرينی اميد ايتمكده كی ذوق جاودانی‌يه فائق اولسون .

آرناوود كويی ١ آغستوس ١٣٣٤

باشلار كن

یکی مجموعه‌نك بر بندی — احمد رفیق بكك تاریخی و مورخلکی طرز تلقیسی — « پیام » لك تاریخه و مورخلکه دائر مطالعه‌لری — معنوی بر دردیمز : اویصاالغمز — ینه « پیام » لك بر تفردی : مراد بك مرحوم ایچون وقتیله یازدقلری .

احمد رفیق بك محبموز کچن کون یکی مجموعه‌ده وقعه نویس راشد افندی‌یه دائر اوزونجه بر بند نشر ایله‌دی. راشدك حیاتنه متعلق بعضی بسیط اولدیغی قدر مفید معلوماتی محتوی اولمقله برابر بز بو مقاله‌یی نه احمد رفیقك تاریخشناسلغی، نده یکی مجموعه‌نك صرف علمه طغارجقلق شهرتیله متناسب بولدق . . .

نه‌یسه‌در ، متصل وقعه نویسلریمزی ، شرق مورخلرینی تتبعله مشغول بر شرق آدمی اولمق ، شرقده یاشامق ، شرق هواسنی تنفس ایتمك سائقه‌سیله‌میدر ؟ نه‌در ؟ رفیق بك عموم شرقلیلر کبی تاریخی سطحی بر نظرله کورمکده ، ینه اویله‌جه تدقیق ایتمکده ، اصول کبی ، تنقید کبی ، تتبع کبی شرط اساسیلرندن هیچ برینی ادراك ایتمه‌دن کلیشی کوزل تاریخ یازانلری ، وقعه نویسلری مورخ تلقی ایله‌مکه باشلامشدر، اویله اولماسه نعیماره ، هله راشدلره مورخ دیمزدی. حتی احمد ثالث دوری کبی بر دور انقراضمزی سیاسةً، اجتماعاً، ادباً، نه اولورسه اولسون ، او درجه کلار، کاستانلر ایچنده کورمزدی . نده ابراهیم پاشا کبی فرانسه‌ده اون بشنجی لوئی دورینك «بندن صوکره طوفان!..»

دینلرینی آکدیران، حکومت حکمتله مشترك، وزیر اولمق حکیم اولمق کرك ایکن آنی بی حالدن کورمك شویله طورسون، دوشونمکه بیله موفق اوله‌مادیغی، یا وقت بوله‌مادیغی ایچون پادشاهنی‌ده، کندینی‌ده، مملکتنی‌ده ناحق یره بلالره اوغراتان بر صدراعظممزی قوری قوری‌یه کوکاره چیقارمازدی. (وولته‌ر) لری، (مونته‌سکیو) لری، (روصو) لری یتیشدیرن بر عصرده ابراهیم پاشانك عرفانندن، عرفان‌پرورلکندن بحث ایتمك، شرق ایله غرب آراسنده‌کی نسبت کمالاتی نه‌قدر محافظه ایتسه‌ك، ینه بر پارچه کولونج اولمازمی؟. «الٓهی» رفیق بك! . احمد ثالثك‌ده، دامادینك‌ده معرفتلری، مدنیتلری طبقی سعد آباده بکزر، او درجه صو اوزرینه قورولمشدر. دائما بر بورادن صوکره اویله هوائی اثرلرك یرلرنده یللر اسر.

رفیق بك وقعه نویسلریمزك کلیشی کوزل یازدقلرینی ینه اویله‌جه اساس اتخاذ ایدرك تاریخمزی تدوین ایتمك، رجال دولتمزی آکلامق و بزه آکلاتمق ایسترسه چوق یاکیلیر. بونلرك الك ایلری کلنی، الك عالمی‌در که تاریخنك مقدمه‌سنده: «مساوی‌ی المدن کلدیکی مرتبه کیزله‌دم، محاسنی ایسه کوجم یتدیکی قدر اطرا ایله‌دم» دیر. تاریخ بویله‌می اولور؟ بویله‌می یازیلیر؟

ینه عینی یکی مجموعه‌ده دیکر بر دوستمز، رفیق خالد بك بیامم نه مناسبتله (پیام) ی خیریالیور. زوالی (پیام) که طوپی طوقوز آی یاشایه‌بیلدی، بو مدت ظرفنده ایسه خیاله صیغماز عداوتلره هدف اولدی، بر قاچ دفعه الغا ایدلدی، نهایت بر ضربه ایله کوکندن سوندریلدی، کیتدی، فقط هیچ بر مزیته مالك اولماسه‌یدی بر فضیلته صاحب ایدی که اونکله بو قبه‌ده الی‌الابد بر خوش صدا براقه‌بیلدی.

اوده سلکدی.. سلکمزلکدن چورین بو مطبوعات ، بو ارکان مطبوعات آراسنده مسلك بولنده او درجه فدا کارلغك بر قیمتی اولسه کرکدر . بو حقیقتی بو کون تسلیم ایتمه‌یورسه‌ق یارین ایدرز .

مع‌مافیه رفیق خالدك بکنمدیکی و مجموعه‌سنه نسبةً پك سونوك بولدیغی (پیام)ك نسخهٔ ادبیه‌لری بالفرض تاریخ و مورخلك ایچون شو مطالعه‌لری بسط ایله‌یوردی که اعتقادیمزجه عین موضوعه دائر یکی مجموعه‌ده اوقودقلریمزدن چوق علمیدر :

« تاریخ ناصل یازیلیر ؟ اول امرده بر معرفتله ، معرفت تتبعه وقوف ایله یازیلیر. مورخ بر موضوعی قلمه آلمق ایچون ابتدادن نه درلو مأخذلره ، هانکی وثیقه‌لره مراجعت ایده‌جکنی بیلملیدر، بیلدکدن‌صوکره‌ده اومراجعته مقتدر اولملیدر. او رنك رنك ، صنف صنف اثرلری ، وثیقه‌لری تدقیق و تعمیقدن‌ده بر نتیجه چیقاره‌بیلملی ، اوکا کوره موضوعنی تمهید و تدوین ایدرك، بویله‌یاپمادن هیچ بر محاکه یوروتمه‌مکله برابر ، هیچ بر مسئله ، هیچ بر حادثه ایچون‌ده حکم ویرمه‌ملیدر . . .

« بو معرفت تتبع بللی باشلی بر علمدر که اوزون اوزادی‌یه بر تحصیل ایله الده ایدیلیر ، غرب مملکتلرنده فرانسزلرك «Ecole des Chartes» لری کبی مکاتب عالیه‌ده تدریس و تدریس اولونور، هر درلو تاریخی وثیقه‌لرك طرز تحریرینی ، تصنیفنی، عمومیتله تاریخلرك صورت‌مطالعه‌سنی، تدقیقنی، بوتون بو منبعلردن استنباط فوائدی اوکره‌تیر .

« مع‌مافیه تاریخ یازمق ایچون نه درجه مهم ، لابد اولورسه اولسون ، بو معرفت اساسیه‌ده کفایت ایتمز، ایکنجی درجه‌ده‌عمومی بر عرفان، مهذب بر فکر ، تراشیده بر ادراك ایستر . . . تا که مورخ خرافاتی حقائقدن قولای قولای تمییز ایده‌بیلسین ، نور ایله ظلمتی بر برینه قاریشدیریرجه‌سنه بصیرةً بسیط اولماسون ، تا که عمومیتله جهان نه ایدی ، نه اولدی ؟ دولتلر ناصل تشکل ایتدیلر ، نه صورتله یاشادیلر ، نه وجه ایله انقراض بولدیلر ؟ بو حقیقتلره کاملاً مطلع اولسون . حتی یالکز ماضی‌یی بیلمکله قالماسون ، حالده وقوف ایدینسین .

« لکن بداً مورخ اولمق ایچون اوچنجی درجه‌ده بر مزیت کرکدر که اوده کمالات فکریه ایله ملی، عرقی، شخصی هر نوع احتراصلره غلبه چاله بیلمکدر، لهده وعلیهده هر حقیقتی یازه‌بیلمکدر، نه درلو حسیاتك، منافعك سوقیله اولورسه اولسون، وقعه‌لری ذره‌جه دکیشدیرمه‌مك، رجال تاریخیه‌یی حقیقتلرندن باشقه کوسترمه‌مکدر، حاصلی انسانلغی هر طرفدن صاران، قوشاتان بوتون بو کوچوکلکلردن صیبریله‌بیلمکدر.

« مورخلکك استلزام ایله‌دیکی دردنجی بر مزیت‌ده شرقده کوردیکمز کبی لفظ اویونی، اویونجاغی دکل، فقط جدی، بر فکری بحق افاده یارار، بر وقعه‌یی اك اینجه کریزکاهلریله آکلاتغه خدمت ایدر بر اسلوبه، برطرز بیانه مالك اولمقدر. حالا کوکلدن، کوزدن اسیری، مفتونی اولدیغمز « طمطراق خوش ادا » ایسه بو مزیتك اك برنجی دشمنیدر.

حاصلی، هر مورخه بوتون بو مزیتلرك فوقنده بر مزیت لازمدر که اوده هر نه واديده اولورسه اولسون فکراً حریت، اخلاقاً صافلاملق، مدنی شجاعتدر.

*
* *

ایشته او هیچ بکنمه‌دیکمز « بیام » تاریخ و مورخلك ایچون بویله بی پروا، لکن طوغری دوشونیوردی. بو بك بکندیکمز یکی مجموعه ایسه بو دوشونجه‌لردن هیچ اولمازسه برینه طاش چاتلاسه حرکتنی اویدیره‌ماز... بز یازی‌یی اول باول دائما بر مقصد، بر قورقو، بر اندیشه ایله یازارز، فکریمز ایکنجی درجه‌ده کلیر... اونلره یا اویار یا اویماز، او جهت وظیفه‌مزده دکل.. ماضیده بویله ایدك، حالده ینه بویله‌یز، بلکه استقبالده بیله بویله اوله‌جغز. اجتماعی، فکری، اخلاقی هر درلو شرائط حیاتمز بونی استلزام ایلر. قوص قوجه بر شیخ‌الاسلامز اوچ عصر اولی:

حال مشکلدر اگر اویمازسه حاله قالمز

مصرعنی طراز حیات ایدینمشدی ، ایدینمشدی ، فقط عالمندن ، فضلاندن زیاده او سایه‌ده سکسان یاشنه‌قدر مرفهاً یاشایه‌بیلمش ، سنه‌لرجه مسند فتواده معزز ، مبجل قالمشدی ، ذاتاً :

باقدك زمانه‌اویمادی ، سن اوی زمانه‌یه !

دستوری هپمزك معروفمز ، مقبولمز ، سر تاجمزدر . بو شوق ایله هر هانکی دورده ، نه وسیله ایله اولورسه اولسون « کیمی کورسه‌ك اتکلرز » ، صوکره صیقلمادن « حقنده یاردیم بکلرز . . » ذاتاً نزاکتمزه ، مزاجکیرلکمزه پایان یوقدر ، فلسفه‌مز :

اگر ایستر ایسه‌ك « انسان کامل » نامکه دینسین
نه سن بر کیمسه‌دن اینجین ، نه سندن کیمسه اینجینسین

نصیحتیدر . . . یالکز بو سبب کافی دکلیدر که بزده تاریخ یازیلمازدی ، یازلمادی و ینه‌ده یازیله‌ماز . بو کون بو احرارانه اداره‌مزله برابر هانکی بابا ییکیتمزده اك ساده بر حقیقتی سویله‌مکه جسارت وار ؟ بالفرض بوقوجامان یکی مجموعه پیامدن بحث ایدرکن : « حر ، حریق جاندن سور بر غزته ایدی ، بویله بر دور مشروطیتده اویله کیفی الغا ایدلمه‌ملیدی ، سربستیٔ مطبوعات بویله‌اولمازدی . » دیه‌بیلیرمی ؟ .. یوقسه زمانه‌نك خوشنه کیتمك ایچون (پیام) ی کیف ما اتفق فصل ایتمکی حسابه دها موافق بولمازمی ؟ . .

یکی مجموعه ارکاننك ابراز ایده‌مه‌دکلری بو فکر قهرمانلغنی ینه اوبکه نیلمه‌ین « پیام » پك آچیق کوسترمشدی : چونکه عینی تاریخ بندنده

غزته‌لریمزك کلیتله اوالیم ارتحالنی بیله خبر ویرمکه جسارت ایده‌مه‌-
دکاری مراد بك مرحوم کبی بر نادرهٔ فطرت ایچون شو مطالعه‌یی
بسط ایله‌مشدی :

تاریخه و مورخلکه دائر بزده بو کثیف یوقلق ایچنده یگانه بر وارلق
مراد بك خواجه‌مزدر . مراد بك ایلك تورك مورخیدرکه هیچ دکلسه بر
درجه‌یه قدر یوقاریدن بری عرض ایتدیکمز شرطلره توفیقاً تاریخ عثمانی‌یی
تدوین ایله‌مش اولسون . « تاریخ ابوالفاروق » بو نقطهٔ نظردن بزده هنوز
یازلامامش بر خارقه‌در . بر خارقه که بوتون عثمانلیلرجه عبرتله مطالعه اولونمغه
دکر ، اولونورسه فکرآده ، اخلاقآده تهذیب و ترقیمزه جداً خدمت ایلر .
مراد بك معرفت تتبعه بحق واقفدر . تاریخ عثمانی‌یه دائر بر چوق
مأخذلر ، وثیقه‌لر کشف ایله‌مش، اونلردن‌ده ممکن مرتبه استفاده ایتمشدر .
اعتقادیمزجه بو منبعلری قارئلره دها صراحتله ، مناسبت دوشدکجه اشارتلرله
بیلدیرملی ایدی . بویله یاپلمش اولمامق بر نقیصه صاییله‌بیلیر . فقط بنه مراد
بك او مهذب فکرینی ، اوتراشیده ادراکنی تاریخنده پك پارلاق بر طرزده
کوسترمشدر . او قدر که ، بی‌پروا سویلرز ، هیچ بر مورخمز ، هیچ بر
زمان بو مرتبهٔ کمالی احراز ایتمه‌مشدر .

باقدم سطور نسخهٔ آفاقه سربسر
یکحرف نابقاعده یوقدر میانه‌ده

مراد بکك تاریخنده ایسه، فنه، منطقه ، عقل سلیمه مغایر برمطالعه، بر
فکر اولسون کوره‌ملز .

« فکراً بو کمالات سایه‌سنده قومی ، شخصی ، دینی هر درلو حسیاتنه
غالب کلدیکی ایچون بر طبیب بر خسته‌یی ناصل معاینه ایله‌یورسه مراد بك‌ده
تاریخمزی اویله محاکمه ایدرك علی‌الاطلاق مورخلریمزك دوشدکلری طر-
فکیرانه مغالطه‌لره دوشمه‌مش ، هله مورخلکی حمیت و سائره نامنه کلیشی
کوزل مداحلقله ، قصیده کولقله بر طوتمامش ، اوبیلدیکمز وقعه نویسلکك
فوق‌العاده فوقنده بر صنعت عد ایتمشدر .

« اوت ، مراد بکك اسلوبی داها واضح ، داها صحیح ، داها متین

کورمك ایستردك، فقط بو نقصانلریله برابر او افاده‌نك بر فضلنی، طبیعیلکنی، حتی تورکجه‌مزده نادراً کوریلیر، بعضاً پك آزیمزه میسر اولور برطبیعیلکنی وصمیملکنی انکار ایده‌مه‌یز . بو مزیت ایسه استادك یازدقلرینه باشقه بر رونق ویرییور ، هر حالده او بر قصورلری اورتیور .

« فقط بزجه تاریخ ابوالفاروقك اك بویوك قیمتی شرقده شمدی‌یه قدر کوره‌دیکمز ، بیلمه‌دیکمز بر حریت فکریه ، بر شجاعت اخلاقیه ایله یازلمش اولسیدر . ذاتاً مورخ بو وادیده یکتا دکلیدر ؟ او فضیلتی سیا - سیاته وارنجه‌یه قدر بوتون حیاتنده کوسترمه‌دیمی ؟ اویوزدن هرنکبته ، هر فلاکته قاتلانمادیمی ؟ ینه‌ده قاتلانمایورمی ؟

« بز او اعتقادده‌یز که مکتب ملکیه‌ده‌کی تدریسات غراسیله باشلایه‌رق بو تاریخ ابوالفاروقه قدر کان عمر کمال و فضیلتیله مراد بك هر حالده ، هر آجی‌یه رغماً بو ملته بردرس ابدی‌ویردی : بویوك برخواجه، بویوك برمورخ ، بویوك بر انسان نصل اولور ؟ کوستردی . بو کون بز هنوز بر چوق احتراصلرك زبونی‌یز، بو حقیقتی کوره‌مه‌یز، فقط یارین کوریرز.

سونرمی سوندی دنیلمکله نورنامتناهی ؟
نفسله قابل اطفامیدر چراغ الٓهی ؟

ایشته پیامك مراد بك ایچون داها درت بش سنه اول یازدقلری ! راشدلری ، نعیمالری مورخ دییه ناحق یره کوکلره چیقاران ، تاریخ عثمانیه‌دن متصل بحث آچان یکی مجموعه شمدی‌یه قدر نه تاریخ ابوا - لفاروقه ، نه‌ده ابوالفاروقه دائر ایکی سطر یازی یازابیلدی ، فقط امین اولملی یز که او اثرده ، بو مؤثرده تورکلك ، عثمانلیلق یاشادقجه حشره قدر پایداردرلر ؛ اخلاف بوحقسزلقلریمزی ، حقیقتسزلکلریمزی همده یوزیمزه اوره‌رقدن تعمیر ایدرلر . . .

راشد مورخميدر ؟

شرق تاريخلرى و مورخلرى ايچون بر غرب مدققنك فكرى — عجم تاريخلرى و تاريخلريمز — راشددن تنقيده مستحق بر نمونه — قدمانك نثرلرى ايله شعرلرى آراسنده بر مقايسه — راشدك خلقى — تاريخ دكل ، شهنامه‌يا داستان — شانى زاده‌نك بر تنقيدى — بر تنقيدى دها ، فقط : طبيب يداوى و الطبيب مريض — مورخلريمزك الك بيوك تقصيرلرى — غرب مورخلرينك رجحانلرى .

راشد مورخميدر ؟ حاشا ، بو مدعامزى اثباته كيريشمه‌دن اول بر غرب مدققنك عموميتله شرق مؤلفلرى ، بالخاصه مورخلرى ايچون داها اون سكزنجى عصرك ابتدالرنده يازديغى شو صحيفهٔ تنقيدى ، عزت نفسمز ايچون بر پارچه آغر اولسه‌ده ، نظر عبرته عرض ايلرز :

« بو صنعت تنقيددر ، كه صوك عصرلره مخصوصدر دينيله‌بيلير ، شرقليلرك كلياً مجهوليدر ، اونلر جلب حيرت ايچون يازى يازارلر ، آكلاشلمق ايچون دكل . . . بويله اولونجه‌ده بلاقيد فكراً هردرلو مبالغه‌لره ، طمطراق اسلوبه ، عجيب عجيب استعاره‌لر ، داها غريب جناسلر كبى مناسبتسزلكلره ، حاصلى ، كسكين ، پارلاق فقط اصولى ، اركان نه‌در ؟ بيلمز بر خيالك هرج و مرجنه كنديلرينى صاليويريرلر . عباره‌يه آهنك ، قافيه‌ويرن بر كلمه‌يى ، ولو عقله ملايم اولماسه‌ده ، قاچيرمازلر ، كلمه‌لرله اوينامق ياخود غير مأنوس و مختلف معنالره كلنه‌بيلير افاده‌لرى قوللانمق ايچون هر فرصتى حرص ايله ياقالارلر .

با خصوص الك زياده نثرده‌در كه بو نقيصه‌لره پك مبذول بر طرزده تصادف اولونور . حال بو كه نثرك لازمه‌لرندن برنجيسى ساده‌لك دكلميدر ؟ الك معتبر مورخلر بر طمطراق ادا ايله فقط اصولسز ، دستورسز ، كليشى كوزل يازارلر ، خيالى بر چوق طاوغاتى قدرت فكريه‌نك يرينه قائم قيلارلر ؛

درین ملاحظه‌لره، ایيدن ایی‌یه تفکر ایدلمش مشاهده‌لره، معقول محاکمه‌لره بدل اك مبالغه صاچیجی تصورلری اوست اوسته ییغارلر، فکرلرله کلمه‌لری بربرینه موازی دیزمکه اوغراشیرلر؛ عین فکری، عین مفهومی مختلف شکللرله، افاده‌لرله عرض ایدر طورپرلر؛ دقت ایدرلر که، بر عباره‌نك تشکل ایتدیکی قسملردن برنده‌کی هر کلمه عبارهٔ آتیه‌ده عین مقیاسده بر کلمه‌یه تقابل ایلسون؛ حتی بو کلمه‌لرده قافیه بیله آرارلر، فقط حادثه‌لری بربری آردینه بلا تدقیق، کلیشی کوزل صیره‌لارلر، روایتلرینه کوکلونك اولدیغی قدر عقله صیغماز ماصاللر، وقعه‌لر قاریشدیریرلر. تاریخده، مورخلکده آرانان او نزیه، نجیب استقلال افکاری مغلوط بر منتدارلق حسنه، ذلیل بر مداهنه‌که، یا قورقویه فدا ایتمك، ممدوحلره اصلا حائز اولمادقلری اوصافی بخش ایلمك، مدت حیاتلرنده اسمنی بیله بر معما تلقی ایله‌دکلری فضیلتلری اونلره خاص قیلمق بر ذلدر؛ فقط بو مورخلرك جرمی یالکز بو قدر اولسه ایدی، او درجه ضرر یوقدی، چونکه اونلرجه تاریخ بر مدحیه‌درکه اونده، ولو حقیقی اولماسه‌ده صرف ایلکدن بحث ایدیلیر. نجه بو فضلای شرقك اك بویوك قباحتلری اودرکه مدحیه‌لرده حد نزاهتی آشیورلر. ماهرانه تلمیحلرله، آلتدن آلته مضمونلرله، حاصلی ممدوحلرده، مادحکده اندیشهٔ حیاسنی نظر دقتدن اوزاق طوتمایان و بو صورتله یالانك او چیرکین شکلنی کیده‌ره‌رك ذلیل برمداهنه‌نك القا ایتدیکی استکراهی خفیفله‌تن طرز بیانی، صنعت افاده‌یی قطعیاً بیلمه‌یورلر[1].

ایشته بر غرب مدققنك شرق مؤلفلری، بالخاصه مورخلری ایچون تنقیدلری که، اعتقادیمزجه، حقیقته پك مطابقدر. واقعا بو مؤاخذه اساساً عجم تاریخلری، مورخلری ایچوندر. فقط ادبیاتده ناصل ایسه، تاریخده دخی عجمارك پك عجبی چراقلری، مقلدلری اولدیغمز ایچون بزده بول بولنه تطبیق اولونه‌بیلیر، ذاتاً ایلك عثمانلی تاریخلری

[1] Jourdain. La Perse.

«هشت بهشت» کبی فارسی دکلیدی ؟ حتی سعدالدین افندی مرحوم «تاج التواریخ»ك مقدمه‌سنده شو مطالعه‌یی ایلری سورمزمی ؟

« اکرچه مفاخر و مآثر آل ظفر مآل عثمانی ، فیض یزدانی برله آفاقده اشراق ایدوب خلال دفاتر و سطورده مسطور ومفصل، مشروح ومسجلدر، اما اکثری فارسی اولوب هرکس اول میدانك فارسی و اول لسانك ممارسی اولمادیغی . . . . »

لکن عجبا سعدالدین افندینك تاریخنه تورکجه دییه‌بیله‌جکمی‌یز ؟ تاج التواریخك تاریخ وصافدن یکانه فرقی نه معناده ، نه اصولده ، نه فکرده‌در . اولسه اولسه « لسان عذب‌البیان عثمانی » دییه بر لسان ایله یازلمش اولمسنده‌در که اوده تورك دیلندن زیاده عرب و عجمك لغتلرینه یاقلاشیر ، حتی اونلر آزچوق بیلنمزسه اوقونامز، آکلاشلماز. خواجه افندیدن صوکره عالی ، پچوی ، کاتب چلبی تاریخده لسانی بر درجه تورکجه‌لشدیریورلر . فقط دیکر جهتلرجه ایراندن بر درلو اوزاقلاشامیورلر ، متقدملردن ، حتی متأخرلردن بر ایکیسی مستثنی، دیکر مورخلریمزده هپ بو چیقماز یولی طوتیورلر . بو اثره موضوع اتخاذ ایتدیکمز راشد ایسه بو زمره‌نك سرفرازیدر .

ذکری کچن تنقیدلرك تاریخ راشده نه مرتبه مطابق دوشدیکنه حکم ایتمك ایچون ابراهیم پاشانك زمان صدارتنی یازمغه باشلارکن مورخك شوغلو صاچان سوزلرینی بر لحظه نظر تأمله عرض ایلرز:

« وزیراعظم و داماد اکرم حضرت شهنشاه معظم؛ ناظم مناظم بلاد وعباد ، واقع معالم معدلت و داد ؛ حائز جلائل مآثر مبروره ، فائز خصائل مکارم موفوره؛ محیی رسوم اهل پروری ، مجرعهٔ امور دادکستری ؛ رغبت افزای ارباب فضل و کمال ؛ عطابخشای اصحاب لیاقت و استیهال ؛ فلاطون

زمان عقل و رشاد ، رسطوی اوان رشد و سداد ؛ خیر خواه دولت سلطان انام ؛ نسق بخش جملهٔ امور ومهام ؛ مظهر توفیق و تأییدات، مصدر خیر و حسنات ؛ خدیو حمید المناقب ، مشیر سعیدالعواقب ؛ محب اجرای احکام مقتضیهٔ شرع و دین ، مکب احیای اطوار مرضیهٔ اهل تمکین ؛ اعقل اصحاب تدابیر صائبه، ارشد ارباب آراء ثاقبه ؛ مسدد سواعد عدل و انصاف ، مجدد قواعد جودو الطاف ؛ آصف بلند مسند ، صفدر دانای امجد ؛ مسند آرای وکالت کبری ، رونق بخشای صدارت عظمی دولتلو ، سعادتلو ، عنایتلو ابراهیم پاشا یسرالله مایروم و مایشأ . . . »

بو قصیده هیچ دکلسه منظوم اولهیدی، ینه مقبول اولامقله برابر شاعرلریمزجه او مزمن اعتیادلردن اولدیغی ایچون معذور کوریلیردی. فقط نثرده بو اغراق چکیلیر، اوقونور بلامیدر؟ برتاریخیده، مورخی ده حشره قدر قیمتدن دوشورن او مدهش نقیصهلر، کرك لفظ، کرك معنی اعتباریله شو نمونهده وار قوتیله کورونمهیورمی ؟ رفیق بکك ظنی کبی « ابراهیم پاشا راشدده وقعه نویسلکدن زیاده شاعرلك استعدادی کوریور ایدی » حکمی طوغری ایسه پاشاده فکراً یك کریم ، هله نزهت محویتدن بوسبوتون محروم ایدی دیمکدر ، چونکه اویله اولماسه ایدی بو مستانه، عجمانه مدحلردن ممنون دکل ، رنجیده اولمق ، بو درجه ریاکار بر وقعه نویسی توبیخ ایتمك کرکدی.

آشاغیده کورهجکز ، راشدده فوق‌العاده بر شاعرلك ، شرق شاعرلکی استعدادی وار ، اولمایان مورخلك مزیتیدر . ابراهیم پاشا بو لطفدیدهسندده وقعه نویسلکدن زیاده شاعرلك قابلیتی کورمش اولسهیدی، دوربینلك ایتمش اولوردی . . . بویله اولمقده راشدایچون دها خیرلیدر . چونکه شرق مورخلکی ، ذکر ایتدیکمز ذات و

زلتلرینـه مبنی ، هیچ بر ایشـه یاراماز ، فقط شرق شاعرلری بعض دقیقه‌لره بناءً آز چوق بر مزیتدر .

اول امرده شو نکته‌یی عرض ایتملی‌یز که دیکر امثالی کبی راشد ده شعرده نه قدر ساده ، بلیغ ، لطیف ایسه نثرده او مرتبه مغلق ، کران ، حتی چیرکیندر ، فی‌الواقع مثلا بر نمونه‌سنی دمندن کوردیکمز اسلوبده، فصاحت، یا بلاغت اعتباریله کوزللکدن نه اثر وار ؟ هیچ. حال بو که بنه راشدك :

قابلیتدر حصول مطلبك سرمایه‌سی
الده استعداد اولونجه کار کندین کوستریر

بیتی کبی بر چوق شعرلری هم فصیحدر ، هم‌ده بلیغدر ؛ هم قولای قولای اوقونور، آکلاشیلیر، هم‌ده دائما زمین و زمانه مطابق، هر حالده خوش بر نکته، بر معنی افاده ایدر. تا خواجه سعدالدین افندیدن ، باقیدن راغب پاشایه قدر قدمانك نظملریله نثرلری آراسنده بو فرقی آز چوق کوریرز . حاصلی راشد انشاده اغلاقدن قورتولمامشدر . راشددن صوکره کوچك چلبی زاده کبی بر فاضل یکانه‌ده او یولی اختیار ایله‌مشدر. غریب دکلیدر ؟ اسماعیل عاصم افندی راشدی استخلاف ایدرك تاریخنه باشلارکن :

« بیان وقایعده مولانای مزبورك مهما امکن اثرینه اقتفا قیلنوب لغات نادره و امثالی ایراد واستعمالی ایله شیوهٔ هنر فروشانه‌دن احتراز اولوندی».

دیر . سلفنك طمطراق افاده‌دن نه درجه صاقیندیغنی ، دها طوغریسی هیچ صاقینمادیغنی یوقاریده کوردك ، مؤلفك شخصنه متعلق

مدعاسنی چوروتمکه ایسه مقدمه‌نك شو پارچه‌سنی ذکر ایله‌مك کفایت ایلر :

« صدر عالیقدر اعظم و داماد داد معتاد شهنشاه معظم ، ماحیٔ اطوار جور و فساد ، محیٔ آثار عدل و رشاد ؛ وزیر ارسطو تدبیر فلاطون فطرت ، مشیر مشتری تنویر خورشید طینت ؛ مالك زمام خامه و قبضهٔ سیف ، برباد کنندهٔ دودمان ارباب ظلم و حیف ؛ جویندهٔ آسایش خلق عالم ، بندهٔ خیر خواه شهنشاه اعظم و اکرم ؛ صدرالصدور آصف مقام ، دستور باددست مرام ؛ وزیر اهالی نواز کامبخشا ، داماد شهریاری ابراهیم پاشا ، دام بالبر ذکره و فشا حضرتلری . . . »

کوردم اولمش خلف ، سلفرهب
ایران شعراسنه خلف هب

اغلاقلر ، ابهاملر ، غرابتلر ، حشولر برطرفه طورسون ، یالانلرله ، غلو درجه‌سنده مبالغه‌لرله بو درجه الفت ایتمش ، عادتا حشر و نشر اولمش بر قلمدن بر حقیقت صدور ایده‌بیله‌جکنه هانکی ادراك صمیمی قائل اوله‌بیلیر ؟ آثار سوزیدر : «یالانجینك اوی یانمش‌ده کیمسه اینانمامش » دیرلر . راشدلر ، عاصملرده بو اکذوبه‌لردن صوکره ابراهیم پاشا ایچون بر مسئله‌یه دائر پك طوغری تقدیرلرده بولونجه طبیعی قارئلرینی صدق بیانلرندن ینه وسوسه‌یه دوشوریرلر.

اسماعیل عاصم افندی عینی مقدمه‌ده سلفندن بحث ایدرکن :

« مولانای مرقومك شهنامه‌کوی خامهٔ شیرین اداسی ختم کلام ایلدیکی محلدن داستانسرالغه آغاز ایتمکی فرمان بیورملریله » .

انطاق حق آنجاق بو درجه‌ده اولور ، چونکه بویله اثرلره ،

أوت ، شهنامه ، داستان ، ثنا یازلمش ، ثنا دوشونلمش ، بر شاهنامه و
داستان دینیله‌بیلیر ، لکن هیچ بر صورتله تاریخ دینیله‌من .

مع مافیه بو حقیقتلری مورخلریمزدن ، بالخاصه متأخرلردن آکلا -
یانلر اولمامش دکل ، اولمشدر . مثلا شانی زاده تاریخ معروفنده‌دیر که :

« اما اشعارده لابأس اولان مدح و ثنا تاریخده بر امر نابرجادر . بو
رفتارناسزا مقتضای مسلك اکثر مورخین قدمادر . سببی اونلرك آنجاق
افادهٔ حقیقت مافی‌البال ایتمکه سعی و دقتدن زیاده الفاظ و مقاله زینته وفن
انشاده عرض مهارته میل و رغبت ایتدکلریدر . زیرا رعایت سجع و قوافی ؛
تکثیر کلامله حق تعبیری اخلال و افساد ، قوت مفهوم تقریری تغییر و برباد
ایتمکه بر امر کافیدر . »

پك طوغری بر مطالعه که مسرود تنقیدلره تماماً اویار . اثرندن
دکل ، آنجاق مقدمه‌ده سرد ایلدیکی فکرلره باقیلنجه شانی زاده جودت
پاشا مرحوم کبی بزده تاریخی الك جدی تلقی ایدن مورخلریمزدن صا -
نیلیر . مثلا ینه عین زمینده شو مطالعه‌یی‌ده یوروتن اودر :

« بو فن جلیل تاریخك نه اولدیغندن هنوز خبردار دکل ایکن مورخ
کچینن متورخلرك مانند مداحان قصه‌لری مثل ، مسلکلری مشوش و مختلدر .
زیرا بونلرك تواریخ عامه‌سنه متصدی اولدقلری دولت و ملتك و اونلرك اعظم
اجزاسنك حقوقنی ، قوانین و عاداتنی ، اخلاق و طبیعتنی و بو خصوصاتك
تبدلاتنی و اسباب انقلاباتنی بیاندن اغماض ، بو مقوله امور مهمه‌یی افاده‌دن
اعراض برله آنجاق وقوعات جزئیهٔ یومیه ایله اکتفا ، تاریخلرینی احوال
افراد و حوادث آحاد مقوله‌سی فروعاتله رسیدهٔ درجهٔ امتلا ایله‌مشلردر . »

نه کوزل سوز ! هله شو صوك مؤاخذه کبی تاریخلریمز ایچون
کسکین اولدیغی قدر محق تنقید اوله‌ماز ، ینه راشد تاریخنده ، نعیماده و

سائره‌ده اولدیغی کبی الك طبیعی ، الك بایاغی حادثه‌لره ، اهمیت تاریخیه‌دن کلیاً عاری وقعه‌لره دائر اوزون اوزادی‌یه تفصیلات بولورسکز . فقط بالفرض صدر فلاطون تدبیر ابراهیم پاشانك فرانسه ، یا آوستریا ، یا روسیه ایچون ، او صیره‌لرده ظهوره کلن بعض احوال سیاسیه مناسبتیله دوشوندکاری ، یاپدقلری نه ایدی ؟ تاریخك روحنی تشکیل ایدن بو غامضه‌لره تعلق ایلر بر فقره‌یه تصادف ایتمزسکز . داخلی امور ایچونده بویله‌در ؟ . او یوزلرجه معظم صحیفه‌لردن پاشانك مالی ، اقتصادی وسائره عمومیتله سیاستنه دائر اوفاق . بر فکر ایدینه‌بیلیرمیسکز ؟ ،

یوق ، شانی زاده‌نك بو صوك مؤاخذه‌سی‌ده یردن کوکه محق بولورز ، شو قدر که بر قصورینی سویله‌مه‌دن کچه‌مه‌یز ، اوده عربك : طبیب یداوی و الطبیب مریض » مثلیله متعاقب اولمسیدر . چونکه ، بو نقیصه‌لرجه کندی‌ده سلفلرندن کری قالماز .

ذاتاً جودت پاشا ، او قوجه علامه بر درجه‌یه قدر مستثنی اولمق اوزره عمومیتله اسکی مورخلریمزی چوروتن شو دمتدن بری بسط ایله‌دیکمز حقیقتدر :

او ماهیلر که دریا ایچره‌دن دریایی بیلمزلر .

بو آداملرده دنیادن بحث ایدرلر ، لکن اویله سرمستدرلر که دنیا و مافیهایی ادراك ایله‌مزلر ، ایله‌مه‌دکاری ایچونده نه پاشادقلری دوره ، نه او دورك حکومتارینه ، رجالنه و سائره‌سنه دائر انسانه طوغری بر فکر ویره‌بیلیرلر . مثلا راشدك شهنامه‌سنی ، کوچك چلبیزاده‌نك دستانی ، فرهنکاری ، قاموسلری قاریشدیره‌رقدن هر جمله‌یی ، حتی هر کلمه‌یی آکلایه‌بیلمك اوزره دقتله اوقوسه‌کز عرض ایتدیکمز نقطه نظردن ،

ابراهیم پاشانك حقیقتنه غرب تاریخلرینی مطالعه ایله، بالفرض فرانسه‌ده (ریشلیو) نك ، یا انکلتره‌ده (پیت) لرك ، آوستریاده (مترنیخ) لك و امثالنککنه واقف اولدیغکزك یوزده بری قدر اوله‌بیلیرمیسکز ؟ ینه بالخاصه رفیق بکك غیرتیله بر مدتدر غزته‌لریمزده ، مجموعه‌لریمزده پاشانك لهنده و علیهنده ، اکثریا لهنده یازیله‌کلن فوج فوج صحیفه‌لری اوبر اوقودقلریکزه علاوه ایتسه‌کز بیله عجبا بو وقوفکزی آرتیرمغه موفق اولورمیسکز ؟ بزجه خایر !

احمد ثالثك صولڭ دورنده ، ابراهیم پاشانك تقریباً اون اوچ سنه سورن او صدارت مطلقه‌سنده دولت عثمانیه‌نك اوروپاجه وضعیتی ، اوروپا دولتلریله مناسبتی، داخلاً حالی، آمالی، خلاصه خارجی و داخلی سیاستی نه ایدی ؟ او پادشاه ، علی‌الخصوص بو وزیر نه‌دکرده حکومت آدملری ایدیلر ؟ . هله بو سیاستلری نه صورتله اداره ایتدیلر ؟ . بو حقیقتلری اویله‌هوائی‌دکل ، جدی آکلامق ایچون ینه غرب تاریخلرینه مراجعت ایله‌مك مجبوریتنده‌یز . ولو بزه عائد معلوماتجه برمبذه الی بوش اولسه‌لر بیله غرب مورخلری تاریخك طرز تدوینی یوقاریده عرض ایله‌دیکمز، مرتبهٔ والاده بیلیرلر. او سایه‌ده بیتمز، توکنمز بر خزینه‌دن بو کهرلری برر برر چکه‌رك، چیقاره‌رق اوکمزه صاچارلر :

اعتماد ایتمز ایسه‌ك اور محك تجربه‌یه
ایشته لوح ، ایشته قلم ، ایشته کتب ، ایشته فحول !

احمد ثالث دورنده اوروپاجه وضعیتمز

فرانسه‌نك شرق سیاستی — سطوتجه ، تجارتجه ، قاتولیككلكجه بزدن استفاده — بو سیاسته قارشی غفلتمز — نمسه و روسیه‌نك سیاست شرقیه‌لری — حكومتمزك خصوصیله ابراهیم پاشانك مسلك خارجیسی — الك قولای، الك كسدیرمه یول : یوم جدید ، رزق جدید — هرچه باداباد سفالری — نعمت آسایش ، فقط موقت ! . — فرانسه سفیری و ابراهیم پاشا — سفیره كوره احمد ثالثك ووزیرینك ماهیتلری — پاشانك سر موفقیتی، سریرهٔ سیاستی — مادالیه‌نك ترسی — قیریقدر ، دوقونما ! . .

اون سكزنجی عصر میلادینك باشلانغیجی، كه اون ایكنجی عصر هجرینك ابتدالرینه تصادف ایلر (۱۷۰۰-۱۱۱۱) عثمانلیلر ایچون رقی، صوك درجه رقی اعتباریله مهم بر دوردر . (قارلوفچه) معاهده‌سی بر سنه‌دن بری عقد اولونمشدی، آرتق اوروپا استیلای عثمانی تهلكه‌سندن قورتولمشدی . شمدیدن صوكره اوروپا دولتلرنجه الك بویوك مسئله تورکلره قارشی خریستیانلغی مدافعه ایتمك دكل ، لكن تورکلردن پی درپی استرداد اولونان وداهاده اولونه‌جق مملكتلری نه صورتله پایلا- شه‌بیلمك ایدی ، باخصوص كه بو « خوان یغما » یه او صیره‌لرده آچ اولدیغی قدر حریص بر عضو ، روسیه‌ده بویوك (پترو) كبی بر داهینك دلالتیله كیرمش، اوتورمش ، او ذاتاً چتین شرق مسئله‌سنی بر درجه داها چتینله‌شدیرمشدی .

دولت عثمانیه‌یی بو مهلك دشمنلردن صیانت ایچون قلیج ، قوت كفایت ایتمزدی ، چونكه ایكنجی دفعه اوله‌رق ویانه قاپولرینه قدر

کیدرك منهزماً دونلی قایجمز زده‌لنمش، قوتمز آزالمشدی. ماجارستانده بلغراده‌یوز کسور سنه‌دن بری حسابسز جانلر، قانلر بهاسنه فتح ایتدیکمز او معزز اقلیملر بر بر المزدن چیقمشدی. اونلری کری آلمقدن زیاده اللریمزده قالانلری محافظه ایتمك اندیشه‌سنده ایدك. بو اندیشه‌ده بزه یاردیم ایده‌بیلن‌ده اوروپانك او صیره‌لرده‌کی حالی اوله‌بیلیردی، فقط بز بو حاله وقوف ایدیمك اقتدارنده اولسه‌یدق! اوندن صوکره‌ده سیاسیات نه‌در؟ بیلسه‌یدك! اوکا کوره‌ده حرکت ایتسه‌یدك!

احمد ثالثك اوائل سلطنتنه تصادف ایدن دور تاریخیدن بحث ایلرکن، مملکتمزی یاقیندن طانییان اسکی بر غرب مؤلفی دیر که:

« بو اثنالرده اوروپایی تهییجه دوشورن سیاسی نفاقلر، تفرقه‌لر عثمانلیلری حادثاتك حاکمی، ناظمی قیله‌بیلیردی، شاید بو حالدن استفاده ایده‌بیلمك ایچون اونلرده آز چوق لیاقت، کافی درجه‌ده حرص اوله‌یدی!.. »

احمد ثالث اورتا حالده بر پادشاه ایدی، نه معلومات، نه‌ده ذکا اعتباریله برادر مخلوعی مصطفای ثانی‌یه فائق ایدی، طبیعی اوندن فضله بر ایش کوره‌مزدی. عله سیاست عثمانیه‌یه بو عرض ایتدیکمز وسعتی، قدرتی ویره‌مزدی..

پادشاه بویله، او دورك صدراعظملرندن بر امید وارمی ایدی؟.، ابتدای جلوسدن بری سرای دولابلریله او یوکسك مقام صدارت بوش بوشنه دولمشدی، بوشالمشدی... بو کیدیشده بر اداره ایله فیرطنه‌لر ایچنده یووارلانان دولت کمیسنی بر سلامت قییسنه سوق ایده‌بیلمك محال ایدی..

سلطان احمد ثالثك یکرمی سکز سنه سورن دور سلطنتی، طرز

اداره اعتباریله، همان همان متساویاً کبی ایکی‌یه آیریله‌بیلیر. ایلك فصل جلوسدن پاساروفجه معاهده‌سنك عقدینه، ابراهیم پاشانك صدارتنه قدر کلیر که هرج و مرج زمانیدر، بو فصلده بالطه‌جینك جهالتیله، بلاهتیله، نه دیرسه‌کز دییکز، عاقبتی کوردوك چیقان (پروت) مظفریتنی‌ده، موره فتوحاتنی‌ده (پتروواردین) هزیمتی کولکه‌ده، هیچ مشابه‌سنده براقیر.. حال بو که او اولیای امور احوال جهانه دها زیاده آکاه اولسه‌یدیلر او مظفریتلردن، او فتوحاتدن، استقبالمز ایچون پك جدی استفاده‌لر تأمین ایده‌بیلیرلردی، هله بو هزیمته اوغرامازلردی. یالکز بیچاره شهید علی پاشا قارشیسنده‌کی اوردونك سرداری پرنس (اوژه‌ن) نه کبیده برقوماندانّدر؟ تحقیق ایتمش، اوکره‌نمش اولسه‌یدی او حربی او درجه احتراص ایله آرزولاماز، او معرکه‌یه‌ده اویله تپه آشاغی آتیلمازدی.

تاریخلریمزدن بو حقیقتلرك هیچ بری چیقارلماز، فقط اك بی‌طرف اوروپا مورخلرینی مطالعه ایدنجه کوریلیرکه بو دورده فرانسه دولتی دولت عثمانیه‌نك بقاسنه، نجاتنه پك علاقه‌دار ایدی، چونکه بو یوزدن کندیده مختلف فائده‌لر تأمین ایله‌یوردی: اولا اوردولریمزدن، سطوت عسکریه‌مزدن استفاده ایدییوردی. چونکه بونلرله اکثریا آوستریا کبی فرانسه‌نك دشمنلرینی صیقیشدیرییوردق. ایکنجی درجه‌ده فرانسزلرله عهود وعتیقه‌مز واردی. بیلیر بیلمز بو عهود ایله اونلاره بر چوق امتیازلر ویرمشدك. بونلرك بری تبعه‌مزدن قاتولیك اولانلری (ورسای) حکومتنك حمایه ایله‌مسی ایدی که بو امتیاز خریستیانلق عالمنده فرانسز حشمتنی آرتیرمغه چوق یارایوردی. اوچنجی بر کیفیتده بالخاصه (قولبه‌ر) کبی جدی حکومت آدملرینك همتیله بوتون

شرق اسکله‌لرنده ، ممالك عثمانیه‌نك بر چوق کوشه‌لرنده فرانسزلو برله‌شمشلر ، حارل حارل تجارت ایدییورلردی. بو آلیش ویریش ایسه او زمانلر فرانسز رفاهنك، عمرانك باشلیجه مسندلرندن بری ایدی .

بو منفعتلره، بو سائقلره مبنی فرانسه حکومتی بزمله مناسبتلرده ، حتی بعضاً کیزلی ، صیقی ، دواملی مناسبتلرده بولونمق ایچون الدن کلنی یاپیوردی ؛ خریستیانلق عالمندن چکندیکی ایچون آرامزده اتفاقی بر معاهده عقد ایتمکه هیچ بر زمان میل ایتمه‌مشدی و ایده‌مزدی و ایتمکده حاجت کورمیوردی . چونکه باشقه چاره‌لره مراجعت ایدرك ایسته‌دیکنه ایریوردی . مثلا فرانسز سفیرلری رشوتله صدراعظمی، یا اونك محرملرینی قازانیورلر ، حین حاجتده مفتی‌یه بیله باش اوریورلردی، سرایك حرم اغالریله مخادنت پیدا ایدییورلردی ؛ بعضاً سلطانلره قدر یول بوله‌رق مراملرینی ترویج ایتدیرمکه موفق اولیورلردی .

ایشته ابراهیم پاشاده داخل اولدیغی حالده بوتون حکومت آدملریمزك اك بویوك دکرسزلکلری ، تقصیرلری او ایدی که بویله بر وضعیتدن دولتمزی مستفید قیلمغی ، بزه بو مرتبه احتیاج عرض ایله‌ین ، بو احتیاجی‌ده مشروع و غیر مشروع واسطه‌لرله بهمه‌حال ایفا ایتدیرن بر فرانسه‌دن متقابلاً ملکجه ، ملتجه اقبال و تجاوز ایچون فائده‌لر ایدینمکی بیلمیوردق ، فقط هیچمی هیچ بیلمیوردق ، محمود اول دورنده بر مهتدینك معاونتیله بر پارچه بیلیر کبی اولدق، ینه‌بحق اوکره‌نه‌مه‌دك، اونلر ایسه بزدن عسکرجه، تجارتجه ، هر جهتجه دیله ـ دکلرینه ایریورلردی . . برنجی (فرانسوا) دن اعتباراً ، بالخاصه اون دردنجی (لوئی) نك زمان سلطنتنده ، عدولرینی اك روحلی بر دمده

تضییق ایتمك صورتیله، قدرتجه فرانسه‌یه نه یارارلقلر کوسترديكمز تاریخجه بك مبرهن حادثه‌لردندر .

تجارتخانجه : فرانسزلرك شرق سیاستنی الك مکمل تدقیق ، تشریح ایدن بویوك بر مورخلریدر که :

« تجارت خصوصنده شرق — یعنی ممالك عثمانیه — فرانسه‌یه بویوك برقطعهٔ مستملکه‌نك ایده‌بیله‌جکی خدمتلری، هم‌ده محذورلرندن بری اوله‌رق، ایدییوردی[١] . »

دیر ، فی‌الحقیقه اویله ایدی . بو عصرلرده ملك عثمانی تجارةً فرانسه‌نك مصرفسز ، کلفتسز، کورولتیسز مستملکاتی دیمکدی . بر دولت ایچون مستملکاتدن مقصد او زمان نه ایدی؟ حالاده نه‌در؟ بر یاندن ملکندن چیقان محصوللر، معموللر ایچون بر رواجکاه، بر مخرج ایدینه‌رك ملتجه تجارت و ثروتنه رواج ویرمك ، بر یاندنده ملی صنایعنه ، استهلاکنه اقتضا ایدن مواد ابتدائیه و سائره‌یی قولای قولای، اوجوزجه، رقابتسز تدارك ایله‌مك دکلی؟ ایشته او عصرلرده مملکتمز فرانسزلره بو منفعتلری بول بولنه تأمین ایله‌یور، بو یارارلغی رعنا کوستریوردی ،

اون آلتنجی عصر میلادیده قانونی سلطان سلیمان عثمانلی لیمانلرینی سمیحانه فرانسه‌یه آچمشدی ، فقط هنوز اوبر دولتاره قاپیوردی . بو مساعده سایه‌سنده فرانسز تجارتی شرقده بویوك برانشراح بولمشدی ، بو بر انحصار دکلدی ، لکن امتیاز اوله‌بیلیردی ، اون یدنجی عصرده (قولبه‌ر) کبی میلیونارده بر یتیشیر مقتصد ، مدبر ، مترقی ناظرلر بو

---

[١] واندل : شرقده بر فرانسز سفارتی : ص. ١٦ .

حالدن استفاده‌یی رعنا بیلدیلر ؛ هر درلو تدبیرلره، واسطه‌لره مراجعت ایدرك فرانسه‌نك صنایعجه، تجارتجه معموریتی‌ده اك زیاده شرق یوزندن تأمین ایله‌دیلر . . .

مذهب ، قاتولیکلك نقطهٔ نظرندن قدس شریف وسائره مناسبتیله فرانسزلرك شرقده‌کی علاقه‌لری ، املاری‌ده نظر اعتباره آلینیرسه فرانسز حکومتنه قارشی اون سکزنجی عصرك اوللرنده وضعیتمز نه ایدی، نه اوله‌بیلیردی ؟ کوزلجه آکلاشیلیر .

فقط ینه بو اثنالرده ، احمد ثالثك ایلك ایام سلطنتنده، قارلوفچه ، پساروفچه معاهده‌لرندن صوکره نمچه دولتی شرق سیاستنه ، عثمانلیلرله مناسبتنه باشقه بر قوت ، بر استقامت ویره‌رك بو وادیده فرانسه‌یه رقیب‌صورتیله اورتایه چیقمشدی . شمدی غالب موقعنده دکلمی ایدی؟ حین‌حاجتده‌تورکلری قورقوته‌رق اورقیبانه مقصودلرینه ایریپوردی.

بویوك (پترو) نك بر قاچ سنه ایچنده بر قاچ عصرده مظهر اوله‌مایه‌جغی سطوتلره ایردیردیکی موسقوف چارلغنده ویانه حکومتی بو سیاستنه بر ظهیر بولیوردی . آرتق روسیه ایمپراطورلنی بزم ایچون او مهلك امللریله ، اندیشه‌لریله تأسس ایتمش دیمکدی، خارجدن، حتی داخلدن تضییقلرله شمالدن ، شرقدن قوملزی ، قاناد‌یمزی قیره‌غه حاضرلانیوردی. . . نه مقصدله مملکتمزه صیقیشمق، اك محرم ایشلریمزه نیچون بورونلرینی صوقمق ایسته‌دکلرینه راشدك ، کندی اعترافنه کوره، بردرلو عقل ایردیرمه‌دیکی موسقوف ایلچیلرندن بری چاریچه‌یه شویله معروضاتده بولونیوردی :

« ذات حشمت مآبکز باربارلغك مدهش بویوندیروغی آلتنده ازیلن

بوتون اوصاف خریستیانلرك قلبنه بحق حاکمسکز. او باربارلق‌که صوك نفسنی ویرمکه مهیادر۱ » .

ایشته بویله خصم جانمز کسیلان روسیه حکومتی بویوك (پترو) و برنجی (قاترین) زمانلرنده فرانسه‌یه اوزون اوزادی‌یه باش اورمشدی. لکن او حکومتده، یوقاریده ذکری گچن سائقه‌لره مبنی، علیهمزده بر مظاهر بولامامشدی، صوکره آوستریایه مراجعت ایدنجه مرامنه نائل اولمشدی. احمد ثالثك هنگام سلطنتنده، حتی ابراهیم پاشانك او اوزون صدارتنده ایدی که نمچه و موسقوف حکومتلری (۱۷۲۶) ده بر معاهده عقد ایله‌دیلر. بو معاهده‌یه کوره اولا: خارجدن هر هجومه قارشی اوتوز بیك کشیلك بر اوردو ایله بربرینك یاردیمنه قوشمغه مجبور ایدیلر. ثانیاً ده متعاقدلردن بری تورکلرله محاربه‌یه کیریشیرسه او بری وار قوتیله اوکا معاونت ایتمکله مکلف ایدی. بو عهدنامه‌نك غامضه‌لری نه ایدی؟ آوستریا بالخاصه دائما جارپیشدیغی فرانسه‌یه قارشی غربده بوتون قوتنی قوللانه‌بیله‌جکدی، شرقاً تضییقمزدن تلاشه دوشمه یه‌جکدی.. روسیه‌ده علیهمزه دیله‌دیکی کبی یوریمکه فرصت بوله‌رق خصوصیله قره دکز حوضه‌سنه دائر قوردیغی تصورلری موقع اجرایه قویاجقدی..

ایشته بحثمزه موضوع اتخاذ ایله‌دیکمز دورده دولت عثمانیه‌نك اساسی اعتباریله اوروپایه قارشی سیاسةً وضعیتی بو مرکزده ایدی.. اساسی اعتباریله دیه‌ورز، چونکه او زمانلر اوروپاده ینه انکلتره بویوك دولتلر صیره‌سنده موجود ایدی، حتی اسپانیاده حالا یوکسکجه

---

۱ صولوویف: روسیه تاریخی: ج ۲۰ ص ۱۱۱.

بر موقع طوتیوردی؛ پروسیا ایله یاواش یاواش توره‌مك، اومصطبه‌یه قاریشمق اوزره ایدی، فقط بو حکومتلرك سیاست شرقیه‌لری ایکنجی درجه‌ده کلیوردی، اوبرلرکی قدر فعال دکلدی .

شو ایضاحاتدن آکلاشیلیرکه بو دور دولتمز ایچون صوك درجه رقیق، تهلکه‌لره بوغولمق اعتباریله رقیق بر دور ایدی، پادشاهمزلرده، صدراعظمزلرده اویقولرینی قاچیره‌بیلیر، حیاتلرینه زهر قاته‌بیلیردی، فقط اونلرده بو حقیقتلری کورمك، نفسلرندن زیاده دولتی دوشونمك دکری اولـه‌ماسه‌یدی! . فی الحقیقه ایلك فرصتلری قاچیره‌رق نه او ناکهانی (پروت) نعمتندن، نه دیکر فرصتلردن استفاده‌یی بیلمیه‌رك (پاساروفچه) معاهده‌سنه ، او چوقوره قدر یووارلاندقدن صوکره موقعمز کوجله شمش ، صوك درجه کوجله شمشدی . . فرانسه‌یه تماشات کوسترسه‌ك روسیه و آوستریا ایله بلایه اوغراردق، اونلره بویون اکسه‌ك بلکه موقتاً بر حضوره ال ایریشدیردك . لکن آتیزی، اقبالمزی دوشونه‌مش ، عادتا آیاق آلتنـه آلمش اولوردق . بویله دمارده بر دولتك باشنده مدبر اولدیغی قدر جسور، فکراً، قلباً ، هر خصوصده جسور حکومت آدملری کرکدر . مع الاسف او نازك ، او چاپی ، او منعم و متنعم ابراهیم پاشاده ، دیکر وزیرلریمزه نسبةً، شخصی بعض مزیتلر واردی، مثلا سخاکبی، علو جناب کبی، ترقی‌یه، تمدنه صاف بر میل، بر خواهش کبی . . لکن محتاج اولدیغمز بر قدرت سیاست ، بوعزم و احاطه، بو دها یوقدی . . فقط یوقمی یوقدی . .

بویله اولدیغی ایچون اوده بوتون بوچشید خفیف الروح مخلوقلرك ازلدن بری طوتدقلری یوله صاپدی ، دولتی قورتارمق ایچـون بیننی

یوره‌رق عمرینی اضطرابلر ، مشقتلر ایچنده کچیره‌جکی یره اوته‌دن بری یاپیله‌کلدیکی کبی کلیشی کوزل بر سیاسته سالك اولدی : هر نه بهایه مال اولورسه اولسون « یوم جدید، رزق جدید » یاشامق ، استقبالی حاله فدا ایتمك، حاصلی غم فردایی آکمایه‌رق ایامنی ممکن مرتبه خوش کچیرمك ! . .

حقی تسلیم ایتملی‌یز، بو خفیف، سعد آبادك صولری ، کاشانه‌لری ؛ ندیمك شعرلری، شرقیلری؛ حاصلی او دورك هر حالی، هر صنعتی کبی خفیف سیاستده صدر شطارتپیرا خارق‌العاده مهارت کوستردی .

اون آلتی سـنه متمادیاً احمد ثالثدن راشد ، ندیم و سائره کبی الك ساده و ساده دل فردلرینه قدر تورکلك عالمنی آلداتدی ، اویالادی ، اکلندیردی . پادشاهی میل فطریسـنه کوره آلتونلره ، خزینـه‌لره ، ثروتلره، حاصلی دولت تملندن چوکـکه محکوم اولدجه بر ایشـه یارا- مایان او قوری زینتلره بوغدی ، بیتمز، توکـنمز آلایلره، اکلنجه‌لره، سعدآباد، خسروآباد، هرچه‌باداباد، صفادن صفایه، عادتا بر چوجق کبی، الندن طوتارق قوشدیردی ، کولدیردی ، بر لحظه صیقلمغه ؛ دولته ، ملتـه دائر او پایانسز قورقونج دوشـونجه‌لرك بریله معذب اولمغه براقمادی . . .

اهالی غرد دولتده ، رعایا امن و راحتده
هنر ارباب زفعتده ، جهان یکپاره نورانی !

حقیقةً قیش ، یاز ، بهار، خزان ؛ کیجه، کوندوز بو جهان دائما « یکپاره نورانی » ایدی . قوجه ندیم ! بر کل ایستەسه اوکا بر کلستان ویرن طبعنك الك زنـکین بر طوپراغنده بو پارلاق تعبیری ، بو اینجی‌یی بولمش، طوپلامشدی .

احمد ثالث دوشونمك، اوغراشمق، حیات ایله پنجه‌له‌شمك نه‌در؟ آکلامایان، خوشلانمایان، سومه‌ین روحنه، او قوتسز روحنه؛ کلەبك کبی چیچکدن چیچکه، مسیره‌دن مسیره‌یه، ذوقدن ذوقه صیچرامقدن ماعدا یاشامق بیلمه‌ین او نارین طبیعتنه اویار بر وزیر، برلالا بولمشدی؛ آرتق دولت، سلطنت غائله‌لرندن اوزاق، آزاده قالمشدی.. سراینده چیقسه چیقماسه، اوتورسه، کزسه، نه یاپسه، هر طرفی شکوفه‌لره، خنده‌لره مستغرق بولیوردی.. ذاتاً فطرتك ازلدن دوناتدیغی پای تختنی هر فرصتده باشه‌دن باشه بر مرتبه داها دوناتمش، مناره‌لری ماهیه‌لرله قوشاتمش، سوقاقلری، خانه‌لری، کاشانه‌لری کللرله، لاله‌لرله سوسله‌تمش کوریبوردی..

الناس علی سلوك ملوکهم، خلق او آواره خلقده بویوکندن کوچوکنه، مسندینه، موقعنده، حاله کوره بو کوناکون نعمتلردن متنعم اولیورلردی... هب، هپ:

کوله‌لم، اوینایه‌لم، کام آله‌لم دنیادن
ماء تسنیم ایچه‌لم چشمهٔ نو پیدادن
کوره‌لم آب حیات آقدیغین اژدرهادن
کیده‌لم، سرو روانم، یوری سعد آباده!.

شرقیسنی چیلغین سسلرله سویله‌یه‌رکدن سوقاقلری طولاشیورلردی... مورخلرده کوربوز قلملریله بو دور دلارایی تعریف ایده ایده بیتیره‌میورلردی، شاعرلر او هنکامهٔ شادمانی‌یی بحق وصف ایده‌بیلمك ایچون قطعه، غزل، قصیده، حاصلی شعر یتیشدیره‌میورلردی، خطاطلر، مذهبلر، مجلدلر بیله بو عید بر بالای عیده قاریشیورلردی..

رفیق بکك بو جهتدن حقی وار، یارنی، اوبر کونی، داها اوبر کونی،

خلاصه نهایتی کلەین، کورونمەین بو دورا دور سورك، سورسرورك مبدءی، او آصف عالیشان برخارقه، بر داهی دیمکدر، أوت اویلەدر، فی‌الحقیقه بر دولت، بر ملت ایچون مقصود حیات بر میراث یدی کبی طوپی بر قاچ کون؛ اور، پاطلاسون، چال، اویناسون؛ پاشا- مقدن، فردایی خیاله بیله کتیرمەمکدن عبارت ایسه . . .

ابراهیم پاشاده بویله یاپدی، اوروپایه قارشی سیاست، حکمت حکومت قاپیلرینی قاپاتدی . . . آوستریالر، روسیەلر اضمحلالمزه حاضرلانیر، قوللرینی صیوار، بچاقلرینی بیلرکن:

نه در او ولوله؟ سدایله بابی دویمایەلم!

دیدی، بو صفا و سفاهت عالمنه طالدی و هر کسی‌ده طالدیردی؛ لکن او قانمزه صوصامش عدولرك دیلەدکلری کبی اونلره بوینی اکەرك فرانسەدن‌ده یوز چویردی، چونکه بو سایەده او داخلی سیاستنك کوکنی قوران نعمت آسایشی تأمین ایتمش اولیوردی . . . واقعا بو نعمت موقت ایدی . بر عرب شاعری دیرکه:

اشدالغم عندی فی سرور
تیقن عنه صاحبه انتقالا

فقط ابراهیم پاشا بوتون مهارتنی، عرفانی او سعادتك یاقیننده الدن چیقەجغنی بیلمەمکه و بیلدیرمەمکه، او موقتی ممکن اولدیغی قدر اوزاتمغه صرف ایلەیوردی؛ اون آلتی سنه متمادیاً بو اینجه یولی قیل قدر انحراف ایتمەدن تعقیب ایتدی، ایتدی اما برپارچه اوزاقلرده‌کی اوکنی کورمەیەرك، دوشونمەیەرك یوریدیکی ایچون نهایت بر اوچورومه اوغرایجه باش آشاغی تکرلەنیویردی . . .

هانی ، تاریخمزك صوك دورنده اوروپایه قارشی اکثریا تطبیق ایتدیکمز هر مسلکنده ، هر ذاتده تحمل ایدرك بر مسئله چیقارماق سیاستی یوقمی ، ایشته او معرفتك بزده بر جدی ابراهیم پاشادر . . .

ابراهیم پاشا که ذکی ، فکرآده مترقی ، پك چوق حقیقتلره واقف ایدی ؛ دولتك اوروپایه قارشی معروض اولدیغی اوزاق ، یاقین تهلکه‌لری بیلیور ، فقط کورمك ایسته‌میوردی . معنا بو بیلیش‌ده بر پارچه صوری ایدی ، طبقی او ذکا ، او عرفان محدود اولدیغی کبی :

« وقتا که (ویلنوو) — فرانسه سفیری — ابراهیم پاشانك حضورینه ایلك دفعه اوله‌رق قبول ایدلدی ؛ پاشانك او منتظم ، ارنارین وجوه سیاسنی ، اوصاف یاندن کورونیشنی ، او جدی نزاکتنی ، او صاعنده‌کی او لطیف کبارلغی حیرتله تقدیر ایله‌دی . بو ذاتده زینت ایچون ، سوس ایچون پایانسز بر ابتلا پارلدیوردی : اللر طبقی بر قادینککیلر کبی یوزوکلرله دولاشدی ، البسه ، بر شرق مؤلفنك توصیفی وجه ایله ، بر دریای درز وکهری آکدیریوردی [1] » .

بو صفتده بر وزیردن دبدبه ، عظمت ، حتی مهابت ، هله سفاهت بکله نه بیلیر . فقط بر (ریشلیو) ، بر (بیسمارق) اوله‌بیلمك کبی بر دها اصلا اوموالازدی . ذاتاً بو « آصف رسطوتدبیره لك الك زیاده‌سومه‌دیکی ، مشغول اولمق ایسته‌مه‌دیکی جدی ، حکومت آدملرینی روحدن جذب ایدن دولت ایشلری ایدی . مثلا (ویلنوو) کبی بیوك بر سفیر ، بر فرانسز سفیریله ایلك ملاقاتده بشبچاریك ساعت باش باشه کوروشدیکی زمانقوجه وزیر نه‌دن بحث ایله‌مش ، صانیرسکز ؟ چوبوقدن ، توتوندن ، هوائیاتدن و لطیفه‌لردن . . . فقط جدی ، سیاسی بر موضوعه دائر نه آغز آچمش ، نه‌ده مخاطبنه آچدیرمش . . حال بو که بر صدر مدبر

---

[1] شرقده بر فرانسز سفارتی : ص ۸۱ .

ایچون او زمان فرانسه‌نك شرقده‌كی امللرینه، اندیشه‌لرینه، بو فرصتدن استفاده ایله، مطلع اولق، اوامرلرنه كورده خارجی سیاستمزه برقوت، بر حیات ویرمك نه ضروری ایدی!.. اویله بر مراق بو دولتی جداً اداره ایتمك، انقراضدن قورتارمق، عمرینی، حضورینی بر امنیه‌یه فدا ایتمك املنی، حرصنی بسله‌ین بر حكومت آدمنده اولور... ابراهیم پاشا ایسه فكرجه، تهذیبجه، هر جهتجه بو مرتبه‌نك چوق دوننده ایدی:

او دورده عثمانلی سرایی خصوصی بر شعشعه ایله پارلایوردی. احمد ثالث ایشدن، كوجدن بزكین ایدی، انتهاسز برقدرته اكثریا مبرم برصورتده رفاقت ایدن جان‌صیقیجی بر حزنه میال ایدی؛ ذوق ایله، اكلنجه ایله اوملالی كیدرمك، او دردن زهنی صاتینمق چاره‌لرینی آرایوردی، فقط بو ذوقلری، اكلنجه‌لری ده صنعتله ترتیب اولونمش، رنكارنك، نوادا برطرزده ایستیوردی. الك زیاده كوزلری اكلندیرن منظره‌لردن متحسسس اولدیغی ایچون محتشم بر سرایده مكملاً تنظیم اولونان برسرور سرور قدر پادشاهی مست حظوظ ایدن بر نشوه یوقدی. معماقیه، بر غریبهٔ خلقتدر، بو شهریار شوق انكیز عینی زمانده عاشق نقود ایدی، آلتونك منظره‌سنی‌ده، تملكنی‌ده سویوردی. بویوك بر مهارت ایله صدراعظم ابراهیم پاشا پادشاهده‌كی بو بربرینه ضدایكی میلی اوقشامنی، بسلمكی و بو صورتله یكدیكرینه قارشی كلمكدن منع ایتمكی بیلیوردی: اهالی‌یی تضییق ایدركدن، منفعت عامه‌یه متعلق مصرفلری آزالته‌رقدن تصرفی نسنه‌تخصیص ایله‌دیكی بویوك بویوك مبلغلری برپاندن افندیسنك مدخر آلتونلرنی آرتیرمقده. بر یاندن‌ده او مدبدب، مطنطن حظوظنی، هوساتی خشنود ایتمكده قوللانیوردی؛ چونكه پادشاهك حیاتدن آرادیغی نشئه‌یی حقیله ادراك و تدارك ایدن او ایدی[1]...

ایشته ابراهیم پاشانك سر موفقیتی، سریرهٔ سیاستی، نه دیرسه‌كز دیكزه بو سطرلرده اینجه‌دن اینجه‌یه كوسترلمشدر. پاشا ایچون الك بویوك

[1] شرقده بر فرانسز سفارتی: ص ٨٣.

قایغو، الك مستعجل، معظم، مهم ایش هپ بو خدمت، بو خدمت سفاهت ایدی؛ باشقه نه وارسه تفرعاتدن صاییلیردی.

برکره ینه فرانسز سفیری غایت مستعجل، غایت مهم بر مسئله ایچون صدراعظمدن ملاقات ایسته‌مشدی، رئیس افندی‌یه، کهیا بکه، هر طرفه مراجعت ایله‌مشدی، ینه مطلوبنه نائل اولامشدی. چونکه پاشا عید لرله، اکلنجه‌لرله پك مشغول اولدیغنی سویله‌یوردی. ملاقاتی قیشدن بهاره، بهاردن یازه، یازدن کوزه تأخیر ایدیور، طوریوردی، اویله یا، بویله فطرتلر ایچون اولا:

حسب، نسب؛ شرف، شطف؛ قوناق، سرای؛ اویون، آلای!.

صوکره، الك صوکره ایش!.

نهایت زاواللی سفیر صدراعظمدن مأیوس قالەرق درلو درلو دو-لابلرله تا پادشاهك کریمه‌سنه، وزیرك زوجه‌سنه، فاطمه سلطانه قدر بر یول بولیورده شکایتنی، مسئولنی اوکا دیکله‌تمکه، او واسطه ایله‌ده ابراهیم پاشایه قولاغی اسماف ایتدیرمکه موفق اولیور. بو وقعه اوروپالیلرجه تاریخمزك الك معروف غریبه‌لرندندر.

پاشانك اوجدی، او مزعج ایشلردن، داخلی و خارجی سیاستدن بر کینالکنه ساده فرنك تاریخلری دکل، تاریخلریمز، اوشهنامه‌لریمز، داستانلر یمزده فوج فوج دلیللر عرض ایدرلر: بوتون اوقوری مدیحه‌لر، اوسعدآباد وسائره اکلنجه‌لری، حتی یکرمی سکز چلبینك پاریس سفارتی، ابراهیم متفرقه‌نك مطبعه خدمتی، بر ایکی کتبخانه، چشمه، بوخفیف اجراآت بر طرفه طورسون، بودورده اصلاحات، تجددات، انشاآت، اعمارات نامنه صحیفه صحیفه آرانسون، طارانسون، بواثرلرده‌نه کوریلیر، نه بولونور؟.

اردوجه، عسکرجه؛ یا مالیه‌جه، امور سائره‌جه تشکیلاته‌می تصادف اولونور؟ بالعکس اوردومز گیتدکجه داها زیاده بوزولمقده، مالیه‌مز باطدقجه باطمقده‌در. ذاتاً او درده بو ایکی یاره‌دن پاطلاق ویرمك اوزره‌در.. بو دوری تعمیق ایدن کسکین بر نظر اوکجه‌دن کوره‌بیلیردی: اوردومزك، مالیه‌مزك بوزوغونلغی، پاطاقلغی کیت‌کیده اودرجه‌یی بوله‌جقدی که نهایت بر سیل کبی جوشه‌رق او جهان سفاهتی‌ده، باشده ابراهیم پاشا اولدیغی حالده بوتون او جهانك آدام‌لرینی‌ده سوپوروب کوتوره‌جکدی، حتی پادشاهه بیله دوقونه‌جقدی...

طبیعی بالکز تاریخ راشدی، یا اسماعیل عاصمی اوقویانلر بو عاقبتی کشف ایده‌مزلر، پاطرونا خلیل پاطیردیسی پاطلانجه‌قدر:

اعلا، بو حضور واستراحت!
رعنا، بو صباحت وطراوت!

دیه ترنم ایدر، طورورلر، صوکره‌ده کوچك بر حادثه‌دن اویله بویوك بر اختلالك ظهورینه مبهوت اولورلر. لکن فرنك موخارینی نظر عبرتدن کچیرنلر مادالیه‌نك ترسنی‌ده کوردکلری ایچون او انتهایی اوللرندن ادراك ایدرك:

بویله ایام غمك بویله اولور نوروزی

دیه‌بیلیرلر.

خلاصه، بودیشندن لطیف، پارلاق، خوش، فقط ایچندن خفیفجه چاتلاق، اویله اولدیغی ایچون‌ده آلتدن آلته صیزان، صیزیلدایان نارین، نازنده اداره‌یی توصیف ایچون آنجاق بر جمله واردر که روحلریمزك، پك روح استیناس بر شعر دولاییسیله آشناسیدر، چوغمزك زمان زمان دیلزده دونر: قیریلدی، دوقونما!.. مع الاسف یاد الار دوقوندیلر؛ او کاسهٔ فغفورده طوزله بوز اولیویردی.

٣

اوروپايى بيلمه‌مك معرفتى

ازلى بر عنعنه‌مز — بز و اوروپا : الكفر ملة واحدة — بو حالڭ ضررلرى — مدعاميزڭ راشدتاريخندن دليللرى — قارلوفچه و بو معاهده‌نڭ مضرتلرى — روسيه و پروسيه (پترو) — چارڭ داخلى و خارجى امللرى، انديشه‌لرى — پروت — بالطه‌جينڭ و ديگر اركان دولتڭ خطالرى و خطالريمز — احمد رسمى افنديڭ سفارتى — پروسيه (فردريق) و (پروت) — سفيريمزڭ ابلهانه بر سوزى — پروسيه (فردريق) و برفيلسوف تاريخ : قضا، وقدر، فرصت؛ سياسياتده عدم اعتماد؛ معاهده‌لرڭ درجهٔ اهميتى — ايكنجى (فردريق كيوم) — ١٧٨٩=١٢٠٣ خلالى — او دورده وضعيتمز — روسيه ايله، نمچه ايله محاربه‌لريمز — استانبولده پروسيه د لايلرى — حكمسز بر معاهده — زشتوى و ياش مصالحه‌لرى — ايليلرڭ باشارينه كانلر — بو حقيقتلرڭ منشألرى.

هر قومڭ تاريخنده بعض آنا خطالرى، عنعنه‌لر واردر كه عصرلرجه، حتى قرنلرجه اوزار، دوام ايدر؛ انقلابلر اولور، انسانلر، ادارەلر، دورلر دكيشير، ينه دوام ايدر. تاريخمزڭ بو نوع خاصه‌لرندن، خصوصيتلرندن برى، بزجه برنجيسى آوروپايى بيلمه‌مكدر. دولتمزڭ تأسس ايتديكى عصرلرده بو بيلگى‌يه پك محتاج دگلدك. او معرفت اولمادنده بو مبناى سلطنتى قوره‌بيلمشز، چونكه او زمان داها قرون وسطى ايدى، قرون اخيره هنوز باشلايوردى، اوروپا شمدى كورديكمز اوروپا دگل، بلكه فكراً، علماً، سطوةً بر چوق

جهتلرجه بزدن کری ایدی، بزکه عجمدن، بالخاصه عربدن آلدیغمز فیض ایله، قیلیجمز و قوتمزله اوندن اوستون ایدك . فی‌الحقیقه بو تفوق پك چوق سورمه‌دی ؛ فقط بزده پك درین بر تأثیر ، تاریخمزده کوکله‌شمش بر اثر، بر ایز ، برعنعنه براقدی : اوده اورووپایی بیلمه‌مك و بیلمکده ایسته‌مه‌مك معرفتیدر .

فقط وقتاکه بز استانبولی آله‌رق بالقان یاریم آطه‌سنی همان باشدن باشه المزه کچیردك، طونه‌یه دوغری یاییلدق، نهایت ماجارستانی‌ده ضبط ایدرك تا ویانه‌یه قدر دایاندق، برچوق خریستیان قوتلرك حاکمی اولدق، اورووپایی بیلمکه ، دولت و ملت ، اورووپا ایله مناسبتلره کیریشمکه ، اونلرله مادی ومعنوی آلیش ویریش ایتمکه نه درجه مفتقر ایدك ! .
چونکه هیچ بوقدن وجوده کتیردیکمز اوبوجه بنانك تملنی صاغلاملاشدیرمق ایچون بو عرفان لابد ایدی ، او اولمادن تمل چوروك قالیردی ، بنا ایسه روزکارلك صدمه‌لرینه ، اویله صارصینتیلره اوغرادقجه عاقبت چوکمکه یوز طوتاردی . . .

جهانك ترقیسی ، اقبالی تعاون، تساند اوزرینه مبتنیدر، بو قانون یالکز شخصلرك دکل ، جمعیتلرك ، ملتلرك ، دولتلرك آرالرنده‌ده جاریدر . اورووپا اویله حرب، جدال ایچنده یوزرکن بیله فرد ، جمعیت ، ملت، دولت بربرینه فکری، علمی ، صناعی وسائره فرصت بولدقجه مظاهرت ایلردی.. بر مملکتده‌کی براختراعدن ، بر تمالیدن ، بر فیضدن، حتی بر فکردن او بر مملکت چوق کچمه‌دن خبر آلیردی ، یالکز خبر دکل ، حصه‌ده آلیردی . زمان زمان او چارپیشملره ، او بعضاً پك اوزایان محاربه‌لره رغماً بوتون اورووپا بزه قارشی بر درجه‌یه قادار عینی عائله‌دن

ایدی ، خریستیانلق کبی روحانی ، دینی ، لکن هر حالده اجتماعی بر رابطه ایله آز ، چوق باغلانمش ایدی ، هپ بردن بورییور ، هپ بردن یوکسه‌لیور ؛ شخصی و قومی اندیشه‌لرك فوقنده‌کی غایهٔ کمالی هپ بردن تعقیب ایله‌یوردی . . « الکفر ملة واحدة » دیمزمیدك ؟ بز بوسوردن دیشاریده قالدق . انقراض ، ارتجاع ، تدنی ، نه دیرسه‌کز دییکز ، بوتون فلاکتلریمزك باشلانغیجی ده بو قالیشدر . او ابتدالردن صوکره بو انتها ضروری ایدی . اوروپایی بیلمه‌مك عنعنه‌من ، عنعنهٔ قومیه‌مزده بو ضرورتلردندر . نیچون بویله اولدی ؟ . او مسئله‌یی آراشدیرمغه حقده یوق ، حاجتده یوق ، اولان اولدی . .

آدم اسیر دست مشیت دکلیدر ؟
عالم زبون پنچهٔ قدرت دکلیدر ؟

بو عنعنه‌نك بزه طبیعی هیچ بر کاری دوقونمادی ودوقونمازدی ، چونکه بیلمه‌مك هیچ بر زمان ، هیچ بر خصوصده کارلی برایش اوله‌ماز ، برمعرفت صاییله‌ماز ، «هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون» نص قاطعی معلومدر . لکن اوروپایی بیلمه‌مك یوزندن اوکجه‌لری نه ایسه ، صوکره لری قورقونج ، قورقونج اولدیغی قدرده مهلك ضررلره اوغرادق . فلاکت او که بو عنعنهٔ قومیه‌من آز چوق حالا یاشادیغی ایچون بو ضرر بو کون بیله آرتدی ، اکسیلمه‌دی . . دییه‌بیلیرز که بالخاصه ملت و دولت اعتباریله چکدکلریمزك یوزده دوقسانی او یوزدندر . تاریخمزك ماضیده و حالده ، هانکی عصرده اولورسه اولسون ، هرهانکی برفصلی منصفانه ، بیطرفانه تدقیق ایدنجه بو حقیقت عادتا کوزیمزه چارپار . غریبدر : یالکز سیاسیاتمزده ، دولتجه ایشلریمزده دکل ، شخصی حاللریمزده ، حرکتلریمزده ارثك تأثیریله‌میدر ، نه‌در ؟ بو عنعنه‌نك

سلینمك بیلمزایزلرنی کوریرز، بومعرفتك، داها طوغریسی معرفتسز لکك دائما، دائما قربانی اولورز .

صوك دورك اك بویوك مورخلرندن بری، (آلبر صورل) انکلتره سیاستنی سنه‌لرجه بویوك (ناپولیون) ه قارشی انسانه وله ویریر بر عزم ایله دوندیرن بر باش وکیلدن، مشهور ایکنجی (پیت) دن بحث ایدرکن :

اوروپایی بیلمزدی، فقط انکلتره‌یی، انکلیز مجلس مبعوثانی رعنا - بیلیردی، بو معرفتده اوکا مرامنه ایرمك ایچون کافی ایدی .

دیر . اویله بر دورده، اویله بر حکومت آدمی که بوتون حیاتی صاران او حرص سیاستله، دیکرلری کبی اوله‌مکه بیله وقت بوله‌ما - مشدی، اوروپایی اوکرنمك مجبوریتندن استغنا کوستره‌بیلیردی، چونکه باشقه بر مملکتك رأس اداره‌سنده، باشقه بر قوتك صاحبی، بر عرفانك واقفی ایدی. فقط حکومت آدملریمز، ملتکمز اومرتبه‌ده، اووضعیتده اولمادقلری ایچون بز بوعلمدن، بو وقوفدن مستغنی قاله‌مازدق، قالدق، قالدیغمزك جزاسنی‌ده چکدك، حالاده چکییورز و ینه چکه‌جکز .

کرك راشدك تدوین ایله‌دیکی دور تاریخ، کرك اودورده‌کی اوروپایه دائر بسط ایتدیکی، یا ایده‌مه‌دیکی مطالعه‌لر بو مدعامزه پارلاق دلیللر تشکیل ایلر. بونقطهٔ نظردن اودورك باشلیجه حادثه‌لری نه‌لردر؟ روسیه ایله باشقه‌جه عقد ایله‌دیکمز اوفاق تفاك اوچ معاهده بر طرفه براقیلیرسه قارلوفچه، پروت، پاساروفجه عهدنامه‌لری دکلیدر؟ بونلرك سببلری و نتیجه‌لری، حتی مفادلری، مدلوللری تورکلرك اوروپایی نه درجه بیلمه دکلرینه آچی آچی دلالت ایلر. بو جهالت دریاسنده ایسه قوجه‌مورخ جسور بر شناور، کهنه بربیان ایله، شناور دلاوردر .

اون يدنجى عصر ميلاديتك صوكلرنده ، اون سكزنجى عصرك ابتدالرنده اولديغى كبى ، آوستريا بزمله متصل چارپيشيوردى . قارا مصطفى پاشا ويانه قاپيلرينه قدر كيدرك منهزماً دونه‌ليدن برى ، اون درت اون بش سنه‌در ، بز متصل مغلوب ايدك ، متصل مملكت ويريورد دق . فى الحقيقه بو اثنالرده فرانسزلر زمان زمان منفعتى نتيجه‌لرى صيقيشديره‌رق بزه ياردیم ايديورلردى اما بز ، فصل سابقده اطرافيله كوستردیكمز كبى ، بو فرصتلردن ، بو معاونتلردن استفاده ايتمكى بيلميوردق . . بر آرالق فرانسه آوستريانك عليهنده (اوغسبورغ) اتفاقنى تشكيل ايتمشدى . اووقت ويانه حكومتى صيقيشدى ، طارالدى . احمد خان ثانينك جلوسنده ايدى كه . فلمنك سفيرى استانبولده توسيط ايدرك ، بلغراد و وارات محافظلرينه باش قوماندانلرينه خبرلر كوندره‌رك بزمله مصالحه‌يه طالب اولدى . مادام كه محاربه‌يى داها زياده اوزاتمغه قدرتمز يوقدى ، بو تكليفدن مستفيد اولمق ، ياخود فرانسه ايله جدى بر طرزده سوزله‌شه‌رك دشمنه بيوك بر ضربه اينديرمك كركدى . بز نه اويله ، نه بويله ياپه‌بيلدك ، بر معتاد تردد ، تذبذب ايچنده قاله‌رق فرصتى الدن قاچيردق : چونكه بو مراجعتك ماهيتلرينى بيلميوردق ، بيلمه‌ديكمزه الك آچيق برهان بو وقعه‌يه دائر تاريخ راشدك شو صحيفه‌سيدر :

بالجمله وزراى عظام و علماى اعلام و وكلاى دولت و رجال مشورت سراى صدراعظمى‌يه دعوت اولونوب جمله ايله توارد ايدن خبر معهود مذاكره و بوخصوصده نه‌كونه حركت ايتمك مناسبدر ديه مشاوره اولوندى . بعضيلرى ايشته بر قاچ ييلدر كه بتقديرالله تعالى اطراف ممالك محروسه شر و شورفتنه و اختلال ايله مالامال و سفرلرك تماديسى سببيله رعايا فقراسى پايمال اولمغله مقتضاى وقت وحال اوزره صلحك بو وقتده اصلح احوال اولديغى بلا شبهه

دكلدر . آنجاق مجرد بر مرتبه قیل و قال ایله دولت علیه طرفندن صراحةً استقلال اوزره صلح ایچون آدم ارسال ایله‌مك دخی دولتك كمال عجز و اضطرارلرینه محمول اوله‌جغندن ناشی مناسب و معقول دكلدر . لكن اعلام خبر میمنت اثر جلوس همایون ایچون ملوك اسلام و نصاری طرفلرینه نامه‌لر كوندریلوب دوستلق اوزره اولانلرك مودت و مصافاتلرینه اعتماد تحصیل و عداوت اوزره اولانلرك خصومتلری مودته تحویل اولونماسی بین‌الملوك طریق مسلوك اولمغله بوتقریب ایله نمچه چاسارینه دخی نامهٔ همایون و ایلچی ارسالنده بأس یوقدر و واران ایلچی صلح و صلاح جانبنه رغبت مشاهده ایدرسه اسلوب حكیم اوزره تمشیت مصالحه‌یه شروع ایدر و الاخلافنی معاینه ایدرسه اعلام پیام جلوس همایون ایتدكدن صكره ینه دولت علیه طرفنه عودت و رجوع ایدر دیه جواب ایتدكلرنده بالجمله حضار مجلس رأی مذكوری استصواب ایله‌دیلر . . .

بو غریب قراری متعاقباً سابق باش محاسبه‌جی حمدی افندی اسمنده بر بیچاره بویله بر امر معظمك فصلنه كوچ بلا مأمور ایدیلیر . آداجغز بو « كاردشوار » لك عهده‌سندن كله‌میه‌جكنی ، بالآخره عتابه ، عقابه اوغرامامق ایچون ، سویله‌یه‌رك خدمت سفارتی قبول ایتمز . اركان دولت بو طوغرو سوزه قیزارلر ، حریفی درحال بروسه‌یه سوررلر ، بو آغر جزا ایله‌ده اكتفا ایتمزلر ، آرقه‌سندن آدام كوندره‌رك « بلا امان » قتل ایتدیریرلر . .

چلبی ! بویله اولور بزده سیاست دیدیكك ! .

صوكره چاوش‌باشی ذوالفقار افندی دیوان همایون ترجمانی اسكرلات زاده ذمی آلكساندیرا ایله برلكده بو مأموریته تعیین اولونور . فقط اونلر كیدوب‌ده صلح مذاكره‌سنه كیریشنجه‌یه قادار كونلر ، آیلر ، حتی سنه‌لر كچر ، آوستریانك علیهنده‌كی (اوغسبورغ) اتفاقی (ریسویق) مصالحه‌سنه منقلب اولور . طالع حرب بوتون بوتون علیهمزه دونر ،

(زانته) ده بویوك برهزیمته اوغرارز، اوندن صوكره قفایی یره اورنجه عقلمزی باشمزه دووشیریرز، قارلوفجه معاهده‌سنی‌ده بیك بلا ایله عقد ایلرز . .

بو معاهده اوروپایه قارشی سیاسی اضمحلالمزك ایلکی و ایلك نمونه‌سیدر، آرتق چوراب سوكوكی كبی بو فلاكتلریمز تمادی ایلر، ایلر تا زمانمزه قدر كلیر. قارلوفجه‌ده مرخصمز رئیس الكتاب رامی محمد، ترجماندده فرنكلرك ماوروقورداتو دیدكاری اسكرلات زاده ایدی.

رامی محمد كاتب، شاعر، فاضل بر ذات ایدی، بو فضل و فضیلت واديسنده قوجه علامه نابینك شریكی، همدمی ایدی، مكمل دیوان، ینه او درجه مكمل منشآت صاحبیدر. شعرده، نثرده نابیلره یاقلاشیر، راشدلری كچر . .

شغل دنیا ایله بز ترك حضور ایله‌مشز
دلمز جرعه‌كش بزم امور ایله‌مشز

دیـه حالنی وصف ایتمك ایستـه‌ین اودر، بالآخره رئیس الكتابلقـدن صـدارته قدر چیقدی، نهـایت مصطفای ثانینك خلعنـده تكرله‌ندی، خلاصـه اك كزیده رجالمزدن ایدی، فقط اوبرلری كبی اوده اوروپایی بیـلمزدی . . . بو صلح مذاكره‌سـنده بالفرض تشریفات ایچـون صوك درجـه تعصب كوستردی، دولتك ظاهری حیثیتی كوجی یتدیكی قادار مدافعه ایتدی، اعلا، فقط او معاهده‌نامه‌یه نمچه‌لیلرك قورنازجه‌سـنه صوقدقلری شو اون اوچنجی ماده‌نك مضرتلرینی هیـچ ادراك ایتمه‌دی كه ایشـته او فنا ایدی :

حضرت عیسی علیه‌السلام دیننده اولوب ریم‌پاپایه منسوب اولان راهبلرك حقنده سلاطین پیشین‌نصفت آیین زمان سعادتلرنده ویریلن عهدنامهٔ همایونلرده مسطور و مقید اولان مواد مخصوصه و عنایت و احسان بیوریلان نشان عالیشان و اوامر شریفه‌نك مضمونی بعدالیوم دخی مرعی طوتولق اوزره طرف همایوندن تأکید بیوریله . شویله که کلیسالرینی وضع قدیمی اوزره تعمیر و ترمیم ایده‌کلدکاری وقت آیینلرین اجرایه ممانعت ایلدمه‌یه‌لر و خلاف شرع شریف ومغایر عهدنامهٔ همایون آقچه مطالبه‌سی وغیری بهانه ایله مزبور راهبلر هر نه صنفدن اولورسه رنجیده اولمایوب حمایهٔ پادشاهیده آسوده حال اوله‌لر و روما ایمپراطورینك بیوك ایلچیسی آستانه‌یه کلدکده آیینلرینه و قدس شریفده واقع زیارتکاهلرینه متعلق سپارشلرینی اعلام ایله‌یه . .

لسانمزك، اسکی لسانمزك او ضروری اغلاقندن، ابهامندن، ضعف تألیفلرندن، حشولرندن، حاصلی هردرلو «سقطات»ندن تجرید اولونه‌رق بر اجنبی لسانه ترجمه ایدیلنجه بو ماده پك چوق سؤ تفسیره میدان ویره‌بیلیردی: اولا عهود عتیقه‌یی طرف پادشاهیدن احسان اولونمش بر مساعده شکلندن چیقاریور ، طرفینجه تقرر ایتمش بر معاهده حالنه افراغ ایلیوردی ؛ ثانیاً صوك فقره‌یه استناداً آوستریا ایمپراطورینك قاتولیك تبعهٔ عثمانیه‌یی حمایه ایتمکه صلاحیتی اوله‌بیلیردی. فی‌الحقیقه‌ده بویله اولدی، بر مدت صوکره دیکر دولتلر، بالخاصه روسیه کوچك قاینارجی معاهده‌سیله اورتودوقس عثمانیلر ایچون بو یولی طوتدی ، بزده استقبالمزی المزله زده‌له‌دك . .

قارلوفچه‌ده لهلرله، ونه‌دیکلیلرله‌ده مصالحه‌یه کیریشلمشدی، معاهده‌لر تعاطی ایدلدی . عینی غفلتله لهستان سفیرینه بیله مذهب ایشلرنده بزه اخطارلرده بولونمق حقنی ویردك، لهستانکه عادتا تحقیمز دیمکدی. روسیه ایله متارکه اولدی، مصالحه آنجاق ۱۷۰۰ ده استانبولده امضالاندی . اودورروسلرك اعتلاجه، اقبالجه مبدألری ایدی. بیوك (پترو) تورەمش،

یتیشمشدی ؛ روسیه‌نی او پایهٔ پستیدن قورتارمق دیه‌دیکی ، اومدیغی
مرتبهٔ بلنده چیقارمق ایچون داخلاً و خارجاً وارعزمیله ، دهاسیله
چالیشیوردی ، همده ناصل چالیشیوردی . نلر یاپیوردی ؟ . دولتنی ،
ملتنی مادةً و معنیً آسیادن اوروپایه چکیوردی ، اویله معاصر -
لاشدیریوردی .

جهان تیترر ثبات پای ارباب متانتدن

دیرلر ، بویوك (پترو) نك بو یولده جهد و عزم دلیرانه‌سندن‌ده
موسقوف طوپراغی تیتریوردی . بو مرادینه ایرمك ایچون او داهی
داخلده دیه‌دکارینی ، حتی حاجتده اوغلنی بیله قربان ایدرك ، یاپدقدن
صوکره ملك موروثی شمالاً بالطق دکزینه ، جنوباً قاره دکزه
اوزاتمق ایسته‌دی . بویله اولونجه یوقاریده اسوچله . آنلغنده بزمله
چارپیشمنی کوزینه آلدی و چارپیشدی . . . اولا شمالده صاندیردی ،
یه‌ییلدی ، لکن مأیوس اولمادی ، عاقبت اسوچ قرالنی (پولتاوا) ده
پریشان ایتدی . او طرفدن یاپه‌جغنی یاپدی . بالطق دکزینه اینلنجه
واردی . . . اوروپایه بویله بر پنجره آچیلنجه عصرلردن بری آسیا
ایچنده هر خصوصجه بوغوله کان روسیه کنیش بر نفس آلدی . . . :
ایشته اوروپایی اوکرنمك ، بیلمك ، آکلامق بویله اولور ، بویله ثمره‌لر
ویریر : بویوك (پترو) ایسه بو معرفتی اله ایتمك ایچون هر درلو
مشکلاری اقتحام ایله ، راحتنی ، سلامتنی موقتاً بر طرفه براقه‌رق غربت
ایللرینی ، تا فرانسه‌یه ، انکلتره‌یه قدار دولاشدی ، لکن مستفیضانه دولاشدی ،
حتی حاجتده بر ترسانه‌ده عمله کبی چالیشمقدن بیله چکینمه‌دی ،
بیلمادی .

روسیه اسوچله چارپیشیرکن بویوك (پترو) نك حقمزده‌كی قصد-
لرندن ، سؤ قصدلرندن بی‌خبر اولدیغمز ایچون بزقولزمی باغلامش ،
دورمشدق . فقط اسوج قرالی اون ایكنجی شارل ، دمیرباش منهزماً
طوپراغمزه صیغیننجه چارك اوضاعندن ، حركتلرندن مقصدلرینی زوربلا
آكلایه‌بیلدك . صدراعظملریمزه وارنجه‌یه قادار بوتون رجالمز روسیه‌نك
بو عظیم تحولنه ذره‌جه واقف دكلدیلر . بویوك (پترو) نك نیچون اوینه
اصرار ایله ، تهالكله آزاق قلعه‌سنه ال اوزاتدیغنی ، قاره دكزه ناصل
و نه‌یه اینمك ایسته‌دیكنی بر درلو ادراك ایده‌میورلردی ، حالا راشدك
یازدیغی وجه ایله :

« فی الحقیقه دولت علیه ایله مسقوو چاری بیننده بیك یوز اون
ایكی سنه‌سنده صلح واقع اوله‌لیدن بری دولت علیه طرفندن بالجمله
شرائط صلحیه مراعات اولونعقده دقیقه فوت اولونمامش ایكن مسقولو
دائما صلحیه مغایر حركت و بلاد اسلامیه‌یه سؤ قصدینی اشعار ایدر
اوضاع و اطواره مباشرت ایدوب نقض عهدی مستلزم دولت علیه‌یه
عداوتی ظاهر و غدر و خیانتی شایع و متواتر اولمشدر » .

دییه یازیور ، باقیلیور ، سرحدلردن كلن محضرلردن « مسقولو » نك
حقمزده‌كی اندیشه‌لرینه مطلع اولمغه چابالایورلردی .

دمیرباشك تحریكاتلرندن زیاده چارك تضییقی ، تهدیدی بزی محاربه‌یه
مجبور قیلدی ، كوردولتی ، پاطیردی ، حاضرلاندیز ، نه ایسه ، طالع یاردیم
ایتدی : صدراعظم بالطه‌جی محمد پاشا « چاربدكردار » ی فنا حالده انهزامه
اوغراتیر . (پروت) نهرینی مظفراً آكچرز . قریم خانی عسكریله براب
آرقه‌دن صیقیشدیردیغی ایچون موسقوفلر بوسبوتون مقهور ، محصور
قالیرلر :

اکر مصلحت جنك و حرب متمادی اولمق لازم کلیرسه دست غزادن برفردرها بولنایه‌جغی محسوس اولدقده استیمان ایله سدراه قهر و کزند وزمزمهٔ الامانی بلند ایتمکه باشلادیلر. طابور مقبورنده یریر ویره بایراغی کوستروب مسفور شرمت اوغلی و بعض معتبر کفره اللرنده عرضحال

بوینی باغلی بر اسیر کدردل
کرك اولدیر ، کرك آزاد ایله

دیه‌رك سردار اکرم حضرتلرینك پای اقبالنه رومال ایله‌دیلر » .

بالطه‌جی موسقوف مرخصلرینی بر چادیرده توقیف قیلار ، قریم خانی و اسوچ قرالی ، اوردونك کوچوك ، بویوك بر چوق ارکانی حضورینه چاغیره‌رق بر مجلس مشورت عقد ایلر ، صوکره عمومه توجیه خطاب ایدرك :

موسقوف چاری صلح وصلاح طلبیله استیمان وهر نه طلب اولونورسه ویروب ودولت علیه‌نك جمیع تکالیفنه انقیاد ایتمك اوزره عهد وامان ایله‌مش، نه دیرسز ؟ اکر دلخواهمز اوزره حرکت ایدرسه صلحه مساعده ایده‌لمی؟. یوقسه امانه باقمایوب بازار حرب وقتاله کرمیت ویره‌لمی ؟ .

دیه صورار . طبیعی سوز آیاغه دوشر . هر قفادن بر سس چیقار . فرنك تاریخلرینك روایتنه کوره قوجه‌سنی بویله مهلك بر موقعده کورونجه چاریچه بوتون مجوهرلرینی طوپلامش ، داها بر چوق هدیه‌لرله برابر قرنادن (شافیروف) ایله بالطه‌جینك کهیاسی عثمان آغایه کوندرمشدی ، بو روایت نه درجه‌یه قدر طوغریدر، بیلنمزسه‌ده غالبا عینی عثمان آغا و همپالری او مجلس مشورتده شو صورتله ادارهٔ کلام ایلرلر :

اکر ایسته‌دیکمز قلاعی بزه تسلیم و اقتضا ایدن بعض تکالیفمزه راضی اولورصه صلح قدر بر تجارت راسخه اولماز اما امانه باقلمایوب جنك وحربه اصرارده نه لطف واردر ؟ بونلری قتل عام ایتسه‌ك دخی ینه کافر توکنمز

و مساعده اولمادیغی صورتده بهمه‌حال اولوم اری اولوب بذل قدرت ایتمه‌لر کرکدر. معاذالله خلاف مأمول شاید برحالت ظهور ایلمیه. بوجنك احوالیدر. بونده ضعف وقوته مغرور اولونماز. علی‌الخصوص دونکی محاوره‌ده کافرك صاچدیغی آتشیدن عسکریمزك یوزی دونوب هله آقشام ایرشمکله دشمنه سر رشته ویرلمدی. بوندن ماعدا بزم ایسته‌دیکمز قلعه‌لرك هر بری هزار سفر وهزار مشقتله محتاجدر. حاضر بو قدر قلعه زحمت ومشقتسز النمز کیر-رکن بو نعمتی بیلمه‌یوب فرصته مغرور اولورسه‌ق نعوذبالله بونك وخامتی چکیله‌جکنده شبهه یوقدر.

دولت کرایك، بالخاصه اون ایکنجی (شارل) ك بوخارق العاده فرصتدن بحق استفاده ایدیله‌رك بویوك (پترو) نك اله کچیرلمسنه، بو سایه‌ده موسقوف غائله‌سنك هیچ اولمازسه اوزون برمدت باشمزدن دفع ایدلمسنه دائر معقول مطالعه‌لرینه رغماً راشدك «وکلای دولت» عنوانی ویردیکی مجلس ارکانی بو دیبسز صاپسز - بی‌سروبن - سوزلری اهمیتله تلقی ایله‌یه‌رك صلحه دائر رأی ویریرلر. طبیعی سردار اکرم بورأیی تصویب ایلر. چونکه «شبه الشیء منجذب الیه».. اونلرکبی اوده بویوك (پترو) نك جهانه ولوله ویرن قدرتنه عجبا ذره‌جه واقفمیدی؟ هله بیلمیوزه دوشو-نیور، تخمین ایدیپوزه‌یدی که عیق بویوك (پترو) یا اورادن قالدیر-یله‌یدی، یا باشقه بر صورتله روسیه‌دن آیریله‌یدی موسقوف عظمتی، موسقوف سلطنتی، موسقوف اقبالی سنه‌لرجه بلکه عصرلرجه کریله-مش اولوردی. بزده برزمان او جهتدن نفس آلمش اولوردق. بالعکس بالطه‌جینك بودرین دوشونجه‌لردن نه قدر اوزاقده قالدیغنی شو فقره اثبات ایلر:

اوروپا تاریخلرینه کوره دمیرباش بو مصالحه قرارینی وفلاکتنی ایشیدیر ایشیتمز اوردوی همایونه قوشار، فقط باقارکه ایش ایشدن

کچمش، بویوك پترو عسکریله برابر آضاً و صرفیاً چکیله‌رك کیدیور . او زمان حدتی یکمز، چاری اسیر ایتمه‌دیکی ایچون صدراعظمی شدتله مؤاخذه ایلر. بو مؤاخذه‌یه جواباً بالطه‌جی نه دیسه بکه‌نیرسکز؟ درشت بر طرزده: «چاری اسیر ایده‌یدك روسیه‌یی کیم اداره ایله‌یه‌جکدی؟ آرتق بوتون قراللر مملکتلرندن خارجده‌می یاشاسینلر؟ موافقمیدر؟» دیمزمی؟

بو حادثه واقعمیدر؟ تصدیق ایده‌مه‌یز، فقط بو سوزلر تبردار محمد پاشانك ومستشارلرینك ، حتی اکثریتله بوتون اورجالك ادارا کلرینه ، عرفانلرینه، طرز تفکرلرینه پك مطابقدر، اوندن امینز .

(پروت) قصه‌سنك بو عظیم اهمیتی عثمانلیلردن او صیره‌لرده [illegible] داها صوکره‌لری تقدیر ایدنلری کورمیورز، حالبوکه راشد [illegible] نه‌ده دیکر اردو ارکانی بو غافلانه حرکتلرندن [illegible] ایله‌مز، بالعکس یالکز باشقه شخصی قصورلرینه [illegible] کرك کدخدا عثمانك . کرك سردار [illegible] اوغراملرینده اساساً بو ایکنجی درجه‌ده قباحتلر ملابسه‌سیله‌در. [illegible] الحقیقه صوکره‌لری روسیه چارلرینده عهدینی تماماً ایفا اتمه‌یرك (پروت) معاهده‌سنك نه مرتبه غفلتله عقد ایدلمش اولدیغنی [illegible] اوردی، [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

سیاسه‌"، سطوة" اك پارلاق دمنده ایدی ؛ (ماکیاوه‌ل) ه بیله حیرت ویرر بر شیطنتله لهستان تقسیمنی حاضرلایوردی؛ روسیه‌یی، آوستریایی، بزی، هر کسی آلداتیور، امللرینه، اندیشه‌لرینه بویوك بر مهارتله آلت ایدییوردی؛ بزدن سفیر ایسته‌مسی، احمد رسمی افندی‌یی برقاچ کره حضورینه قبول ایتمسی، صوکره سیاسیاتمزه، تاریخمزه دائر ملاحظه‌لر سرد ایله‌مسی بوتون بو مقصده مبنی ایدی. حالبوکه بیچاره سفیرمز اوراله‌رده‌می؟. او قدر اوراله‌رده دكل که سفارتنامه‌سنده بو بحثه دائر شو صاف سوزلری سویلر :

بو اثناده قرال بر کیجه قوناغمزه یاقین اعیان بلده‌دن برینك خانه‌سنه کلوب بزی یاننه دعوت و «آیا دولت علیه‌نك برقاچ سنه ظرفنده جنك و جداله نیتلری وارمیدر؟..» دیه‌رك کلامی سمت آخره توجیه و «یوز یکرمی اوچ تاریخنده پروت صویی کنارنده وجه معهود اوزره تضییق اولونان مسقوچاری اخذ و اسیر اولونمق ممکن ایکن نیچون مسامحه اولوندی؟» دیه سؤال ایله‌دکده: «وقعهٔ مذکوره دولت علیه‌نك درت قرال ایله اون یدی سنه علی التوالی مدافعه و مجادله ایله‌دیکی اوقاتده چوق اوزاق اولمادیغنه بناءً اوپله اطرافی آچیق محللرده رعایا و برایانك پایمال اولمسی تجویز کردهٔ جناب خداوندکار اولمایوب مجرد دفع صائل وسد اسکندر کبی سیل عرمرمه حائل اولمق ایچون عجالةالوقت بر سرعسکر تعیین اولونمشدی. چار مذکور کندینك سوء عملی بلاسنه کرفتار و اکل اوراق اشجار مثللو مشقتاره دوچار اولمغله استیمانه مسارعت و اطرافیله آزاق قلمه‌سنی تسلیمه مبادرت ایتمکین «العفو زکوة الظفر» مدلولنجه رجاسنه مساعده و سبیلی تخلیه اولونمق شیمهٔ کریمهٔ پادشاهانه‌یه مناسب اولان امورده‌ندر» دیه جواب ویریلوب اکرچه قبول صورتنده سکوت ایله‌دی اما مسئولودن غایتده آزرده خاطر اولمغله الآن درت ییل مقدم مظهر اوله‌مقلری عفو و عاطفتدن حالا متأسف و دلکیر اولدیغی احساس اولونمشدر.

زاوالی احمد رسمی افندی آکلایامیوردی که بو درجه ابلهانه بر

مطالعه‌یه پروسیا قرالی آنجاق سکوت ایله جواب ویره‌بیلیردی . بو قابلیتلی دهانك یالکز مهارکه‌لری دکل، سیاسیاتیده نه درجه احاطه ایله‌دیکنی، فتوحاتندن باشقه دستور سیاستیله‌ده مملکتنه نه بیوك خدمتلر ایتدیکنی؛ اخلافنه نه قیمتدار درسلر ویره‌جکنی بیلمك ایچون، مشروطیتك ایلك سنه‌لرنده دارالفنونده تدریس ایله‌دیکمز تاریخ سیاسیدن شو پارچه‌یی، استطراد طریقیله، نظر عبرته عرض ایلرز:

— ایکنجی (فره‌دریق) بیوك بر حکمدار، بیوك بر سردار، حاصلی بیوك بر دها ایدی. فقط سیاسیاتده، خصوصیله بین الملل سیاسیاتده هرجهتجه پرواسزدی؛ عربك تعبیر مخصوصی ایله، بر زندیق ایدی؛ مقبول، معتبر، مرعی بیلدیکمز، اویله کورمك ایسته‌دیکمز اخلاق قاعده‌لرندن هانکیسنی اولورسه اولسون، حین حاجتده آیاق آلتنده چیکنردی؛ بو واديده آنجاق بر امل بسلردی، اوده دولتنك عظمتی، ملتنك اقبالی، پروسیانك آتیسی ایدی؛ بو مرادینه ایرمك ایچون فلسفه‌سنی اویله بر شکله صوقمش، اویله کنیشله‌تمش ایدی‌که بوکون بیله بویله بر حکمت حکومت ادرا کمزه، احاطه‌مزه صیغماز. فقط بو کنیش، بو قورقونج فلسفه‌درکه تا (بیسمارق)لره، عصریمزه، دوریمزه وارنجه‌یه قدار پروسیا رجالنك دستور العملی اولدی، اولدی‌ده آلمانیانك شو بهت ایله کوردیکمز تجلیسنی، تعالیسنی حاضرلادی، حصوله کتیردی. —

او حکمدار حکیم تاریخی باشقه بر نظرله تتبع ایدر، او تتبعه کوره تاریخدن بر فلسفه چیقاریردی:

بر نوع قضاوقدر، قضاوقدر دکلسه بیله او درجه مجهول اسباب تالیه واردرکه وقایعی نه ادراك، نه‌ده تخمین ایده‌بیلیر بر طرزده چویریرلر. بز او اعماله‌رکه قارا کلقده طوتونه‌رق ایلریله‌رز. احوال اومدیغمزه موافق چیقنجه

نا کهانی برآیدینلق حدوثه کلیر، اوندن ده مهارت صاحبلری مستفید اولورلر. یوقسه دائما او مبهم، او مجهول مشیتك اویونجاغی یز.

اوت، بو متمادی ظلمت ایچنده آرا صیره بر ایشیق کوروندیکی امیدی، احتمالی موجود ایدی، ایشته (فره‌دریق) بو فرصتی یاقالامقده، حتی حاضرلامقده بیله اذیه بیلیرز، یکتا ایدی، او بلنده سیاستیده هپ بو سایه‌ده قوردی، بعضاً الده مقدار کافی معلومات اولونجه ایستقبالی کوره‌بیله جکنه قانع ایدی، او معلوماتی الده ایدرك ایلری یی کورمك ایچون ده النده‌کی خارق العاده بر مهارتله یاپاردی.

واقعا هر کار حاصلدر ید تقدیردن
عاقلان چکمز ینه کمر رشتهٔ تدبیردن

دستورینه اتباع ایدنلر البته:

صانمایك تقدیره قارشی عرض تدبیر ایلرم
عارفم بن انقیاده حکم تقدیر ایلرم

دینلردن داها طوغری حرکت ایتمش اولورلر. فره‌دریق ایسه سیاسیاتده بیله تقدیره اهمیت ویرمکله برابر تدبیردن اك چوق کار ایدن داهیلردندر؛ بوتون حیاتنده بر لحظه وقوعاته قارشی بوش بولونمامش، دائما چالیشمش، حاضرلامش، یالکز حالی دکل، آتی یی، اخلافی، علی الخصوص اخلافی دوشونمشدر.

اصلا اونوتمالی که سیاسیاتده عدم اعتماد مادر حضوردر. بن لازم کلنی حاضرلامقله، وسائطی یغمقله، نجاتی بیله‌مکله اکتفا ایلرم. او صورتله که یکنلرم ایلریده بندن شکایت ایته‌سونلر، بنی سیئهٔ تسامحله اتهام ایله‌مه‌سونلر!.

حقیقةً پروسیا قرالی اعتمادسزلقده هوك درجه متیقظ ایدی، مثلا

۱۷٦۹ ده (نه‌یسه) ملاقاتنده دوستی ، متفق ، حاصلی جانی ، چکری عد ایتدیکی آوستریا ایمپراطوری (ژوزف) ایله بر نوع کیزلی معاهده طرزنده بر مکتوب تعاطی ایدرکن نه مرتبه عدم امنیت کوسترمشدی، عادتا بر ایله کندی مکتوبنی ویریرکن اوبر الیله متفقنککنی آلمق درکه‌سنه قادار وارمشدی ؛ مع‌مافیه الك معتبر عهدنامه‌لری بیله حین حاجتده کأن‌لم‌یکن حکمنده طوتمقدن‌ده چکنمزدی :

ملتك هلاك اولمسیمی اولادر ، یوقسه معاهده‌سنی حکمدارك فسخ ایتمه‌سیمی ؟ هانکی احمق واردرکه بو مسئله‌یی فصل ایتمك ایچون بر لحظه تردده دوشسون ؟

بویوك (فره‌دریق) ك خلفی ایکنجی (فره‌دریق کیبوم) در که بو بی‌امان دستور سیاسی بزه قارشی‌ده ، لهاره قارشی‌ده پك یامان تطبیق ایله‌دی . بو قرالك مقصدی‌ده سلفی کبی پروسیایی شرقدن بویوتمك ، بالخاصه لهستاندن (طورن) و(دانچیغ) لیمانلرینی غصب ایله‌مکدی ، بر حکمدارکه‌بوفتوحات دردیله یانیور ، طوتوشیوردی ، چاره‌لردن چاره‌لره باش اوریوردی . او اثنالرده بز نمسه ایله ، روسیه ایله چارپیشیوردق . چاریچه ایله ایمپراطور سنه‌لردن بری متفق ایدیلر ، حتی (قریم) ده بولوشمشلر ، کوروشمشلر ، دولت علیه‌نك آرالرنده تقسیمنی تصور « pojet grec » ایله‌مشلردی ؛ بر ایکی سنه‌در بو تصوری قوه‌دن فعله چیقارمغه چابالایورلردی ، لکن قولای قولای موفق اوله‌مایورلر ، بعضاً یأسه بیله دوشیورلردی ، چونکه تورکلر زمان زمان ناکهانی بویوك بر قدرت مقاومت کوستریورلر ، اداره‌جه انقراضلرینه رغماً ، قهرمان بر نسلك ذریتی اولدقلرینی اثبات ایدیورلردی .

پروسیا قرالی اومرتبه احتراصیله بوکشمکشدن خارجده قاله‌بیلیر-
میدی ؟ فقط نه یاپسین ؟ تورکلرله علناً اتفاقی کوزه آلدیرامیوردی :
اوروپاده هانکی دولت تورکلره محبتیله لکه‌له‌نمك ایستر ؟ دییوردی.
مع‌مافیه برلین حکومتی مقصودینه ایرمك ایچون‌ده تورك طرفدارلغندن
باشقه چیقاماق بولامیوردی. باش وکیل (هرچبرغ) بو یولده بر پلان
حاضرلامشدی ، بو پلانه توفیقاً استانبولده پروسیا سفیری (دیه‌چ) ه
شو تعلیماتی ویرییوردی :

بز تورکلری محاربه‌ده شدتله دوام ایتمکه ، آنجاق پروسیه ایله
انکلتره‌نك ضمانی آلتنده عقد صلح ایله‌مکه ، امپراطور غالیچیالری و قارپاتلرك
شمالنده‌کی یرلرینی لهستان جمهوریتنه ترك ایتمه‌دکجه مجارستانی بوشالتمامغه سوق
ایتملی‌یز. بویله اولونجه لهلرده بزه (طورن) و (دانچیغ) لیمانلریله (وارتا) نك
غربنده‌کی اراضی‌یی ویریرلر، مقصد حاصل اولور . . . ١٦ ایلول ١٧٨٨

فقط ایکی ، اوچ آی صوکره اردولریمز روسیه‌یه قارشی یکی بر
انهزامه اوغرانجه (هرچبرغ) بوتشویقلرینی اونوتیور، تورك محبلکنی،
تورك طرفدارلغی بر یانه براقیوردی . . بو اساسه کوره استانبولده
ایشه کیریشن (دیه‌چ) ایسه‌شاشیرمش، قالمشدی. او صیره‌لرده عبدالحمید
اول وفات ایتمش ، پادشاه سلیم ثالث اولمشدی . . یکی ، کنج خاقانك
جلوسی بوتون عثمانلیلرده ، حتی اجنبیلرده بیله اقبال عثمانی ایچون بر
امید اویاندیرمشدی . . بو شوقده منضم اولونجه پروسیه سفیری شو
ملاحظه‌لری یازمقدن کندینی منع ایده‌مدی :

یا احوال حاضره‌دن استفاده ایتمك فکرندن واز کچملی‌یز — احوال
حاضره که بو دوری پروسیه تاریخنك الك پارلاق بر دور احتشامی مرتبه‌سنه
یوکسلتمك ایچون پك مساعددر — یاخود تورکلرك یاعلیهنده ، یالهنده بر

خطر احتراکته ایدیتملی یز : بزم موسقوفلردن و آوستریالیلردن بکله‌یه‌جکمز ازلی بر عداوتدر . بو دولتلرك سوء ضمیرلرندن بزی آنجاق ضعفلری صیانت ایده‌بیلیر . صرف او ضعفدرکه پروسیه‌یه درحال امنیت، عظمت، تفوق‌بخش اوله‌بیلیر . موسقوفلره و آوستریالیلره قارشی تورکلرله صیقی صیقی یه باشلملی یز . و دولت عثمانیه‌نك تمامیتی محافظه ایتملی یز . بو دولتك انحلالی و انقسامی پروسیه‌یی ایکنجی درجه‌ده بر دولتدرکه بینه ایندیره‌جکدر . تورکلرك دکل، فقط (پترسبورغ) و (ویانه) حکومتلرینك ضررینه توسیع مملکت ایتملی یز ، چونکه بر یکیلر بزه دائما مضرت ایراث ایده‌جکلردر ، حال بوکه اوبرلری آنجاق پروسیه‌نك منفعتنه چالیشه‌رق نشو و نما بوله‌جقلردر .

لکن نه پروسیه قرالی ، نه‌ده باش وکیلی بو فکرده دکلدیلر . اونلر بر معتاد خودکاملقده امثالینی بر سیاست تعقیب ایدییورلردی : تورکلر مظفر اولورسه اعلا ، پروسیه‌یی ، اسوچی ، لهستانی ایشه قاریشدیرمادن عقد صلح ایتمزلر . او زمانده غالیچیا بحثی لهلره و پروسیه‌لیلره موافق بر طرزده اورتایه قونیلیر . یوق ، تورکلر مغلوب اولورلرده بالقانلردن اوته‌یه آتیلیرلرسه ، پروسیه قرالی — بعد خراب البصره — اونلری وار قوتیله ، — یعنی قوه معنویه‌سیله ، افلاطون واری — طوتمغی تعهد ایلر ، فقط شاید بر ویانه حکومتنه بعض یرلری ترك ایتمکه مجبور اولورسه‌ق ، آنجاق بر شرط ایله بو مقاوله‌یی قبول ایدر . اوده شودر که (ویانه) حکومتی وقتیله تقسیمده لهلردن آلدیغی غالیچیا و سائره‌یی ینه اونلره کری ویرملیدر ، تاکه پروسیه‌ده بو جمهوریتدن ایسته‌دیکنی آله‌بیلسین . . اما تورکلرك بو آلیش ویریشدن کارلری نه اولورمش ؟ اوراسی صوزان بیله اولماز .

بو مناقشه‌لر بویله دوام ایده طورسون ، بز او ایکی قوجه دولت ایله یالکز باشمزه ، هیچ بر طرفدن ذره‌جه یاردیم کورمکسزین

دوکوشیوردق ؛ نتیجه‌ده طبیعی یه‌نیلدك، دشمنلریمز بر یاندن بندر، آق‌کرمان، اسماعیل ، بر یاندن‌ده بلغراد، بوکرش، سمندره کبی بر چوق قیمتدار شهرلریمزی ضبط ایتدیلر . (برلین) حکومتی تلاشه دوشدی، فقط نه ایچون؟ « شاید بز ایشه قاریشه‌رق خصمیمزی آلمادن تورکلر مصالحه‌یه مجبور اولورلرسه دییه!» او حالده نه یاپمق کرکدی؟ هر نه صورتله اولورسه اولسون ، او دورده هنوز ساده‌جه (قاپی) دیدکلری باب عالی‌یی بویله براویون بوزانلقدن منع ایتمك لازمدی. هم‌ده نه صورتله؟ حکومت عثمانیه بو مصالحه مسئله‌سنده پروسیه‌یه باغلی بولونه‌جقدی، حال بو که پروسیالیلر تورکلره امداد ایچون هیچ روجه ایله محاربه‌یه اشتراك ایتمك تعهدنده بولونمایه‌جقلردی . سلیم ثالث فکراً منور بر پادشاه ایدی، معاونت متقابل اولمایجه مقاوله‌دن امتناع ایله‌دی. او وقت ایش چاتاللاشدی . استانبولده‌کی پروسیه سفیری نه یاپاجغنی بیلمه‌یوردی ، چونکه بالذات تورکلره حق ویریور ، حکومتنك بو خصوصده‌کی خط حرکتنی آکلامایوردی ، نهایت هرچه باداباد بر اتفاقنامه عقدینه عزم ایدرك بو معاهده‌دن ممکن اولدیغی درجه‌ده استفاده ایتمك مهارتنی (برلین)ه براقدی .

تورکلری بر قرار ویرمکه مجبور قیلمق ایچون نه اولسه یاپیورم . هر کون دیوانه، سرایه، علمایه الك شدید المآل بیاناتده بولونیورم ، فقط هیچ بر طرفدن بر جواب شافی آله‌میورم . . .

دییه حکومتنه بیلدیریوردی . ابتدالری سفیر صانیر که بو قرار- سزلغك سببی فقدان عزمدر، فقط صوکره آکلار، دویارکه اویله دکل، بالعکس باب عالی قصداً بویله حرکت ایله‌یور ، چونکه بر ترجمانك

اهانتی سایه‌سنده (دیه‌چ) ك (برلین) دن آلدیغی کیزلی تعلیماته واقف اولمشدر. معمافیه پروسیه سفیری بو خبردن مأیوس اولماز، وار قوتی بازویه ویریر، هر طاشه باش اوریر، سرای آدملرینه، خوجالره، دو-لابلره، تزویرلره مراجعت ایلر. کندیسنه عقا طوتان رئیس افندی‌یی، خارجیه ناظرینی دەویرمکه تشبث قیلار. (برلین)ده شویله‌جه یازار :

بوتون امیدیمی، حصوله کتیرمکه چالیشدیغم بر اختلاله باغلایورم. بو ایش ایچون حسین آغا اسمنده بر ذاتی الده ایتدم . . .

فقط بری طرفدن تورکار مخاصملریله عقد متارکه ایتمك اوزره اولدقلرینی یاپارلر . مسئله قیزیشیر، مناقشه، مذاکره، مجادله دیرکن پروسیا سفیری باب عالی ایله — ٣١ کانون ثانی ١٧٩٠ — بر معاهدۀ اتفاقیه عقدینه موفق اولور . .

بو مقاوله‌یه کوره پروسیا دولتی روسیه‌یه و آوستریایه بهارده اعلان حرب ایتمکی و دولت عثمانیه ایچون قاره‌ده و دکزده شرفلی و دواملی بر صلح و امنیت کامله استحصال ایله‌مه‌دن قلیجنی قیننه قویمامغی تعهد ایلر. باب عالی‌یه کوره بو شرفلی و دواملی صلح ایسه ضایع ایتدیکی یرلری، بالخاصه قریمی استرداد ایتمکدر. بویله بر صلح عقد ایدلمه‌دن پروسیا محاربه‌دن چکیلمه‌یه‌جکدر. دیکر جهتدن باب عالی وعد ایدر و تعهد ایلر که اثنای مصالحه‌ده، آوستریالیلر طرفندن، لهستان جمهوریتنه غالیچیایی و توابعنی کری ویردیرمك ایچون صرف جهد ایله‌یه‌جکدر و فضله اوله‌رق پروسیا، اسوچ، لهستان داخل اولمادقجه نه آوستریالیلرله، نه‌ده روسلرله نه عمومی، نه خصوصی بر مصالحه عقد ایده‌جکدر. بو معاهده‌نامه طرفینجه بش آی ظرفنده تصدیق اولونمق لازمدر.

آیار کچدی . بهار کلدی. برلین حکومتی نه محاربه‌یه کیریشدی ، حتی نه‌ده معاهـدیی تصدیق ایتدی ، تعلیماتی تجاوز ایله‌مش اولمقله سفیری اتهامه قادار واردی، اویله برقاچاماق آرادی. برکت ویرسین که او صیره‌لرده ایمپراطور ایکنجی (ژوزف) اولدی . یکی ایمـپراطور ایکنجی (له‌ئوپولد) ایسه هم صلحپرور بر آدامدی، هم‌ده هنوز آله‌وله‌نمکه باشلایان فرانسه اختلال کبیری ایله اوغراشمغه قویولاق اوزره ایدی، بزمله مصالحه‌یه میل ایتدی . (زشتوی ٤ شباط ١٧٩١) صلحنی عقد ایله‌دی، اثنای محاربه‌ده آلدیغی یرلری ویردیکی ایچون تورکلری اراضیجه متضرر قیلمـادی . حال بو که روسـیه بزه قارشی مهاجمه‌لرنده داها شـدتله دوامه باشلادی ، متفقنی غائب ایتمشـدی اما اسـوج قرالیله‌ده اوزلاشمشدی ، بوتون قوتلرنی علیهمزده طوپلامشـدی ، دیرکن او اثنالرده انکلتره سیاستنده بردن بره بر تحول وقوعه کلدی . (ویلیام پیت) انکلیز مجلس مبعوثانـنده و هلهٔ شو مشهور سـوزلری صرف ایله‌دی :

دولت عثمانیـه‌نك تمامیتی انکلتره ایچون لازمهٔ حیاتیـه اولدیغنی قبول ایتمه‌ینلرله مباحثه‌یه کیریشمم . .

بو سوز که اون طوقوزنجی عصرده متمادیاً انکلتره سیاستنجه بر دستور ازلی کبی تلقی ایدلدی ، فقط یکرمنجی عصرده اونودلدی ، بی معنی قالیویردی . . .

غم و شادیٔ فلك بویله کلیر ، بویله کیدر ! .

کوچك بویوك دولتلرك سیاست خارجیـه‌لرنده ، دوستلقلرنده ، دشمنلکلرنده منفعتدن باشقه بر سائق ، دستور آرامق عبثدر . تاریخ

بو حقیقتك الڭ قطعی برهانلریله بویله فصل فصل دولودر .

پروسیانك وعدلری، تعهدلری ده اتفاقی کبی هیچ حکمنده قالمشدی. بوتون بورقیق، بو مشکل دملرده (برلین) حکومتی بزه ذره‌جه یاردیم ایتمه‌مشدی. انکلیز سیاستنك بو یکی تجلیسنه لهستان احوالی ده منضم اولدی. ایکنجی (قاترین) ك اوردولری قاره‌ده و دکزده مظفر ایکن طوردیلر ، داها ایلری کیتمه‌دیلر . روسیه ایله آرامزده (یاش) ده بر معاهدهٔ صلحیه امضالاندی . بو صلحه کوره‌ده ضایعاتمز پك آغیر دکلدی ، فقط بزی بو بلادن قورتاران ، عرض ایتدیکمز کبی ، انکلتره اولمشدی، اوصودن متفقمز پروسیا اولمامشدی، اصلا اولمامشدی؛ پروسیا که آرتق بزی اونوتمشدی ، لهستان ایشیله جاندن اوغراشیوردی ، ٢٩ مارت ١٧٩٠ ده او طالعسز جمهوریتله‌ده بزمکیندن داها منتظم ، داها مکمل بر معاهده عقد ایدرك لهلری روسیه ایله محاربه‌یه سوق ایله‌مشدی . فقط وقتا که ایکنجی (قاترین) بزمله ایشنی بیتیردی، لهستاندن طرفه دوندی — چونکه پروسیا قرالی و آوستریا ایمپراطوری فرانسه اختلالی ایله مشغول ایدیلر — له اقلیمنی بوسبوتون یوتیورمك ایچون فرصت بو فرصت ایدی . میدانده صوری، موری بر وسیله‌ده واردی: لهلیلر ایشلرینی اساسندن دوزلتمك، اصلاح ایتمك ایچون او مشوش، مردود قانون اساسیلرینی دکیشدیرمکه قالقیشمشلردی. (پترسبورغ) حکومتی بویله بر حرکتی عهوده مغایر بوله‌رق اوردولرینی لهستانه صوقدی . لهلیلر متفقلری پروسیادن استمداده قالقیشدیلر ، برده نه کوسونلر ؟

دوست ظن ایتدکلرك عالمده دشمندر بوتون

پروسیالیلر، متفقلر امداد شویله دورسون، موسقوفلرله ال اله ویره‌رك لهستانه قارشی یوریورلر. بیچاره لهلیلر ذاتاً ساده روسیه‌یه مقاومت ایده‌مه‌یورلردی، پروسیاده اونلره ملحق اولونجه بوسبوتون ازیلیر، یه‌نیلیر. بر ایکنجی انقسامه اوغرارلر، نهایت (برلین) حکومتی مقصودینه ایرر، (طورن) و (دانچیغ) لقمه‌لرینی کوزلجه یوتاز، هضم ایلر.

احبا شیوهٔ یغماده مبهوت ایلر اعدایی
خدا کوسترمه‌سون آثار اضمحلال بر یرده!

اوچ سنه صوکره آوستریاده اونلره التحاق ایتدی. اوچ بویوك دولت او بدبخت جمهوریتدن بقیة السیوفی یکیدن پایلاشدیلر، له ملتی دکل — چونکه بر ملت هیچ بر قوتله امحا ایدیله‌مز — فقط له حکومتی خریطه‌دن سیلدیلر.

ایشته، افندیلر، اوروپانك بزه و بزم کبی ضعیفلره قارشی الك حقیقی سیاستنه تاریخدن الك قطعی، الك معین وثیقه‌لردن استخراج ایله‌دیکمز بو حادثه‌لر کون قدر آچیق، بارز برر مثالدر. یالکز پروسیا دکل، هر دولت، هر دورده دولت عثمانیه‌یی بویله منفعتلرینه، خودکاملقلرینه آلت ایتمش، دورمشدر. بز ایسه بر بیله‌مه‌یرجین بلاهتیله بو طوزاقلره متصل طوتولمشز. بالخاصه معرفت سیاسیه‌دن تهی دست اولدیغمز، اوروپایی اصلا بیلمدیکمز، اوکرنمه‌دیکمز ایچون دوستمزی دشمنمزدن آییرد ایتمه‌مشز. ماضیده بویله ایمشز، فقط حالده ینه بویله‌یز، عجبا استقبالده ینه بویله‌می اوله‌جغز؟ بو سؤالك جوابنی سز آرایشدیریکز. چونکه او مسئولیت سزه راجعدر، چونکه استقبال سزسکز، کنجلکلر[۱]...

---

[۱] دارالفنون عثمانیده تاریخ سیاسی درسلری ۱۳۲۴—۱۳۲۵: اوروپا و دولت عثمانیه.

بو حقیقتلره بز اوروپا مورخلریله ، تاریخلریله مطلع اولیورز ، یوقسه تاریخلریمزه ، مورخلریمزه قالنجه :

دنیا وار ایمش یا که یوق اولمش نه امورك !

اونلر ایچون سیاسی ، اقتصادی ، صناعی ، عمومی ، خصوصی نه اولورسه اولسون ، تاریخ و مورخلك اخلافه بیلدیرلمکه بیله دکمه‌ین اهمیتسز وقعه‌لری ، راشدك یاپدیغی کبی آغزه آلنماز ، آلنه‌ماز بر طرز بیان ایله فی سبیل الله شویله‌جه صیره صیره دیزمکدن عبارتدر :

وقایع ایام مسرت انجام سور همایون میمنت مقرون شهنشاهی — وقوع سور ازدواج حضرت امة‌الله سلطان دامت عصمتها — نشان نامیله وزیر مشارالیه عثمان پاشا طرفندن حلیات و هدایای معتاده‌در — نقل اوتاق بمیدانی تیر برای سور همایون — ختان نجل نجیب حضرت صدر عالی — ..

تاریخ عثمانی نامنه راشد بو حشویاتی طوغورمغه چابالار ، طورپرکن بوقارینده عرض ایتدیگمز کبی اوروپا دولتلری بزمله مشغول ایدی ، کرك راشد ، حتی کرك او وزیراعظم ابراهیم پاشا یالکز بو مشغولیتدن دکل ، او دولتلردن بیله بی خبر ایدیلر ، اونلر اولماسه‌یدیلر ، بر پارچه دولتمزی ، عاقبتمزی دوشونورلردی ، چونکه ، هر دورده قصورلریله برابر ، آرتق او درجه‌ده اولسون ، قلب ، وجدان صاحبی ایدیلر ، یونانیده کوردك : اونلردن اللی ، آلتمش سنه صوکره کلن رجالمز ، حتی بو عصرده یتیشنلریمز ، حقی و حقی ، نه ایچون سیقلملی و صاقلاملی‌یز ، اك متأخرلریمز بیله اوروپایی ، اوروپانك بو غوامضنی ، سرائرینی بیلمه‌دیلر ، اوکرنمه‌دیلر .

مشهور بارون (دوتوت) که مصطفای ثالث زماننده خدمت عثمانیه‌یه

كيرمش ، اوردومزك ، [illegible] اوزون مدت [illegible] مأمور اولمشدی، تورك [illegible] طانيردی ؛ [illegible] اثر [illegible] اولونان اك معروف خاطره لرنده شو [illegible] نقل ايلر :

[illegible] سفيرى [illegible] استانبوله كليركن بر صلح زمانی [illegible] ايدی : بو [illegible] بر نشانه [illegible] اولدقی [illegible] : [illegible] ؟ ديه مسافرينه [illegible]

[illegible]

[illegible] ، لهستان ، [illegible] كی حدوديزده كائن ، الك زياده طا [illegible]

[illegible] ايدی ! احتمال [illegible]

[illegible] ايتديكی [illegible]

[illegible] معلومات ايله اويله [illegible] قادار [illegible] دن بو [illegible] جهالتلر استبعاد [illegible]

[illegible]

اولمادی و اولامازدی، چونکه اویله اولمق ایچون شرقی غرب ایله مزج ایتمك لازمدی‌که اوده «تربیع دائره» کبی اك محال بر مسئله ایدی. بیلدکلریمز بویله محدود اولمقله برابر ملتك مقدراتنی الارینه تودیع ایتدکلریمزده اك آز آرادیغمزده او بیلکی ایدی. حکومتمزده هیچ بر وقت هیچ بر قبضه، ترقی‌یه جهل مانع اولمادی، فقط عرفان چوق دفعه‌لر اولدی.

بر دورده کلدك که بو بازار فنایه

سرمایهٔ عرفانی اولانلر ضرر ایلر

دینیلریمزك دائما حقلری اولسه کرکدر.

بو نقصانمزی کیدرمکه چالیشان «جهانما» صاحبی کبی علامه‌لریمز نوادردندر. ذاتاً اونلرده، اونلرك یازدیغی جدی اثرلرده اهمیت ویرن بویوکلریمز یوقدی، او بویوکلریمزکه معرفت نامنه شاعرلریمزك معهود عقله، خیاله صیغماز قصیده‌لرینی مشربلرینه داها موافق بولیورلردی. حال بوکه اوروپایی خفایاسیله، دقائقیله بیلمك، اوکرنمك کبی معرفتلر کوچ اولدیغی مرتبه‌ده مزعج ایدی، حالدن زیاده استقبالی دوشونن بر دولت آدمنی، طرف طرف او ازلی پریشانلقلریمزی کوردکجه، عادتا

آتلمشم ایکی لایفهمك میانه‌سنه

زمینه آکلاتامام، آسمانه آکلاتامام

دیه چیلدیرته‌بیلیری. چونکه اقلیممزك زمینی‌ده، آسمانی‌ده، عامیانه بر تعبیریمزله، او مرتبه اوردم دویماز ایدی. خلاصه، بعض استثنالردن صرف نظر اولونورسه، بالخاصه دور انحطاطمز باشلادقدن صوکره صدراعظمدن اعتباراً عثمانلی رجال حکومتنك اك صریح معرفتی، اك کوزه چارپان ماهیتی بیلمه‌مك، علی‌الخصوص اوروپایی بیلمه‌مك، بیلمکده اوزنمه‌مك ایدی.

٤

ابراهیم پاشانك غفلتلری

وزیرلر سلطنتی — ابراهیم پاشا و موسقوفله صلح مؤبد — محال بر خیال — بر آلت فساد — غدار تاتار ، مغدور موسقوف ! — غریب بر فتوا — پاشانك حقیقی سبب سقوطی — عثمانلیلرك ایمانه اولدیغی کبی روحنه ، عنعنه‌لرینه ، منفعتلرینه‌ده منافی حرکتلری — منجم باشینك طوغری سوزلری — ندیمك شاقلابانلقلری — عثمانلیلغك اوچ بویوك الهام واحتراص اوجاغی — اسلامیت ، تورکلك ، بیزانس — ییلدیریم بایزیدك و قانونی سلطان سلیمانك مطالعه‌لری — بر فرنك مورخنك تورکاره دائر حکمی — هوائیات‌وحماسیات — سیاسی وعسکری‌برخطا — روسیه‌نك دولابلری — مهتاب دکل ، شبتاب — تقدیر ، فرصت — نتیجه : راشدك برسوزی .

عثمانلی تاریخنی اجمالاً تدوین ایله‌ین بر انکلیز مورخی مراد رابعك وفاتندن مصطفای ثانینك جلوسنه قادار اوزایان ۱٦٤۰ — ۱۷٥۷ = ۱۰٤۹—۱۱۷۱ دوره « وزیرلر سلطنتی » عنوانی ویرر ده دیرکه :

بو دور ایچنده تخت عثمانیده صیره ایله مراد رابعی استخلاف ایدن سلطانلرك بزجه اهمیتلری پك آز ، شخصیتلری پك سونوکدر . چونکه بعضی استثنالردن صرف نظر اولونورسه بو پادشاهلر سرایلرینه قاپانیورلر ،

فکری‌ده ، وجودی‌ده مضمحل ایدن اکلنجه‌لره تسلیم نفس ایدییورلو، دولتك اداره‌سنی چوبن‌وزیرلر اولیورلردی. شاید وزیراعظم برمستعد ذات ایسه، یا برعاجزایسه دولت‌ده اوکا کوره اضمحلاله‌طوغری سیرسریعنی یا براز یاواشلاتیوردی ، یا آرتیرییوردی ١ .

ایشته احمد ثالث بو دورك او نقطهٔ نظاردن ممتاز اچمش بر پادشاهی ایدی، چونکه، بالخاصه سلطنتنك ایکنجی فصلنده، بوتون ایشلری اون اوچ سنه متمادیاً ابراهیم پاشایه براقمشدی . فقط عجبا ابراهیم پاشا کوپر-یلیلر درجه‌سنده استعداد کوستره‌رك انحلال اداره‌یی برلحظه طوردیر-دیمی ؟ . یوقسه قاره مصطفی پاشالر ، دال طاپانلر ، بالطه‌جیلر ، و سائره کبی بر درجه داها خیزلاشدیردیمی ؟ بزجه خیزلاشدیردی ، چونکه بویوك (پترو) نك خلفلرندن ، موسقوفلردن اون سکزنجی عصرده متمادیاً چکدکلریمز احمد ثالث دورینك داخلی و خصوصیله خارجی سیاستجه اهماللری، تسیبلری یوزندندر . (پروت) ده المزدن یاقه‌یی اویله قولای قولای قورتاران روسیه چاری فرصتی غنیمت بیله‌رك صوك نفسنه قادار علیهمزه حاضرلانمقله قالمادی ، خلفلری ایچون بیله حاضرلقلارده بولوندی . ابراهیم پاشا ایسه محضا حضورینی بوزماق ، حرب غائله‌سندن هرچه‌باداباد مصون قالمق ایچون روسیه‌نك بو حاضر-لقلرینه ، شرقه طوغری هر درلو تجاوزلرینه کوز یومدی ، بر فرنك حقوقشناسنك؛ (ره‌نو) نك بیله « عجیب » دییه وصف ایلادیکی ١٧٢٤ معاهده‌سنی عقد ایله‌یه‌رك عجمستانی قسماً چار ایله عادتا پایلاشدی ، کیتدکجه بویله نفوذ ، وسعت قازانان او خصمزك مقصودی عجملردن

---

١ Turkey, by Stanley Lane—Poole.

اول بز اولديغمزی هيچ دوشونمه‌دی، باكودن، قافقاسيه‌دن، آذربايجاندن مراد قاره دكز حوضه‌سنی ال گچيره‌مك اولديغنی ايسه ادراك اينه، احاطه‌سنه صيغديره‌مادی. فرانسه ايلچيسی‌ده حاضر اولديغی حالده موسقوف قاپی كتخداسيله مذاكره‌يه گيريشديكی زمان هب صلحه، همده صلح مؤبده ميلار كوستره‌رك، او زمينه‌ده ديلار دوكه‌رك شيخ الاسلامه‌ده او يولده فتوالر ويرديردی، حاصلی، دشمنمزك اكمكنه ياغ سوردی:

. . . اولا صدراعظم حضرتلری:

دهن تنكنه بز سوزمی بولونماز اما
هنز اول نكتهٔ سربسته‌يی تعبيرده‌در

مصداقنجه صلحك اوچ نوع اوزره اولديغنی بيان و اقسام ثلثه ميانده صلح مؤبدك شرائطنه نه مرتبه رعايت لازم ايديكنی عيان بويوروب خصوصاً دولت عليه ايله مسقوف چاری بيننده عقد اولونان صلح سلامت انجام كندی رأی اصابت فرجاملريله قرين نظام و استحكام اولمغين دائما محافظه‌سيله تقيد و اهتمام اوزره اولنقلرنی بروجه ايله تقرير و بو صلحك عقد اولونديغی زماندن بری قوم تاتار و حسادبدكردارك سوق و القا ايتدكاری كلماته توجيه سامعهٔ قبول و اعتبار ايتمه‌يوب مهارت معمار همتلريله معمور و مشيد اولان بنای صلح مؤبدك نقض و هدمنی بر طريق ايله تجويز بويورمادقلری اسلوب حكيمانه ايله تعبير بويورمقله، شيخ الاسلام افندی حضرتلری اقتضای شرع شريف اوزره دولت عليهٔ اسلاميه قيزيلباش مملكتلرينه عزيمت ايله‌دكده مؤبد دوستی اولان مسقو چاری ممالك عجمدن فراغت ايدك، ديه خبر كوندرسه دولت عليه ايشندن گری قالماز و مادام كه چار طرفندن اصرار اولونمايوب دولت عليه‌نك حدودلرينه و عسكرينه تعرض اولونمايه چار ايله اولان صلحك نقضی شرعاً جائز اولماز ديه افتا ايتملريله . .

بوتون ابراهیم پاشانك یالکز سیاستجه دکل ، هرخصوصجه روحی شومفلاق ، مشوش افاده‌دن بیله ظاهر اولور . او روح صلحك ، همده مؤبد بر صلحك ، اودرجه محال بر خیالك مفتونی ایدی ، تا که حیاتك بر درلو طویمق بیلمه‌دیکی اذواقندن اعظمی استفاده ایتسین ، یاشاسین ، کلمه‌نك احتوا ایله‌دیکی الك کسکین معنای حظوظ ایله یاشاسین . آرتق پاشا بو فطرت ، بو اندیشه ایله موسقوف غائله‌سنك بویله‌جه بر طرف ایدلسندن محظوظ اولمازمیدی ؟ . . تاتارلرك بو وادیده‌کی تظلملرینه هیچ قولاق آصارمیدی ؟ . حریفلر حسدلرندن بو یایغره‌لری قوپا- رییورلر ، پادشاه ایله چارك آرالرینی نافله یره بوزمغه چاپالیورلردی ! . بوقسه حقیقتده زواللی موسقوفلر حدودیمزده تاتار تجاوزلریله بی حضور ایدیلر ! . .

بویله‌در ، راغب ، مکافات عمل کیم ، فی المثل
صورسه‌لر مغدورینی ، غدار کندین کوستریر

رجال دولتمزك بو درجه ابلهانه دیللرینه دولادقلری تاتار غدا- رندن موسقوفك بو مغدوریتی که — رئیس الکتاب احمد رسمی افندینك خلاصة الاعتبارنده اوزون اوزادی‌یه بسط اولونمشدر — روس دیپلوماتلغنك تا قریم المزدن کیدنجه‌یه قدر قوللاندیغی بر آلت فساددر . موسقوف سفیرلری هردرلو شیطنتلره ، حتی رشوتلره مراجعت ایدرك آرامزده بو فکری اشاعه ایدییورلر ، او سایه‌ده صلح زمانلرنده حکومتلرینك حدودده‌کی حاضرلقلرینی ، تجاوزلرینی ، عهد شکنلکلرینی بزه یوتدیرمغه موفق اولیورلردی . ابراهیم پاشا محضا نعمت صلحه او درین اشتیاقندن اولمایدرکه او مسلم فطانتنه رغماً بو مفسدتك ایلك

قربانلرندندر . . . یا حدودلریمزی آلت اوست ایتدیکی تواترآده ، صراحة‌ده میدانه چیقان ، ایران کبی من حیث‌المجموع بر ملك اسلامی آچیقدن آچیغه استیلایه قالیشان چار ایله صلحك نقضی شرعاً جائز اولماز، دیه بیچاره شیخ‌الاسلامك، طبیعی حسب‌الامر، ویردیکی فتوایه نه دینیر ؟ . دینسه دینسه پاشانك شرع شریفی‌ده کیفنه، آرزو- سنه اویدیردیغی دینیر که عثمانلیلرك اك مقدس حسیاتی بو حرکتدن زیاده اینجیتن بر حال اوله‌مازدی . ایشته بو آصف دورانك سلطنت مرتبه‌سنه واران او بلند مسندندن بردن بره اویله قورقونج بر طرزده یوارلانمسنه اك چوق بو چشید حال و حرکتلری سبب اولدی .

وزیر اعظمك او صیره‌لرده بو درجه صلحپرورلکی غفلتلرینك اك بویوکی ایدی ، چونکه هم عثمانلیلرك عنعنه‌لرینه ، هم عثمانلیلغك رو- حنه ، بو سفر ایسه دولتك بیله منفعتنه منافی ایدی .

کندینی کاه « عیار » ، کاه « بلبل شیدا » دیه وصف ایدن ندیم «صحائف‌الاخبار» ترجمه‌سنك مقدمه‌سنده شو غریب مطالعه‌یی بسط‌ایلر:

حق تعالی توفیق ایدوب مهر همایون اول آصف افلاطون منش و اول داورارسطو بانش حضرتلرینك کف کفایتلرینه مسلم اولدقده کویا ممالك اسلامیه مرده ایکن تازه جان بولدی و غم والم‌ویران اولان کوکللر سرور و نشاط ایله اولدی . مارکزندهٔ دشمن پر شر وشوری تریاق فاروق صلح و صلاح ایله افسرده و بی‌شعور ایدوب عدوی دینی اسهل وجوه ایله اهل اسلام اوزرندن رفع و مددکاریٔ حسن تدبیر اصابت پذیر ایله اول غائلهٔ عظیمه‌یی منع و دفع بویوروب اول وجه ایله کافهٔ جهانیانی تأمین و ترفیه مسلکنه سالك و جمله عبادالهی یکیدن ملك و مال و اولاد و عیالنه مالك ایتمش ایکن . . . »

شمدی بر بو مدیحه‌لر دوشونلسین، برده پاشانك روسیه بلاسنی ادراك ایتمه‌مك کبی بر غفلتی، بر ملك اسلامی، عجمستانی قسماً بویوك (پترو) یه ترك ایله‌مك کبی اسلامه اهانتی کوز اوکنه کتیرلسین، ندیمك‌ده مورخلکنه دائر طوغری بر فکر ایدینمك قولای اولور . .
فی‌الواقع :

کردیرسه فضولی که کوزللرده وفا وار
آلدانما که شاعر سوزی البته یالاندر

حقیقتی معروفدر، فقط شاعر هیچ اولمازسه مورخلکه قالقیشنجه بو یالانجیلغی برطرفه براقلیدی، عینی مقدمه‌ده منجم باشینك برمورخ ایچون لازمه‌دن کوردیکی شو شرطاره آزیجق رعایت ایتملیدی :

مورخ صادق‌القول اولوب . . اوصافنی بیان صددنده اولدیغی کیمسه‌نك علمنه، دیننه و سائره متعلق بالجمله احوالنه و صفاتنه واقف اوله . . . سودیکی آدمی زیاده مدح و سومه‌دیکنك مدحنده تقصیر ایتمکده هواسنه تابع اولمایه، بلکه یا هیچ هواسی اولمایه — بویله‌سی غایت آزدر — یاخود هواسی اولدیغی صورتده عدالتی یاری اوله که عدلی هواسنی قهر ایله‌یوب طریق انصافه سلوك ایلیه . . .

ندیم ترجمه ایتدیکی بر کتابك بو نصیحتلرینه هیچ قولاق آصما-مشدی، قصیده‌لرنده بیله ابراهیم پاشانك بو مصالحه خدمتنی، عاطفتنی نه درلو شاقلابانلقارله تبجیل ایده‌جکنی بیلمیوردی .

چیقوب آغوشنه نخوتله ایدرلرشمدی
مادرشیردن آهوبره‌لر مص لبن
سطوتك شویله زبون ایله‌دی سرکشلری که
قالمادی کیمسه‌ده اندیشهٔ مکر دشمن

بو موسقوف تهدیدینه، تحقیرینـه آلیشمامش اولدقلری ایچون حرب ایسته‌ین، اویله مسکینجه بر صلحك علیهنده بولونان عثمانلیلر سرکش، عاصی دیمکدی، اویله‌لرینه جزا، آغیر آغیر جزالر محقق ایدی. مکافات ایسه آسایش جهان دیه وصف ایدیلن بو قورقو، بو موقت، دیمه و قوری موسقوف مصالحه‌سنك نعمتنی تقدیر ایدنلره ایدی، قوجه ندیم ده شوقلر، شطارتلر صاچان او شن قلمیله بو زمره‌نك ایل باشیسی ایدی :

خدیوا، سن که ایتدك بویله خدمت دولت و دینه
دعای دولتك فرض اولدی، الحق، انس وجان اوزره
که ایدوب حمای حرب وفتنه قبل النضج بحرانی
قریب اولمشدی که قصد ایله‌یه جان جهان اوزره
بحمدالله هله سبابهٔ بقراط تدبیرك
عجب وقتنده دوش اولدی اونبض ناتوان اوزره
عجب قانون مقبول اوزره ترتیب علاج ایتدك
عجب مرهم قودك دلارده‌کی زخم نهان اوزره

دیه هر نغمه‌دن اوقیوردی. فلاکت او که ابراهیم پاشا بو تعصبلرینی، بو کوفتـه خورلقلری جدی تلقی ایله‌یه‌رك امتك وجداننـه ترجمان صانیوردی، صاندقجه‌ده، روایت صحیح ایسه، صفاسندن شاعرك آغزینه مجوهرلر دولدیریوردی، هر حالده عثمانلیلرك قایه‌لرینه، امللرینـه، عنعنه‌لرینه نه درجه بیکانه اولدیغنی برکره دها کوسترمش اولیوردی.. ندیم سنوحاتنك منبعی عثمانلیلقده دکل، او ذوق و طرب عالمنده، او محیط سفاهتده، بیزانسده آرایور، بولیوردی. عثمانلیلر، حقیقی عثمانلیلر

باشقه حرصده، باشقه هوا و هوسده ایدیلر. عثمانلیلغك ماضیسنده، مبدأنده اوچ بویوك الهام، احتراس اوجاغی واردی که بونلرك اوچی ده بو قومك هر حالنده، هر حرکتنده عصرلرجه تأثیرینی کوستردی و حالاده کوستریر.. بو اوجاقلردن برنجیسی اسلامیتدر، ایکنجیسی تورکلکدر، اوچنجیسی‌ده بیزانس‌در.

اسلامیت عثمانلیلره بر درجه‌یه قدر علم و کمال یولنی کوستردی. عربك عرفان خزینه‌لرینی اوزاقدن اوزاغه آچدی، فقط فطرتلرینه، تربیه‌لرینه داها ملایم اولدیغی ایچون اك زیاده حرب و ضربی، غزاو جهادی، جهاد فی سبیل اللهی القا ایله‌دی، فقط نه درین، نه یامان القا ایله‌دی، چونکه زمین‌ده، زمان‌ده بویله بر احتراصه پك مساعد ایدی، اوکز نهایتسز بر دارالحرب ایدی، قرون وسطاده هنوز حکمنی، ایامنی سوریبوردی.

قرآن کریمده: «قاتلوا الذین لا یؤمنون بالله» فرمان بویورلمیور میدی؟ عثمانلیلری خریستیانلغه، خریستیان عالمنه قارشی صولتله سوق ایچون بر امر جلیلدن مؤثر نه اولوردی؟ «قاتلوا الذین یلونکم من الکفار» نص قاطعی‌ده اوامر منیفی تأکید ایتمیورمیدی؟ حدیث شریفده: «من اغبرت قدما فی سبیل الله حرمه الله علی النار» تبشیر عظیمی یوقمیدی؟ اسلام ایله هم یکی شرفلەندکاری، هم‌ده فطرةً ایمانلرینه، اعتقادلرینه جاندن صارلمقله مألوف اولدقلری ایچون صلابت دینیه‌یی، نه اولورسه اولسون، شخصی، اجتماعی، ملی هردرلو حیاتك فوقنده، بیك کره فوقنده طوتان عثمانلیلرك فطرتی جهاد ایله، جهاد فی سبیل الله یوغورمق ایچون داها محکم بر سائق تصور اولونه بیلیرمیدی؟

أوت، اولونوردی، اوده تورکلکدر . . تورکلك جنکاورلك دیمکدر. عصرلرجه اورتا آسیایی باشدن باشه قاصان، قاووران تورکلرك، تورك سلطنتنك تاریخی شو اوچ کلمه‌ده خلاصه اولونه بیلیر: دوغدی، دوکوشدی، أولدی . .

لکن تورك اولمه‌دی، قبیله قبیله جنوبه، غربه، شرقه یاییلدی؛ باشقه باشقه قوملره قاریشدی، هب اومردانه خصلتنه استناداً اونلره حاکم اولدی، محکوم اولمادی، ینه یاشـادی . . ایشته عثمانلیلرده او قبیله‌لردن بری، بر ممتازی، حتی کوردکاری ایشه باقیلیرسه اك یاووزیدر.

«بو تورك قوملری، قبیله‌لری عادتا عسکر آلایلریدی، اك بویوك تورك ملتلری بیله میرالایلرینك آدلرینی طاشیرلر؛ عثمانلیلر، اوزبکار، چغتایلر دنیلیر، بزده (برشینیلر، رانسونه‌لر) دنیلدیکی کبی. ۱»

بدوی ایکن؛ یرسز، یوردسز طاغلرده، باییرلرده کزرکن تورکك اندیشه‌لری، امللری آت، سلاح، وورشمق، چاپول ایدی. وقتاکه مدنیلشدی، بر بایراغك آلتنه کیردی، بر نظام عسکری‌یه بل باغلادی. عنعنه، ماضی، شـان صاحبی اولدی، تورك ینه جنك دوشونیردی، چونکه اونکله تشکیلات سیاسیه‌سنی محافظه ایده‌بیلیردی، او سـایه‌ده برهیئت اجتماعیه اوله‌بیلیردی. حرب غنیمتلری، قسمتلری، کلیرلری اولمانجه بو هیئت یاشایامیوردی، قبیله‌لره داغیلیوردی، فقط اونلردن هر بری فرصت بولونجه ینه عین صورتله بر ملت، بر هیئت تأسیس ایدییورلردی . .

ایشـته قابی خانلیلرك تشـکیل ایتدکاری جمعیت عثمانیه‌ده ابتدالری

---

۱ — تورکلر وموغوللر Léon Cahun.

بوسببدن بوقبیلدن، بوفطرتده ایدی، بوفطرتکه اسلامك القا ایله‌دیکی شوق مجاهدانه ایله بر درجه داها ازدیاد بولونجه عثمانلیلرك اك غالب، اك بارز خصلتلری اولمشدی.

فان الحرب والضرب دأبنا، الجهاد صنعتنا وسرعة الغزأ فی سبیل الله شریعتنا . . . وحاصل الکلام ان کل اشغالنا وجل احوالنا القتال مع اعداء الدین من الکفرة والمتمردین.

دییه بوحقیقتی حالنه، شاننه یاراشیر برطرزده افاده واعتراف ایدن دردنجی پادشاهمز ییلدیرم بایزیددر. هیئت مجتمعه‌مز مدنیاشدکدن، برقانون، برترقی دوره‌سنه کیردکدن صوکره بیله بوروحنی اونوتمادی، الدن چیقارمادی. اودور نظام وانتظامك اك بویوك خاقانی شخصنی، نسلنی شویله تعریف ایله‌مزمی؟

بزم آبای کرام واجداد اعظامز نورالله مراقدهم دائما دفع دشمن وفتح ممالك ایچون سفردن خالی اولمایوب بز دخی اونلرك طریقنه سالك اولوب هر زمانلر مملکتلر وصعب وحصین قلعه‌لر فتح ایله‌یوب کیجه وکوندوز آت‌ آلتنمش وقلیجمز قوشانلمشدر.

عثمانلیلرك بوفطرتلری کرك دور استیلالرنده، کرك دوروقوفلرنده، کرك دور انقراضلرنده آیری آیری تأثیرینی کوستردی. ابتدالری اعلا ایدی. ظفردن ظفره، غنیمتدن غنیمته قوشان یکیچریلر، سپاهیلر، آقینجیلر جهانك اك خارق العاده عسکرلری ایدیلر، لکن سلیم ثانیدن اعتباراً اویله بالی باشلی فتوحات اولامایجه بوقوتلر کوشه‌دیلر، صارصلدیلر، داخلیده صارصمغه، قاریشدیرمغه باشلادیلر. هله محمد رابع زماننده آوروپایه قارشی انهزامز یوز کوسترنجه اوردولریمز حدود

خارجنده ایش کوره‌مه‌دیلر ، لکن داخلده هرشیئی بوزمق ، اداره‌یی آلت اوست ایتمك ایچون فرصت آرادیلر وا کثریاده بولدیلر .. بربری آردینه پادشاهلرك خلعلری ، او بیتمز توکنمز قیاملر ، قیامتلر ، «ایسته‌مزوك»‌لر هپ اوسائقه ایله‌در .

ایشته تاریخمزك بو حقیقتلریدرکه بزدن اول فرنك مورخلرینك کوزلرینه چارپدی . قومیتمز ایچون شودرین فقط آجی ، آغیر حکملره بادی اولدی :

توركلر برملت دکل ، اصلا دکل ، فقط برسوری دشمن قوملرك اورتالرنده چادیر قورمش عسکرلر ، فاتحلردر ؛ حقیقتده بردولت دکل ، براوردو تشکیل ایدرلرکه اوده آنجاق فتوحات اولونجه ایشه یارار ، صلح و سکونه مجبور قالیر قالماز انحلاله یوز طوتار . آوروپا مدنیتی اونلره قاپالیدر ، چونکه عنعنهٔ قومیه‌لرینی ، یعنی قوتلرینك محور اساسیسنی دکیشدیرمه‌دن انکشاف ایده‌مزلر . مذهبجه اختلاف ، حاکمیتلری آلتنه آلدقلری قوملرله آرالرنده کچلمز براوچوروم آچار . ساده قلیجله ، قوتله حکم سورمکی ، حکومتی بیلیرلر ۱ .

عثمانلیلرك بوجهاد شوقنی ، جنك اشتیاقنی تعدیل ایدن ، آزچوق سوندیرن برقوت وار ایدیسه اوده استانبول محیطی ، بیزانس ایدی . متصل بو هوایی تنفس ایتمکه باشلادقجه ، سفردن ، غزادن ال چکه‌رك استانبول سورلرنده محصور قالدقجه پادشاهدن ، صدراعظمدن باشلایه‌رق ملتك اك کزیده فردلری جهادی ، جنکی ، مسلمانلغی ، تورکلکی اونوتیور ، بو خفیف ، بو یوموشاق پای تخت عالمنه صوقیلیور ، صاریلیورلردی .. ندیم کبی شاعرلر ،

—— ۱ سورل : آوروپا وفرانسه انقلاب کبیری

قیز اوغلان نازی نازك ، شهلوند آوازی آوازك
بلاسك ، بن ده بیلمم قیزمیسك ، اوغلانمیسك کافر ؟

کبی پرده‌دن دیشاری ، عصمته ، شهامته اویمایان شعرلر هب اوخوش ،
فقط چوروك زمینك یتشدیرمه‌لری ایدی . حال بوکه تورکلك حقیقی
فطرتی بو آلفته‌لکارله، بو بیزانس هوائیاتیله دکل

شمشیر کبی روی زمینه طرف طرف
صالدك دمیر قوشاقلی جهان پهلوانلری
آلدك هزار میکده‌یی مسجد ایله‌دك
ناقوس یرلرنده اوقوتدك اذانلری

حماسیاتیله مألوفدر. دور انحطاطمزده شاعرلریمز عثمانلیلغك بو خاصیتنی
اونوتدیلر ، اهمال ایتدیلر. شوپارلاق نشیده‌نك ناظمی کبی اونوتمایانلر
ایسه نوادردندر :

میلمز رایته‌در قامت بالا یرینه
توغه‌در رغبتمز زلف سمنسا یرینه
عزم رزم ایله‌دك ، ارباب غزایز شمدی
رزمی درپیش ایدرز بزم مهیا یرینه
رنجده خیمه و اسب اولدی بزه اکلنجه
وطن آسایشی کاشانه ومأوی یرینه
باغمز نیزه ، کلی سرخ سر اعدادر
جنك حربی چالینیر بلبل کویا یرینه
تشنه خصمه ویریرز سیفمز آبندن صو
ایچرز دشمن دین قانی صهبا یرینه
بوغزا کلشنیده کورکه قیزیل قانلر ، ایله
ایتردشت وکوهی بزه دك لاله

ولوکه نوشهرده دوغمش، آناطولینك صاف بر کوشه‌سندن یتیشمش اولسون، ابراهیم پاشا استانبوله پك کنج کله‌رك بریاندن الك چوق سرایده یاشادیغی ایچون، بریاندن‌ده اوناژك فطرتنك سوقیله قولای قولای بیزانسلاشمشدی؛ ذوقی، غایهٔ حیاتی اسکی عثمانلیلر کبی قلیجده، غزاده دکل، سوسده، صفاده آرایور، بولیوردی، مصیبت اوکه عثمانلیغی‌ده بو جبلتده صانیوردی، لاله‌لرله، اکلنجه‌لرله آووتمق، اویالامق ایستیوردی؛ عسکرلکی، محاربه‌یی هب یان چیزیوردی، موسقولوی، نمچه‌لی‌یی حاصلی کفاری برطرفه براقه‌رق، حتی قسماً اونلرله برلك اوله‌رق عجملره قارشی یوریمك ایسه، محضا یکیچریلری اشغال ایتمك ایچون اولسه‌ده، نه بر جهاد، نه‌ده شانلی بر غزا ایدی، شهامت عثمانیه‌یه اصلا توافق ایتمیوردی.

خلاصه، عثمانلیلغك سیمای عصبیتنده، بوتون بو سائقه‌لرله قاره بولوطلر بریکدی، بریکدی، بردن‌بره برفورطنه‌یه بادی اولدی. بوفورطنه ناصل دلیجه‌سنه قوپمش، یننه اویله‌جه حکمنی سوردمش اولورسه اولسون، اساس پك مصیب ایدی: ابراهیم پاشا غفلتلرینك جزاسنی کوردی. بویله بر صدرعظم ایچون اویله بردورده باشقه اندیشه‌لر، باشقه امللر کرکدی، هر طرفز قائمزه صوصامش دشمنلرله قوشادلمش ایکن بز بویله سفاهت دریالرینه دالامازدق، اردومزی ایسه عجمستان یایلالرنده قوری قوری‌یه ضعیفلاتاماز، چوروته‌مزدك. بویله یاپمق سیاسی، عسکری برخطا ایدی، اویله خطا که بودولت وملته بر اهانت دیمکدی، ابراهیم پاشا کیمسه‌نك، باشقه شیئك دکل، بوخطانك قربانی ولدی. ۱۰ پاطرونالر مشبت ازلیه‌نك کلیشی کوزل، کور واسطه‌لری

دیمکدی . ذاتاً اونلر اوللمه‌یدی ، داخلدن برقیامت قوپماسه‌یدی ،
فلاکت خارجدن کلمه‌جکدی ، کلدی‌ده . آنجاق برمدت ، بر سلطنت
صوکره کلدی . . بر سینه‌لرك مجازاتی یالکز فاعللری کورمه‌دی ،
اخلافده کوردی . اوتاریخدن اعتباراً بربری آردنجه توالی ایدن ،
بالخاصه موسقوفلره قارشی هزیمتلریمزی، اك زیاده حاضرلایان بو لاله
دوری اولدی .

فی‌الحقیقه او مزید دوستمز، آرتق «چاربدکردار» دکل ، ساده‌جه
موسقوف چاری بر یاندن مذاکره‌لرله ، معاهده‌لرله بزی اویالارکن ،
دیکر جهتدن (پروت) هزیمتنك انتقامنی آلمغه ، ینه قاره دکزه اینمکه
حاضرلانیوردی اما ابراهیم پاشانك طالعی بر لحظه داها یار اولدی ،
چاره اجلی وفا ایتمه‌دی . مع‌مافیه اونك یرینه کچن چاریچه برنجی
(قاترین) عین املده بنسه‌مشدی، بو اندیشه ایله آوستریایه یاقلاشدی ،
اونکله علیهمزده ، ایکنجی فصلده عرض ایتدیکمز کبی ، خفی بر
اتفاق عقد ایله‌دی. عین زمانده نادر شاهده ایراندن دوغری توره‌مك ،
باشمزه یکیدن یکی‌یه چورابلر اورمك اوزره ایدی.

ایشته شرقدن ، غربدن ، شمالدن ، جنوبدن هر طرفمزی بویله
کوناکون تهلکه‌لر ، ظلمتلر صارمش ایکن ابراهیم پاشا حالا جهانی
یکپاره نورانی کوریبور واویله کوسترمکه چابالیوردی . بو بر مهتاب
دکل، شبتاب ایدی ، سورسه سورسه یاتی‌یه قادار سورردی ، فقط
اورایه‌ده وارمادی . ذاتاً اولاله‌لرك هربری ملتك باغرنده آچلمش
داغلردن نشانه ایدی ، اوشعله‌لر ایسه پارلادقچه نیجه اوجاقاری سوندیر-
ییوردی . سعدآبادك اژدرهالرندن آب حیات آقدیغی یالاندی اما

بر چوق فلککزده‌لرك قان آغلادقلری صحیح ایدی ، چونکه بو دور سفاهته پاره یتیشدیرمك ایچون حکومت یکیدن یکی‌یه ویرکولر ، بدعتلر احداث ایتمشدی . فقرای اهالی ازلدکجه ازیلیوردی . دیدیکمز کبی خارجك مخاطره‌لرینه زمان، میدان قالمادی، اونلر اخلافه یادکار ، هم‌ده نه یادکار قالدی ، آتش داخلدن چیقدی ، چیقار چیقمازده باجه‌یی صاردی . بو عاقبتی هر حالیله ، هر خاصیتیله بر نظر دور بیندن صاقلایامایان بو لطیف، بو خفیف کاشانه، ابراهیم پاشا سلطنتی‌ده قاشله کوز آراسنده یوق اولیوردی . بویوك (فره‌دریق) ك دیدیکی کبی حیاتك بو جلوه‌لرنده تقدیرك تأثیری واردر ، پك‌چوق واردر :

بوتون افعالك الجاآتی استعداده تابعدر
بیلنسه سر خلقت کیمسه‌ده تقصیر یوقدر یوق

لکن هر حالده ابراهیم پاشانك تقصیرلری بویوکدر ؛ چونکه ، بر بر عرض ایتدك ، غفلتلری حددن آشیریدر . ینه ایکنجی (فره‌دریق) ك فلسفه‌سنجه فرصتدن استفاده‌یی بیلمه‌ین ، هیچمی هیچ بیلمه‌ین اودر :

فرصت که هوای تیزبردر
ایرمك اوکا بر دخی هنردر

تاریخ سیاسیاتمزده احمد ثالث دوری کبی بر دور مساعد بر داها المزه کچمه‌دی :

زمان بر آن ممتددرکه کچمز بر کچن آنی
تجلی خانهٔ تکوینده تکریر یوقدر یوق

بو دولتك نجاتی ، اقبالی ایچون جدی ؛ متین بر ایش الك چوق

او دورده كوریله‌بیلیردی، خارجك اندیشه‌لرندن، تهلكه‌لرندن غفلت، داخلك، عثمانلیلغك فطرتندن، قایغولرندن غفلت؛ حاصلی، غفلت ایچنده غفلت حكومت آدملریمزی دائما اولدیغی كبی بو سفرده اویله بر فیضدن، بر تجلیدن محروم قیلدی، یالكز او قدرمی؟ مملكتی‌ده، اونلری‌ده مصیبتدن مصیبته سوردی، كوتوردی. چكدكلریمز هپ بویله یاپدقلریمزك سیئه‌سیدر. افسوس! ایواه! می دییه‌جكز. نه ایشه یارار؟ شعرده نثرده اما یوكسك دوشونن راشدك دیدیكی كبی:

مآل غفلت ارباب دنیا هپ ندامتدر
بو رؤیا خوابدن اول دخی تعبیر اولونمشدر

٥

راشد شاعرميدر ؟

های های — شرقلیلرك ، بالخاصه عثمانلیلرك ادبیاته ، خصوصیله شعره مراقلری نه‌دندر ؟ — لسانمزك تكاملنه بو مراقك تأثیری ، خدمتی — شعریمزك نثریمزه بو یولده اوستون اولیشی — لسانمزه ال قوران ایلك شاعرلریمز — اوتنجی عصرده بو بنایی كنیشله‌تنلر : فضولی وباقی — بر انكلیزك سوزلری — احمد اول دورنده ارضرومدن بر آتشپاره — نم اول نفعی . . . — فجیع بر عاقبت ! — لسانجه تكامل‌مز ونفعی — نفعینك یانجه وپشندن كلنلر — یحیی وبهایی — هله نائلی ، استاد كلدر — محمد رابع دورنده علامه نابی — لسانده بر انقلاب — شعریمزده دردنجی بر موضوع — حكمیات — یونانیلر وعربلر — بر شاعر حكیم — دكلده نه‌در ؟ — نابینك فضیلتلری — پشندن كلنلر — راشد — برشاعر حكیم — نثرده دالفاوق، فقط شعرده حقكو — ارسال مثلده یكتا — عشقده یاوان — ندیمك فنا برتقلیدی — جمعیت كلام — نظمه ابتلا — راشدك عجمستان ایلچیلكی — تحفهٔ شاهدی‌یی تحف برتضمین —

راشد شاعرمیدر ؟ های های . عثمانلی ادبیاتنك اك زنكین ، اك كمراه قسمی ، شبهه یوق‌كه ، شعردر . فنون بدیعه‌نك هیكلتراشلق كبی ، موسیقی كبی شعبه‌لری اسلامه قپالی اولدیغی ایچون عربدن ، عجمدن سوق طبیعتله آثار بدایعه مراق ایدنلر ادبیات ایله ، ادبیاتدن‌ده بالخاصه شعرله اوغراشیرلردی . عربلرك ، عجملرك او حسابسز شاعرلری بو سائقه ایله یتیشدیلر . بز ، تورکلر ، خصوصیله عثمانلی تورکلری مدنیتده

اونلرك طوغریدن طوغری‌یه پیروی ، حتی بر درجه‌یه قادار وارثی اولدیغمز ایچون عینی یولی طوتدق، وادیٔ عرفانده اڭ چوق ادبیات ایله ، شعر ایله مشغول اولدق . دولتمزك، سلطنتمزك تأسسندن اعتباراً یتیشن شاعرلریمز تعداده صیغماز دیسه‌ك یالاڭ سویله‌مه‌مش اولورز ، شعرجه ، شاعرجه بو بوللغك کمالات بشریه‌دن دیگر شعبه‌لرده کری قالمامزه تأثیری اولدیمی؟ نفعندن زیاده ضرری دوقوندیمی، هله کمیتجه بو کنیشلك کیفیتجه دارلغه باعث اولمادیمی؟ دیوانلریمزك اکثریتله هیچلکی ، بوشلغی اویوزدن دکلمیدر؟ . بو مسئله‌لری باشقه بر اثریمزده اطرافیله ایضاح ایله‌دك! . تکرار ایتمك ایسته‌مه‌یز. فقط بر حقیقتی یکیدن نظر عبرته عرض ایلرز :

عصرلردن بری اویله بول بولنه سورن ، کان شعریمزك ، شاعرلکمزك ، هر درلو قصورلریله برابر بر مزیتی ، بر خدمتی انکار اولونه‌ماز ، اوده بزه آز ، چوق مکمل بر لسان بخش ایتمش، نثریمزدن، ناثرلریمزدن زیاده بو فیضمزه خدمت ایله‌مش اولملیدر . کیم نه دیرسه دیسین ؟ المزده اولدقجه زنگین، قوی بر واسطهٔ بیان واردرکه، هر نوع خطالریمزه رغماً ، ایشمزه یارار بر مرتبهٔ کماله ایرمشدر .

بو لغت بویله هیچ یوقدن ، امکسز ، زحمتسز وجوده کلمه‌دی ، چونکه کلمزدی، جهانده بویله کمالات مدنیه‌دن نه واردرکه عصرلرك ، عصرلرجه همتلرك ، غیرتلرك تأثیرینه محتاج اولماسون . سلفلریمز آلتی عصر متمادیاً چالیشمامش ، چابالامامش اولسه‌یدیلر ترکجه‌مز بویله تکامل ایده‌بیلیرمیدی ، بو حاله کله‌بیلیرمیدی؟ ایشته بو اسلافدنده بو اقبالمزه

(۱) تورك دیلی - نه‌ایدی ؟ نه‌اولدی ؟ باصلمق اوزره‌در .

الك چوق چالیشانلر شاعرلریمز اولدی. او سببله‌درکه بز شعریمزه، بالخاصه شعر قدیمزه پك چوق اهمیت ویرنلردنز. چونکه شعریمزك عصر عصر تکاملی، ترقیسی نثریمزککندن داها آچیقدر، صافدر، پارلاقدر، لسانمزه، لسانجه تجلیمزه یارارلغی‌ده او نسبتده بویوکدر. سلطنت عثمانیه‌نك ایلك دوره‌لرنده، اورخانلر، خداوندکارلر، ییلدیریملر زماننده یتیشمش شاعرلریمزدن، سویله‌مش شعرلردن بری بومدتمزك یرلی ایزلرینی بولور، دور دور سونوك، پارلاق تا زمانمزه قادار تعقیب ایده‌بیلیرز. سلیمان چلبیلرك، عاشق پاشالرك، احمدیلرك، شیخیلرك، نسیمیلرك، هله احمد پاشالرك، نجاتیلرك، ذاتیلرك، سلیمیلرك تورکجه‌یه خدمتلری نه‌مرتبه خجسته‌در. او درجه‌که عصردن عصره یوکسلدکجه یوکسه‌لن بویوجه بنایه تمل قوران اونلردر دنیله‌بیلیر. فقط اوننجی عصر هجریده فکر، حس، خیال کبی بدیعه‌لر اعتباریله تورکلکی باشقه باشقه شعشعه‌لره ایردیرن برفضولی، ایکنجی درجه‌ده برباقی بونقطهٔ نظردنده بوتون او جماعتی کولکه‌ده براقمازلرمی؟ بوایکی بویوك شاعریمزك ادبیاتمزده‌کی، لسانمزده‌کی مرتبه‌لرینی بحق تسلیم ایتمك ایچون بزی بزدن ایی تدقیق ایدن برانکلیزك شو ملاحظه‌لرینه دقت بویورلسین!:

اون آلتنجی عصره کلنجه‌یه قدر بوتون عثمانلی محررلری پوررزلی وقابا یازی یازارلردی، فقط سلیم اولك اوغلی سلیمان قانونی زماننده (١٥٢٠-١٥٦٦) یکی بر دور باشلادی. ایکی بویوك شاعر، فضولی وباقی، همان همان عین وقتده بومعظم ایمپراطورلغك بری شرقندن، اوبری غربندن ظهور ایتدیلر. فضولی بغداددندر. اسکی تورك مکتب شعرینك درت اولو شاعرندن بریدر. عثمانلی ممالکنده یتیشمش حقیقی بر دهاٴ ایله یازی یازانلرك ایسه برنجیسیدر. سلفلرندن هیچ بری اونك مرتبهٔ بلندینه یاقلاشه‌مادی . . . .

(1) Turkey — Poole — Lane — ص — ٢١٢

باقی ایسه معاصری فضولیدن قیمت ادبیه‌جه چوق آشاغی اولمقله برابر اسلافنه فرسخ فرسخ تقدم ایلر ! . . . . . .

حقیقةً فضولینك تكلم ایتدیکی لغت برباشقه لغت ایدی . او زمانه قدر تورکجه‌ده او انشراح ، او فیض کورلمه‌مشدی :

دل ویرمه غم عشقه که عشق آفت جاندر
عشق آفت جان اولدیغی مشهور جهاندر

عین فکری بوکون ، یعنی فضولیدن درت عصر صکره دها متین ، دها پارلاق افاده ایده‌بیلن برشاعریمز ، حتی بر ناثریمز وارسه عشق اولسون اوکا . . . برلسانك استقبالنه بیله بودرجه حلول ، بویله بر تصرف دهاء اثری دکلده نه‌در ؟

حشره‌دك آب حیات سخنی باقیدر
آکدیروب زنده قیلان نام سلیمان خانی

دیه فضلنی نفعینك بیله تسلیم ایله‌دیکی قاضی‌عسکر عبدالباقی افندی ایسه توکای :

بو دور ایچنده بنم پادشاه ملك سخن
بکا صونلدی قصیده، بکا ویرلدی غزل

دیه‌مشدر ، شعریله لسانمزی تراشیده قیلانلرك بر سرفرازیدر .

بوایکی استادك فیضلریله تورکجه‌مز آچلدی . یوکسلدی، کنیشله‌دی. مرادرابع دورینه، اون برنجی عصرك اورته‌لرینه وارنجه‌یه قدر نوعیلر، عطاییلر بویولی تعقیب ایتدیلر . فقط اودوزك ابتدالرنده ، حتی داها اوکجه‌لری، احمد اول زماننده ارضروم‌دن بر آتشپاره پارلادی، فیرلادی، استانبول محیطنه دوشدی، آتشین سوزلریله حسن بیان عالمنی یاقدی، طوتوشدیردی .

نم اول نفعیٔ روشندل وصافی کوهر
فیض آلیر جام صفامشرب بی باکدن

فضولی، باقی لسانه دها باشقه برقوت ، برجلادت ویره‌رك تورکجه‌یی مستثنی برمرتبه‌یه چیقاردی ، ارتجالاً ویا اویله دینیله‌جك درجه‌ده سهولتله قصیده‌لر سویله‌دیکه «بن ایم...» دیین شاعرلر ساعتلرجه ، حتی کونلرجه قفا پاطلاتسه‌لر اوقدرت بیانی کوستره‌مزلر .

بن او جمشید طربخانهٔ فیضم که مدام
خسروانی خم ایله نوش ایدرم صهبایی

حقیقةً اویله‌در ، هیچ بر شاعرمزده الفاظجه، معانیجه بو جومردلك ، بو بوللق کورلمه‌مشدر وکورلمك امکانی‌ده یوقدر، صانیرز. افسوس که ادبیاتمزه، لسانمزه بودرجه خدمت ایدن بویله برنادرهٔ روزکارنه فجیع برعاقبته اوغرادی . شاعرك برقصیده‌سنده:

صدر روشن دل ومه کوکبه بایرام پاشا
که ایدر دولتی بردمده غنی دنیایی
او یکانه هنراندوز اهالی پرور
که بو وادیده مسلمدر اوکا یکتایی
خلف عقل مجردکه روادر ایتسه
جوهر مدحنه لؤلؤسخن لالایی
دوندیریر چرخی مرادنجه حکیم عقلی
سورهٔ نور اوقوتور مهره ادیب رأیی
دولتی عالمه پیرایهٔ آبادانی
صحبتی آدمه سرمایهٔ روح افزایی

دیه ناحق یره کوکاره چیقاردیغی ، فقط بر هجویه‌سنده ایسه بحق یرك دیبنه کچیردیکی :

بایرام کبی بر خر زمانه
قیدی او یکانهٔ جهانه

نه وحشت! نه جنایت! تاریخمزی بویله قان ایکه‌لری اویله کیرله‌تیر
که بعضاً اله آلنماز بر درکه‌یه دوشوریر، اویله برپاچاورایه دونديریر.

بن أولورسه‌م ینه آشفته اولور خلق جهان
حسن تعبیر زبان چمن خاکمدن

تورکجه‌مزك ماضیسنی جداً تدقیق ایدن، حالیله اوغراشان، آتیسنی
دوشونن برمحب ادب نفعینك اوخارقه بیانه چیلدیریرجه‌سنه کوکل ویریر.
ترکیبلری، فضله لغتلری اسانمزدن آتملی یز. عرب وعجمه قارشی تورکه
میل ایتملی یز، دییورز، أوت، بوحق یزه‌در. برلسان عصردن عصره،
دوردن دوره تکامل ایتمزسه معاصرلاشه‌ماز. دوشوندکلریمزی افاده
ایچون قوللاندیغمز بوآلت متصل اصلاح ایدلمه‌دکجه بزده ایلریله‌یه‌مه‌یز.
فقط بویله اولمقله برابر اوقوجه‌نفعی‌یی ماضیمزك ابدی شعشعه‌لرندن بری
اولمق اوزره حافظه‌لریمزده صاقلامقده، حتی زمان زمان تماشا ایله،
تتبعله محظوظ، مستفید اولمقده، علماً، ادباً ترقیمز ایچون بیله محتاج
دکلی یز؟ اعتقادیمزجه بویله یاپه‌مادیغمز ایچوندرکه چوق دفعه‌لر مثلا
تورکجه‌مزه وسعت ویرمك ایچون عربدن، عجمدن آلدیغمز مفکوره،
دیکرکام کبی کلمه‌لرده، ترکیبلرده موفق اوله‌مییورز. ذاتاً پك اویله
زنکین اولاماین ماضیٔ عرفانمزك بوجشید خزینه‌لرنی هیچه صایمق، هیچ
دکلسه، قیمت بیلمه‌منلکدر، غافللکدر.

نفعینك یانجه صبریٔ شاکر، یحیی، پشندن ایسه نائلی، فهیم، بهائی،
ریاضی، نشاطی، فیضی وسائره آقین کلیرلر، هپ مستثنا برادا،
لطیف بربیان ایله کلیرلر.

قورقارم جنتده‌ده عشاق راحت بولمایه
اوکره‌نیرسه شیوۀ خوبان استانبولی حور

دیین شیخ‌الاسلام یحیی آرتق پك معروفمز اولدی، بزجه شیخ‌الاسلام بهائی افندی‌ده اوندن هیچ گری قالماز.

دلده بولمادی جای قرار جوی امید
کولوب آچلمادی مانند غنچه روی امید

حتی عاشقلقده، شوخلقده بیله سالف سماحتپناهنه طاش چیقاریر :

داغتدیك خواب ناز یاری، ای فریاد، نیلرسك ؟
ایدوب فتنه‌یله دنیایی خراب آباد نیلرسك ؟
کوزل تصویر ایدرسك خال وخط دلبری اما
فسون وفتنه‌یه کلدکده، ای بهزاد، نیلرسك ؟

فقط افهیم، هله نائلی اونلره فرسخ فرسخ تقدم ایدرلر

نائلی لسانه اودرجه صاحب اولمش، اویله وسعت ویرمشدرکه صرف بو وادی بیانده نفعی‌کبی سلفلرینی بیله بعضاً گچمش، نابی‌کبی خیرالخلفلرینه یول، تکمل، تعالی یولی کوسترمشدر، استادکادر، مطبوع دیوانه هر نه دنسه گیرمه‌مش غرا بر نعتنه

نطق آفرین‌که طبعمه فیض مقال ایدر
الهام نعت مفخر اصحاب آل ایدر

مطلعیله باشلار :

نعتندن ایله‌سین طلب رقعهٔ امان
هول عتاب او بیدلی محشرده لال ایدر

مقطعیله خاتمه ویریر. آلتمش، یتمش بیته واران بوقوجه قصیده‌ده فصاحتجه برکوچك نقیصه، نه اماله، نه زحاف، نه‌ده باشقه برخطا کوریلیر. توركجه‌ده بو تجدد، بو تجلد. بو کمال ا لاف برطرفه دورسون، اخلافه بیله میسر اولمادی. ینه کندی قولنجه :

اشعاری بویله سویلر، استاد سویله‌ینجه

بوكزیده زمرەیی متعاقباً محمد رابع دورنده اورفەدن تورەیەرك

اگرچه واندن اولور، نابیا، نوا پیدا
ولیك راه حقیقت رەها بوزونتیسیدر

دییه وانلی قیاس ایتدیکی نفی‌یه بیله تفوق ادعا ایدن شاعر علامه نابی عثمانلی شعرنده پارلاق بر انقلاب حصوله کتیردی . غریبدر، متأخرلریمز، بالخاصه اکرم بك مرحوم نابی‌یی آکلامادیلر، بوحقیقتی ادراك ایتمەدیلر، نابیدن اول شعریمزده نه واردر ؟ فضـولیده اولدیغی کبی غرامیات، بول بولنه غرامیات، توحیدده، نعتده، غزلده هپ غرامیات، یاخود تمـماً باقیده، داها زیاده یحیاده ، بهاییده کوردیکی کبی عشق، می، محبوب، نهایت نفعیده غلو مرتبەسنه ایرن تفاخر دکلمی؟ بواوچ موضوعی قالدیریرسه کز بوتون او دیوانلر همان بوم بوش قالیر . ایشته نابی شعریمزه دردنجی بر موضوع صوقدی که قیمتجه اوبرلرینه احتمالدر تقدم ایلر .

غربلیلر اسکی یونانلیلری پك زیاده تکریم ایدرلر و دیرلرکه :

انسانلغك یوکسلمەسنه یاردیم ایدن وصوکره‌لری مدنیت عالمنجه توسیع ایدیلن بوتون اوعلملرك، فنلرك مبدألرینی ایلك اوکجه یالکز باشلرینه اونلر بولدیلر؛ حقیقةً اقوام عالمك ، ابتـدا رومالیلرك ، صـوکره غرب ملتلرینك، خصوصیله فرانسزلرك، ایتالیانلرك مربیلری هپ اونلر اولدیلر.

فی‌الواقع شرق ایله غربك اومعروف آریلغی ، غیریلغی بزشرقلیلری بویله بر تعالی منبعندن محروم براقدی، فقط عربلر اونلری فکرجه ، مدنیتجه شرقك الك ایلری برقومی بیلدیلر، اویله قوری تعصبدن منزه قالدیلر :

الحکمة ضالة المؤمن حیث ماوجدها التقطها

امرمنیفنه اتباعاً یونان عرفانندن چوق ، پك چوق فیض آلدیلر. حتی عرب شاعرلری بیله بو وادیده عالملردن کری قالمادیلر. مثلا متنبی دکلیدرکه ارسطونك حکمتلرینی او بلیغ اسلوبیله شرقه نه پارلاق بر طرزده کچیرمشدر :

فوضع الندى فى موضع السيف بالعلى
مضر كوضع السيف فى موضع الندى

اویله‌یا ، قلیچ محلنده مروته توسل مروته بدل قلیجه توسل قادار موفقیته کد ویریر. بوعرب شاعری یونان حکیمنك بوتون حکمتلرینی بویله برخارقهٔ بیان ایله عربجه‌یه نقل ایتدکجه اویله اولولانیرکه پیغمبرلك ادعاسنه بیله واریر، متنبی لقبنی او یوزدن آلمشدر. معربنك دیدیکی کبی:

تنبأ فى نظم القريض ولو درى
لانك تروى شعره لتألها

آز قالدی، تأله ایده‌جکدی . اوبر عرب شاعرلری ده بو یولی طوتمشدر: ینه ارسطونك حکمیاتندندرکه انسان دائما نفسنه غابه، چاله‌رق فضیلتلرینی آرتیرملیدر، چونکه انسانلق جسم ایله دکل فضل ایله‌در . ابوالفتح البستی بو حکمتی لسانه شویله‌جه مال ایتمشدر :

اقبل على النفس واستكمل فضائلها
فانت بالفضل لا بالجسم انسان

ایشته بوتون عرب مدنیتنه اولدیغی کبی عرب شعرینه ده یونان عرفانك بویله خدمتی اولدی، عجملر کبی بزده ابتدالری بو فیضدن محروم قالدق . شعریمزك حکمیات قسمی قوب‌قوری، بوم‌بوش ایدی . بو بوشلغی عجمده صائب، تورکده نابی دولدیردیلر . اساساً تقلید

محصولی اولسون. نه اولورسه اولسون، بو خدمت بیوك ایدی. چونکه
اویله آقین آقین کلیشی کوزل شعره میل ایدن متفکرلریمز هپ فضولی،
باقی، شیخی، نفعی اوله‌مازلردی، او زمره‌ده طبعاً غرامیاته، هوائیاته
مستعد اولمایانلرده بولونه‌بیلیردی. ایشته نابی بونلردن بر شاعر حکیم ایدی،
بالخصوص عالم ایچنده پك اوغراشیوردی. شاعرلکله عالملکی برلشدیرمك
ایچون آنجاق بر یول واردی. اوده بو حکمیات ایدی. نابی، الله ایچون،
بو یولی خسروانه طوتدی، عشقده، غرامده یایاندر، یاواندر، چونکه
بر فضولی، حتی بر نجیبی فطرتنده یارادلمامشدر، اویله مجنونانه دکل،
بالکز ساده‌جه سوداندر؟ پك بیلمز، بیلمز، محبوبدن چوق
آکلامز، فخریه بیله عراق ایتمز؛ آکلار وایدرسه اوده محضا کورمك
سائقه‌سیله‌در، فقط زمین وزمانه کوره بر فلسفه‌یه، عرض ایتدیکمز
حکمت مسلکنه جان آتار. هپ فیلسوفانه، حکیمانه سویله‌مك، سویلتمك
ایستر. وسعتجه الده کنش قریحه‌لی شاعرلریمزك کی کولکه‌ده براقان
اوقوجه دیوان نابی باشدن باشه حکمیات ایله دولودر. «نابی کبی حکمت
سویلر» مثلی مشهور دکلیدر؟ اوت، اکثریتله بو حکمتلر پك ساده‌در،
بسیطدر، اویله اولمقله برابر ذوق سلیمی اوقشار. چونکه او کیجه او
زمانه قدار کورلمه‌مش دوزکون، فصیح بر اسلوب ایله‌در، لفظاً قیمتداردر.
صوکره بعضاً موقعه پك مطابقدر، عقله غایت ملایمدر، معنی‌ده
ایشه یارار. بر حافظه بونلرله دولسه یالکز بر مجلسی شنلندیرمکله
قالماز. هر بحثده هر مقامده شطارت، شوق ویریر. نابینك بر غزلی یوقدر
که بر حکمت قیمتنه یکزه‌مه‌سین، بیت بیت آچلدقجه اورتایه نکته‌لر
صاچیلمسین. مثلا راشده وارنجه‌یه قادار بوتون بوتازه زمینده نابی

پیرولرینك تنظیر ایتدکاری شو غزلی عبرت، حکمت، حقیقت کوزیله تدقیق ایدیکز، اولجهٔ کالی بوتون طاشقینلقلریله، شاشقینلیلریله، بویوكلکلریله، کوچوکلکلریله کوزلجه ادراك ایتمش اولورسکز:

حیات! دولت پا درهوا دکلده نه‌در؟
وجود! موج بقا درفنا دکلده نه‌در؟
ایدن نکاه بقا بونمود بی بوده
کریوه‌کرد خطا در خطا دکلده نه‌در؟
جهانی آکلایانك چشم اعتبارنده
غبارکوی فنا، توتیا دکلده نه‌در؟
سپاه مملکته افتقاری ثابت ایکن
ملوك عالم صورت‌کدا دکلده نه‌در؟
اسیر کشمکش اضطراب ایکن اهلی
بقای جاهه دعا بر دعا دکلده نه‌در؟
ملوك سالفه‌نك کوش ایدن حکایاتن
بیلیر عروس جهان بی‌وفا دکلده نه‌در؟
امیدوار اوله‌جق ابر نوبهاراندن
نزول صاعقه‌دن ماعدا دکلده نه‌در؟
امید لطف ومروت زمانه خلقندن
حصوله کلمه‌یه‌جك مدعا دکلده نه‌در؟
وصاله کلسه‌بیله کاری یار بدخونك
مؤاخذات کهن ماجرا دکلده نه‌در؟
کوکل مثابهٔ رقاص ساعت، ای نابی!
اسیرکردش خوف ورجا دکلده نه‌در؟

برانسان بودرجه مبذولیتله حکمتفروش اولورسه البته ابتذاله‌ده دوشر، حکمت دیه صاچماده سویلر، نابی‌ده بو تهلکه‌دن توقی ایده‌مه‌مشدر؟ اوقادار ایده‌مه‌مشدرکه بو یوزدن معارضلرینك مؤاخذه‌

لرینه متصل بحق نشان طاشی اولمشدر؟ فقط حریفده کوکس، فضل وعرفان کوکسی ده کینیشدر، همده چلیکدندر، اویله صاغلامدر، بوتون بو مهاجمه‌لره دایانیر.

او معارضلر اونوتیورلرکه:

سوزده ضرب مثل ایرادینه سوز یوق، اما
سوز اودر عالمه‌سندن قاله برضرب مثل

دیین نابی اخلافه اویله‌سوزلر، مصرع برجسته‌لر، بیت معمولر براقمشدرکه:

اگر مقصود اثرسه مصرع برجسته کافیدر
عجب حیرتده‌یم بن ه‌ سد اسکندر خصوصنده

حکمنه اتباع ایدیلیرسه بشریتك الك خجسته دهالری‌ کبی‌اوده ابدله‌یاشار. بز تورکلر ایسه بوشاعر فاضلی ادباً بر بویوك ولی‌نعمت کبی تقدیس ایتملی‌یز. چونکه او برفضیلتلری برطرفه دورسون، لسانمزی یاراتیرجه‌سنه تنسیق، اصلاح ایتمش، دوزلتمش، زنکینلشدیرمشدر.

تعقید ورکیکه اوغراماز هیچ
ایلر اوقودقجه طبعی تهییج
یوق ذره تنافر عبارات
خوشمالی کبیدر استعارات
ارسال مثلده مثلی یوقدر
بو شیوه‌ده سوز اگرچه چوقدر
دستنده مثال موم ترکیب
قصد ایتدیکی شکل ایله یولورزیب

ایشته نابینك شعر عزه، ادبیاتمزه خدمتلری! اوده‌اً رهادن دوغدی، حلبده یوکسه‌لدی، استانبولده کمالی بولدی، فقط ساحهٔ کمالاتمزده ازلی بر شعشعه براقدی.

نابینك پشندن كلن برچوق حكمای شعرامز اوشعشعه‌نك پرتولری، سرپینتیلریدر .

راشد ایله وجدی، لمی زامی
عاصم، راغب، منیف وسامی
اول مكتبه اولدیلر مداوم
اول خواجه‌دن اولدیلر ملازم

راشد بوزمره‌دن ، بوقیراطده برشاعر حكیمدر ؛ احتوا ایله‌دكاری حكمت، نكته دولاییسیله حافظه‌مزه ذوق، جیادت، صحبتلریمزه زینت، شوق ویرن برچوق گزیده بیتلریمزك قائلیدر. گچنلرده فیلسوف رضا توفیق زردشت مناقشه‌سندن برپارچه صیقلمشدی : «افندم، مباحثه همان مناقشه‌یه، مناقشه مشاتمه‌یه منجر اولیور! حقیقتی سویله‌مك، آكلاتمق ممكن دكل، بونه حال ؟» دییه شكایت ایدییوردی . عین حالی راشد وقتیله

شمدی اندیشهٔ اظهار صواب اولدی هدر
پاشلاسه‌ك بحثه كیمكله صوكی غوغایه چیقار

دییه یك واقفانه تصویر ایله‌مشدر .

راشدك شعرده الك بیوك فضیلتی اكثریتله شاعرلریمزك ضدینه اوله‌رق حقكو اولیدر، نثریله، تاریخیله كوكاره چیقاردیغی دوریی، ابراهیم پاشا سلطنتنی نظمیله همان‌همان باطیرمشدر :

شهیدر مرد همت پیشه‌دن میدان استمداد
جهانده كیمدن ایتسین آدم امید مدد شمدی
مخل طورعزلتدر قبول شیوهٔ الفت
مرجحدر یاغمده مرحبادن دست ردشمدی

بر، او بوقاریده ذکری کچن دالقاووقلقلری ، تاریخ راشدك او فقره‌لرینی، برده شو پاك، شو خجسته شعرلری کوز اوکنه کتیریکز، راشد مورخمیدر؟ شاعرمیدر؟ قولای حکم ایدرسکز. مورخ ال، اتك اوپمکدن دوداقلرینی عادتا آشیندیرمشدی، ابراهیم پاشایه خلوصلریله، تکاپولریله بوتون عزت نفسینی آیاق آلتنه آلمشدی، شاعر ایسه بو حالدن وجداناً نه درجه معذب اولمق کرکدرکه:

لطف اوممازم جهان بزی رنجیده ایتمه‌سین
آنجاق کبار عصره رجامز بودربزم

دیه فریاد ایلیور. ذاتاً بو اثرك صفحهٔ اقباله کچیردیکمز بیت بدیعندن‌ده آکلاشلمازمی‌که راشد زمانی هیچ بکنمز، دائما برنظر استخفاف ایله کورر، حقیر بولور، وقعه نویسلکده آق دیدکارینه بو فقره‌دیر:

خود فروشانه هنرمایهٔ اقبال اولماز
جامهٔ زر سبب عزت دلال اولماز
خاکساری هنرپیشه‌یی ذات صانما
برتومهر یره دوشسه‌ده پامال اولماز

کمال بك مرحوم بیله عزمنده‌کی بویوکلك تأثیریله اولسه کرك، شاعرلکده برده‌ا واره‌مادیغی، یانادراً واردیغی برمرتبهٔ بلاغته یوکسله‌رك سویله‌دیکی مشهور قصیده‌سنك شو کوزل بیتنده

حقیر اولدیسه ملت شانه نقصان کلیر، صانما
یره دوشمکله جوهر ساقط اولماز قدروقیمتدن

آزچوق راشددن ملهم اولمایورمی؟ مرحومك وقعه‌نویسی شاعر صفیلرده بك مکمل طانیدیغی تخریب وتعقیده‌کی مطالعه‌لرندن، خراباتده‌کی بیتلرندن آکلاشیلیر. او بیتلرکه راشده نظیره طرزنده‌در، فقط حقیقةً

استادك الڭ آشاغی سوزلرندن اولدیغی ایچون او مصطبه‌یه قصداً آلمق ضیا پاشانك خیاله صیغماز برحقسزلغی، برحقیقتسزلکیدر، او ده باشقه برنحثدر.

ایدر صوت جرس راه خطرده دعوت رهزن
هله دنیاده یوقدر آدمه شهرت قدر دشمن

دیین ینه قوجه راشددر. راشد طبق نابی کبی ارسال مثلده یکتادر:

خودشناسقدر نقیصه مردم سنجیده‌یه
باعث بینایی خودبین اولمامقدر دیده‌یه

ایشته او زمانه قدر بیلنمه‌دك برنکته‌که حالا راشددن برمثل قالسه کرکدر. بو بیتك طرز قدیمه برفوق العاده‌لکی ده قافیه‌سیدرکه یکی بر وادیده‌در. ذاتاً شاعر غزلك مقطعنده او فضلی ذکر ایلر، اوتوتماز:

اهل عرفان جنبشن معذور طوتسون، راشدا
باصدی شبدیز قلم بر وادیٔ نادیده‌یه

حکمت وادیسنده بویله مزیتلر کوسترن راشد عشقده یاوادر، عاشقلغه قاقیشدیغی شاعرلکجه برقاچ درجه دوشر:

عارض دلبرده صانما خال عنبر فامه‌در
عکس داغ سینهٔ افتادهٔ ناکامه‌در
تیغ غمزه‌ڭ داغدار ایتدی دل مجروحمی
پهلوانم، اول کمان ابرولرك حجامه‌در
کردننده دانهٔ خال وسیه کیسولره
مرغ دل افتاده‌در، کویا اسیر دامه‌در
قیلجه قالدی دل دیه عشاق نازك اشکوه‌سی
مومیانك وصفنی، جانا، سکا ایهامه‌در
مانع مهتاب اولان صانما خسوف هاله‌در
عارض یار اوزره، راشد، خط عنبر فامه‌در

نابی کبی راشدکده لساننه عاشقانه سوزلر یازاشماز، شاعرلکك او باغری یانیق طرزی فضولی ایله باشلامش :

بنده مجنوندن فزون عاشقلق استعدادی وار
عاشق صادق بن‌ایم، مجنونك آنجاق آدی دار

ندیمده شو خانه بیتمشدر :

بن عاشقم، سوزمده بنم عاشقانه‌در..

فقط نابیلره ، راشدلره، راغبلره همان هیچمی هیچ نصیب اولمامشدر. راشد بعضاً ندیمك شوخاقلرینی تقلیده‌یاتەنیر ، کولونج اولور :

آه، افندم، سودیکم، دولتلو سلطانم بنم
صورمادك برکره‌جك حال پریشانم بنم
کوشکه کیر مزمی یوقسه آه وافغانم بنم
رحم ایدوب کل یانمه، ای درده درمانم بنم

لطفك اول آرزوبخش وصال اولدی بکا
صوکره طالع مانع سیر جمال اولدی بکا
آیری دوشدم تا کیهان، بیلمم نه حال اولدی بکا
طاقتم طاق اولدی بو فرقتدن آزاد ایت بنی

مع‌مافیه عشقه برنبذه حکمت قاریشدیریرسه راشد ینه‌اوقونه‌بیلیر، اودرجه بایاغیلاشماز :

ایدوب تاراج هوش، آمدشد سودای غم، حیفا
بزه سرمایهٔ درد جنون اولدی خرد شمدی

اسنادی کبی اوده جمعیت کلامی پك سوز :

بلبل دلشده‌نك برکلنه کوز دیکمنك
صحن کلزار امیدنده دیکنلر بیتسین

بو جناسلر، نکته‌لر ادبیاتمزده بر زمان صنایع بدیعه‌دن صاییلیردی، اویله بر نظرله باقیلیرسه بو یله غریب بیتلر برر خارقه‌در. حاصلی بو قاریده بسط ایله‌دیکمز وادیٔ حکیمانه‌دن آیریلنجه راشد، طبق نابی کبی - کوچولور، آلچالیر، عادی بر ناظم اولور. ذاتاً اسلافندن برچوغی کبی اوده قوری قوری‌یه موزون و مقفی سوز سویله‌مکدن خوشلانیر:

سنجیلین کیمسه کورونمز بکا
جمله اینك وزن ایله‌در، راشدا
مفتعلن، مفتعلن، فاعلن
ایلچیلکی شرطیله ایله ادا

راشد بر آرالق عجمستانه ایلچی تعیین اولونمشدی. بو مأموریتدن هر نه سببه مبنی ایسه خوشلانمش اولسه کرکدرکه شاهدینك تحفه‌سنی تضمین ایدرکن بو سوینجنی شویله‌جه اعلان ایلر:

چونکه عجم ایلچیسیسك، راشدا
کیت برو و سویله بکو، کل بیا
ایله عجم شاهنه بزدن سلام!
ازچه نه‌دن، چوز نیته، نچون چرا

لاله دورنده یتیشدیکی، سعدآبادلرده یاشادیغی ایچون راشد شن، شاطر ایمش. بو تضمین باشـدن باشه شو خلقلرله، شـاقلابانلقلرله دولودر:

اچ طونه شالوار، دی، یك آستین
کی، قوشان اثواب سفر، کیریوله
طور عجم اویدیروب اثوابکی
کوملکه پیراهن وقفتان قبا

معلوميا ، اودورلرده سفيرلره كيتدكارى يرلرده تعيين ويريليردى.
راشد بو مزاحنامه‌سنده اوجهتى‌ده اونوتميور :

نه‌ايسه تعيين ويريليرى باق، سكا
آربه وبوكرولجه بجوولوبيا

ديواننه آلمادیغى ايچون آنجاق اسكى بر مجموعه‌ده كورديكمز بو شطحيات اهميتدن عاريدر . راشدك قدرينى يوكسلتن ، شاعرلكنه پارلاق برطرزده دلالت ايدن ديوانيدر . ديوان راشد هرنه قادار كسوۀ طبعه كيرمه‌مشسه‌ده مخلد برأثردر ، خزينۀ ادبيائزده يوكسك بر موقعى حائزدر . ايلك صحيفه‌لرده اون ، اون بر قصيده‌يى ، بش آلتى تاريخى ، فقط هرحرفدن آيرى آيرى يوزلرجه غزللرى، نهايتده برقاچ رباعى‌يى‌شاملدر. قصيده‌لرده توحيد يوق، نعت يوق. برنجى قصيده شيخ الاسلام فيض الله افنديك وصفنده‌در :

زهى زمان بهار نشاط بخشايى
كه ايتدى فيضى نمودارخلد دنياى
اولوب طربكدۀ كلستان لبالب شوق
هزارى ايلدى سركرم نغمه پيرايى

ديه باشلار . براسلوب كه همان حرفياً نابى تقليديدر ، او درجه تراشيده ، فقط يكنسقدر. نه‌باقينك اومؤثر موسيقى‌سنى، معنيدارلغنى، نه‌ده نفعينك اومعجز طاشقينلغنى ، جاذبه‌دارلغنى آكديرر . ايكنجى قصيده ينه فيض الله افندى ايچون ، ينه طبيعى عين اسلوبده ، حتى عين معناده در :

فيض آله افندئ فتوى مقام كه
افتاى عدل ايدر قلم جود و شفقتى
شفقتله ايتدى شرع ترحمله اجتهاد
ويرمز جزاى مجرمه فتوى فتوتى

مع مافيه بو ستوده خصلت شاعر كعبنه واراماديغى باقيلرى، نفعيلرى تقدير ايلر ، چونكه مثلا بو نظمك بركريزكاهنده دركه شويله سويلر :

بيلمش سنى كه باقئ استاد ايلهمش
انشاد وصفكه بو نشيد بلاغتى

او بر قصيدهلر ينه شيخ الاسلام سيد على افندى ايچون، احمد خان ثالث ايچون ، قدوة الشعرا نابى افندى ايچون ، زمانك ديكر بعضى بويوكلرى ايچوندر ، هپ عين منوال اوزرهدر :

خديو محترما ، مفتئ كرم منشا
ايا كريم جلى قدر ناشنيده نظير!

اوتهدن برى كورديكمز وجه ايله ضيا پاشانك

هيچ وارمى عجب دينلمهدك سوز ؟
قالمشمى كه سويلنمهدك سوز ؟

قبيلندندر ، افاده نابيانه دوزكون اولمقدن ماعدا برمزيته مظهر دكل، غلط اولسه بيله همان عين غلطلرى، مسامحهلرى شاملدر : مثلا نفعىيه وارنجهيه قادار قدماى شعرا جناب ايله حضرتى برلكده قوللانمق حشو مدخولنى اختيار ايدرلر ، معلومدر. راشدده بوزلتى ارتكاب ايلر :

جناب حضرت خان احمد همايون بخت
خجسته سايهٔ حق ، ظل ايزدستار

بو قصیده‌لرك ایچنده شاعرك نابئ پیر ایچون سویله‌دیکی مستثنی
بر موقع طوتار ، چونكه او دورده بوشاعر علامه حقیقهٔ سرور
شعرا ایدی :

اوشاه بندر عرفان‌که اونده حاضردر
بضاعهٔ هنرونقد بیکران سخن
نه‌در بووقت اندیشه وقت پیریده ؟
دم‌مشیبی ویریر فیض عنفوان سخن
مشیب طبعنه فصل شباب عرفاندر
اولورزمان کهولتده نوجوان سخن

حقیقهٔ نابی بویله‌درمه اختیارلقده بیله برکنج قادار ابدال معانی
ایلر . طبیعی راشد یتیشدیکی وقت نابی خاتمهٔ عمره یاقلاشمشدی ،
فقط بویوك برشهرته مالك ایدی . زمانه‌نك شاعرلری، فاضللری، حتی
وزیرلری اوكا باش اکرلردی :

سنك قلمرواندیشه مالکانه‌کدر
یدخیالکه تسلیمدر جهان سخن
بلند کوکبئ نظم تابناکك ایله
سپهر رفعت وقدر اولدی عزوشان سخن

اوشیخ‌الشعرا بوکعبده ، بوقدرتده ایدی . سلامت افاده‌دن ماعدا
بر مزیته مالك اولمایان بو قصیده‌لری ، تاریخلری آرتق برطرفه برا-
قیورز. شمدی راشدك کمالاتنی، شعرده جهت رجحاننی، فضلنی کوسترن
غزللرینی ، او غزللرك احتوا ایله‌دکاری بیت معمورلری، مصرع بر
جسته‌لری عرض ایتمك ایسترز . چونكه بوقبه‌ده شاعرك نامنی ابقا
ایدن او اثرلر اولدی . مثلا شو بیته باقکز :

ایله‌دم تجربه اجزای غنای دهری
اوله‌ماز هیچ قناعت قادار اکسیربکا

هم خوش برمعنایی ، هم موجز برافاده‌یی، هم جمعیت کلامی شامل دکلمی؟ دیوان راشد بو قیمتده سوزلرله دولودر :

ایدن کشتیلری ساحلرس سمت نجات آخر
دکلدر ناخدا ؛ ای عقل کوته بین ؛ خدادرهب

بویله حکمتلره همان راشدك هرغزلنده تصادف اولونور ، شو بیتده او زمرهٔ کزیده‌دن صایلمازمی ؟

غفلت مدار معذرت جرم اولورمی هیچ ؟
معفو اولورمی ایله‌سه فرضا کناه مست ؟

فقط عین غزلك شو مقطعی بجه اونلردن هیچ آشاغی قالماز :

ارباب دولتك کوروب اوضاعن آکلادم
راشد ، ایدرمش آدمی صهبای جاه مست

اوت ، بو نکته‌لرجمله‌مزك معلومزدر . فقط قدماجه اونلری برطرز کزیده افاده ایده‌بیلمك ایدی که برمهارت صاییلیردی ،

سوز اودر عالمه سندن قاله برضرب مثل

دیرلردی . اسکیلریمزك فلسفه‌لری معروفدر ، محدوددر . فقط بو فلسفیاتی بویله طلاقتله، بلاغتله وزنه صوقمق هم لسانمزه ، هم عرفانمزه بر خدمت در.

خموشان ادبدر حرفکیرانی ایدن الزام
اولوب ساکت زبان طعن بدکویانی اسکات ایت

بو معنی هپمزك معلومز ایکن ، نه حکمتدر بو بیت ینه خوشمزه کیدر ، طبقی بیت آتی کبی :

غبار كينه‌دن صاف اول ، صفاى خاطر ايسترسه‌ك
محصل سينه‌كى آيينهٔ بزم مصافات‌ايت

نابى ايچون ضيا پاشا : ارسال مثلده مثلى يوقدر، دير، راشد
بو واديده اوندن هيچ آشاغى قالماز :

اميدوصلته كلمز خلل سير عذاركدن
تماشاى نعم دفع ايله‌سينمى اشتهايى هيچ ؟
نصيب بندهٔ دركاه اهل جود حرماندر
ويريرمى پيش پايه شمع مجلس روشنايى هيچ ؟

بو مثللرك ارسالنده راشد او درجه موفق اوله‌مامشدر . اويله
ايكن بوتون غزللرينى بنه امثال ايله ، حكميات ايله دولديرير. نادراً
عشقدن ، غراميادن بحث ايلر :

تسليمدر قضايه اكر وارايسه علاج
تدبير يوقسه مانع تقدير اولورمى هيچ ؟
طويماز حريص وصل تماشاى ياردن
راشد ، كرسنه چشم طمع سير اولورمى هيچ ؟

بركره‌ده شو غزلى نظر امعانه آلكز ، باشدن باشه حكمتله ، حقيقتله
مالامال بولمازميسكز ؟

جكر صوكنده غم البته نشوه‌ياب فرح
خمار غصه ويرير آدمه شراب فرح
اميد شوق ايله خملر چكوب خراب اولما
كه بزم باده‌ده برجامدر نصاب فرح
بوكاره واسطه ايتسين قناعتى اول
زمانه‌ده وارايسه ايستر انتساب فرح

هلاك تشنكیٔ حسرت ایله‌سین نیجه‌دم
مثال وعد اكابر بزی سراب فرح

كمینه جنبش ایله بیك غمی ایدر پامال
شكوه وشانی ایله معروفدر جناب فرح

بوكارخانهٔ خولیاده، راشدا، اولمش
محاسبان صفانك ایشی حساب فرح

معلومدر ، « حساب فرح »ك دوغریسی كنیش حساب معناسنه «حساب فراخ» در. فقط قدما ردیف خاطری ایچون بوخطایی اختیار ایدرلر ، « فراخ» ، واسع یرینه « فرح » ، مسرت كلمه‌سنی قوللانیرلر. بوغلطدن صرف نظر بویله :

هرمصرعی موج لجةالله
هربیت متینی حجةالله

وصفنه لایق برغزلی پك آز شاعریمزده بولورز. تحفدر، بونكته‌لر پك معروف اولدیغی حالده بویله موزوناً بسط اولونجه ینه خوشه كیدیور:

رزق تحصیلنه البته حیا مانعدر
جمله‌دن اول اولور نعمته نائل كستاخ

دل ناداننده بواطوار دكل مستبعد
كورمه‌دك اولمادیغن دهرده جاهل كستاخ

سلیقه‌مزه كوره صوك بیتده « ناداننده » یرینه « ناداندن » دیمك لازم كلیردی ، مع مافیه بویله ضعف تألیفلر متأخرلریمزده بیله بولونور: كمال‌بك مرحوم :

یازلسین سنك قبرمده وطن محزون ، بن محزون

دیركه « قبریمه » دیمك داها دوغری ایدی. راشد نادراً بویله مسامحات لفظیه‌یه مبتلادر، دائما :

دبستان تعلمده اوقوتمق نامیسردر
كه فطرتدر معلمخانهٔ آداب استعداد

كبی معنیٔ اولدیغی قادار لفظاً دوزكون سوزلر سویلر ، اوت بو سوزلر بوتون خاییده‌در ، بیلدیكمز ، ایشیتدیكمز نكته‌لری محتویدر. مثلا :

زوال ، عاقله تفهیم قدر نعمت ایدر
بیلیرسه پیربیلیر اولدیغنی شباب لذیذ

بیتی عارف حكمت مرحومك :

دكلدر انتهاده ذوق ولذت ابتدادندر
جوانلق عالمن یاد ایتمه‌ین بر پیر یوقدر

قول مشهورنی آكدیرمازمی؟ قدمانك بر برندن بو اقتباسلرینه انتحال دیمك جائز اولماز ، چونكه او معنالر میری مالی كبی عمومیدر .

چوقدر جهانده كالهٔ دلاله مشتری
رغبت زمانه‌ده سخن خود فروشه‌در

بیتی ده اوقبیلدندر ، فقط خوشدر، راشد علی العموم شاعرلر كبی زمانی فصل ایلر :

اهل عرفانه بودور اعتبار جهانده
اولدی ، راشد ، ارتكاب بتهمت اشمارعار

طبق شناسینك :

بر دورده كلدك كه بو بازار فنایه
سرمایهٔ عرفانی اولانلر ضرر ایلر

دیدیكی كبی. بوقاریده عرض ایتدیكمز كبی راشدك بعض غزللری باشدن باشه معموردر ، كوزلدر

خلوص عالمی نقش بر آبدر دیرلر
وفا زمانه‌ده عین سرابدر دیرلر
جهانده دولت ایدر عین آدمی مستور
کناه ایدرسه‌ده فرضا ثوابدر دیرلر
چیقنجه نامی می آشاملقله بررندك
النده آب کورولسه شرابدر دیرلر
امید وصلت ایدرکن ، فراق جانانی
اکرچه چکمه‌دك اما عذابدر دیرلر
اول آفتك خم زلفنده ناله‌قیل ، راشد
دعای نیم‌شبی مستجابدر دیرلر

غزلی هم فصیح ، هم بلیغ دکلی ؟ بویله کوزل سوزلر راشدده حددن افزوندر :

سرور بی مآل عالمك انجامی ماتمدر
همیشه ماوراسی عید تشریفك محرمدر

بیتی بك مبذول بر حقیقتی شامل ایکن ارسال مثل دولاییسیله مقبولدر. نثریله طبعه صیقینتی ویرن راشد شعریله روحه انشراح بخش ایلر ، بو انشراحك باعثی معنادن زیاده لفظ اولسه بیله بأس یوقدر ، بالفرض شو غزلی مطلعدن مقطعه قادار انسان ذوق ایله اوقومازمی ؟

سکا ساقی ، دیمم آینهٔ اسکندری کوستر
بکا آینهٔ عالمنمای ساغری کوستر
شماتت خیز اعدا تعزیت فرمای اخواندر
مکدرده اولورسه‌ك کندیکی غمدن بری کوستر
اکر باش کوستریرسه سیمیاکاران اندیشه
درون خرقهٔ اندیشه‌دن سن‌ده سری کوستر

کتیر طوفان نوحی یادینه چرخ کهن سالك
جهانه جوشش سیلابهٔ چشم تری کوستر
ایدوب بو عرصه کهده ذوالفقار خامه‌یی درکار
سخن سنجانه ، راشد ، دستبرد حیدری کوستر

شعر قدیممزده غزلیات فضولیده‌کی مرتبهٔ بلنده ایرمزسه سونوکدر ، بوشدر ، عشق‌ده ، هوائیات‌ده ، ندیمانه اولامازسه ابتذاله دوشر ، فقط حکمیات ، نابیانه حکمیات راشدده ، راغبده ، بالخصوص اوقدرت الفاظ ایله دائما جوشه‌کیدر :

عته تلاش غم مرکدن پیام ویرر
قدخمیده کلیر دعوته سلام ویرر

فکر غریب اولسه‌ده ناشنیده‌در . راشدك بعض تصورلری عاشقانه اولمقله برابر خیاله خوش کلیر .

ایدر قیامتی پامال جلوه ، راشد ، اوشوخ
نه‌دم که قامتنه رخصت خرام ویرر

فقط بوکوزلکلرك منبعی بوتون لفظ قوتیدر ، استاد نائلینك اوتراشیده بیانی نابی عالمه‌نك اوفصیح افاده‌لریله بحق تدقیق ، تتبع ایدیلنجه ، فطرتده ده یاردیم ایدرسه . انسان بویله براسلوبه مالك اوله‌بیلیر .

عاشق ناله سرا عالمی دمسازبیلیر
مست هرکوردیکنی کندینه همراز بیلیر

اوت ، عربدن ، عجمدن مستغنی اولمق ، بز تورکز ، تورکجه ، صرف تورکجه یازی یازمق ایستیورز . بو اجتهادیمز مقبولدر ، فقط

صوك دوريمزك محصوليدر ، يالكز وقتيله ، بشيوز اون سنه يه قدر عربى و فارسى يى شاهانه تصرف ايدرك لسانمزه مزج ايده بيلمك بر مهارت ايدى . بوقدماى شعراده اوواديده خارقه لر كوستيرلر :

شب اوكا پيوسته در برپاىٔ چتر وجود
خيمهٔ جسمك عناصر كويا اوتاديدر

بيتى او احتشامدن بر نمونه در ، فقط عجبا بوطرز بياندن بوكون استغنا كوستره بيليرمى يز؟ كوستيريرسه ك توركجه مزى ، حتى او ديله ديكمز ساده ، صاف طرزده اولسون ، درست ، دوزكون يازه بيليرمى يز ؟

اونكله سويله شيلير ماجراى حال فراق
باقلسه غمده دله همزبان آخردر

بيانى مونس بولمايان تورك اولورمى؟ حقيقة شاعرله همزبان اوله رق

مثال جام مى ، ميناى نظم دلكشك ، راشد
شراب نشوهٔ پرجوش معنيله لبالبدر

ديملى يز ، اوت ، قدما عربيه و عجميه كلمه لرى ، تركيبلرى يازيلرنده قوللانيورلر ، حتى فضله قوللانيورلردى ، لكن او طرز استعمالده اويله بر خارقهٔ وقوف كوستريورلردى كه توركجه مزه هر حالده خدمت ايتمش اوليورلر ، بناى لسانمزى قوريورلر ، وجوده كتيريورلردى .

مجنون لاابالىٔ عشق اول روش بودر
كار آزموده عاقل ايسه ك ، ايشته ايش بودر

سوزى بو مدعامزك او بيكارجه برهانلرندن بريدر . ذاتاً بونوع شاعرلكك اك بويوك خاصيتى ، فضلى قدرت الفاظده بوخارقه نمالقدر ،

بوقسه فكرلر نادراً يكيدر، اكثريا اسلافدن اخلافه انتقال ايلر، دوريه مثلا سليم اولك :

بهر جمعيت دلهاست پريشانئ اما

مصرع جلادتی معروفدر، راشد او فكری مرتبهٔ ذاتيه سنه ايندیره رك :

پريشانی بزه شيرازهٔ جمعيت اولمشدر

دير . ينه بوقبيلدن اولمق اوزره فرنكلرك : ايكی منتها بر برينه تماس ايلر، قولی مشهوردر . دكلمی ؟ شو بيتده او نكته دن استنباط ايدلمش اولسه كركدر :

دكلدر دور پيران كهندن وضع طفلانه
معاد ومبدأ ابنای عالم فطرت اولمشدر

ذاتاً بوقاريده سويله دك، بووادئ حكمده قديم يونانيلر عربلره، عربلرده عثمانلی توركلرينه استاد معرفت اولديلر. بالفرض مشهور متنبی برچوق حكمتلرينی (ارسطاليس) دن آلير ، قدمامزده بوشعرای عربدن عين طرزده مستفيض اولورلر :

اذا انت اكرمت الكريم ملكته
وان انت اكرمت اللئيم تمردا

بيتی معروفدر ، راشد صوك مصرعدن استفاضه ايله :

وفای مردم بدمهر بيوفالقدر
لئيمدن كرم اومق ستم كدالقدر

دير، معمافيه لسانده بوفاضلانه ، واقفانه اقتباسلردن بويوك خدمت اوليماز، اولجه عرض ايتديكمز كبی، بزده بوچيغيری بالخاصه نابی آچدی،

راشدده اوشاعر حکیمك الك برنجی تلمیزلرندن صاییلیر :

سیاه بختیٔ دل مژدهٔ تلافیدر
هجوم ظلمتك انجامی روشنالقدر

بیتیده اونوع حکمیاتك الك مبذوللرندن اولمقله برابر ثروت الفاظ جهتیله طبعه ملایمدر ، بالخصوص بویله سوزلر اکثریا زمین وزمانه تطابق ایتدیکی ایچون ذوقه کیدر :

برای کاردر دعوای اخلاص ایتدیکی خلقك
دروغ مصلحت آمیزدر شمدی صداقتلر

ذاتاً بوشاعرلرك معنی دیه اهمیت ویردکاری بومبذول نکته‌لردر :

معنیٔ رنکین مدار اعتبار لفظدر
رغبته اولماز سزاقشر تهی بادامسز

دیین راشدك الفاظده قدرتی ، نه‌درجه فوق‌العاده اولسه معانیده ضعفی میدانده‌در !

خرقهٔ تجریدسز ذوق قناعت ایسته‌ین
آرزومند طواف کعبه‌در احرامسز

معناده بوضعفی اکثریا تحف فکرلر ، مثللر ، مثاللر تعدیل ایلر :

عاشق الفت تازه‌نك تحصیلی تدبیر ایسته‌مز
مرغ دست آموزی صید ایتمك قولایدر دامسز

فقط غریبدر ، بوخفیف سوزلرده اعتیادمیدر ؟ کوره‌نکمیدر ؟ نه‌در ؟ ینه ذوقمزی اوقشار . تاریخنده رجال دولته کلیشی کوزل یوز صوبی سرپن راشد دیوانده عزت نفسنی کوزه‌تیر :

بر امید بیتیرمز زمین طبع لئام
او شوره زاره، یازیق، دوكه آب روی نیاز

مع مافیه بویله سویلركن حكمتده بیله صاپیتیر :

نیازك نفعی چوقدر دفع جور و ظلمده زیرا
حنای دست خون آلو دكان بی آب رو چیقماز

دیر ، بوسفر تذللی ترویج ایلر ، ذاتاً موافق ، معقول اولسون، اولماسین ، ارسال مثالك مفتونیدر :

سرشك حسرته معتاد اولان دلده انین اولماز
مجربدركه لبریز اولسه طاس اونده طنین اولماز

شاعر حقیقتی سویله‌دیكی زمان یوكسه‌لیر ، مثلا زماندن شو محق شكایتنامه‌ده اولدیغی كبی :

نقد خلوص كیسهٔ عالمده قالمامش
آثار صدق شیمهٔ آدمده قالمامش!
اوچما، صاقین، بومصطبه‌لردن‌می صفا
صهبای شوق بزمكه جمده قالمامش!
پیران سجود دائم تعظیمه مشق ایدر
تاب قیام، صانما، قد خمده قالمامش!
نانپارهٔ سماط كرم كیمدن ایسته‌نیر ؟
قحط رجالی بو لئیمان نه‌در ؟ دیمه
شایان صدرجاه اولور آدم‌ده قالمامش !
راشد، قصور زخم غمك پروركده‌در
تأثیر نفع صانما كه مرهمده قالمامش !

حاصلی ، حكمت وحقیقت وادیسنده راشد دائما پارلاقدر :

صونمانوال دهره ، صاقین، دست آرزو
ماهی‌یی غیره طعمه ایدر اشتهای حرص

چشم حریصه جای سلامت کلیر خطر
کردابه سوق زورق ایدر ناخدای حرص

سوزلری پك دوغری، پك حکیمانه دکلمی؟ طبق شو بیتلر کبی:

اولماز اسیر دولت وجاه اولمق ایسته‌ین
اندیشهٔ حوادث ایامدن خلاص
راشد، زبان خلقده خوش سیرتان بیله
قادر دکلدر اولمغه دشنامدن خلاص

سوز حقیقته تطابق ایدنجه نه اولورسه اولسون، جاذبه‌لیدر:

بوتون خلق جهان جاسوس عیب یکدیکردر هپ
ایدر هرکس، نه‌سردر؟ شهرت رازنهاندن حظ

شو بیتلرده او قیمتده‌در:

بیلدیردی اقترانی ذلتله عزتك
کوکبده نحسنك اولدیغی همسایهٔ شرف!
عزت بولورمی عاریتی جامه‌دن کدا؟
نادانه جاه دهر اوله‌ماز مایهٔ شرف
برکون دوشر، بوجوش مذلتده چکمه غم،
راشد، بزم‌ده حصه‌مزه دایهٔ شرف

معلومدرکه غربلیلرك تلقی ایلدیکی طرزه معادل وطن فکری ادبیاتمزه دور تجددیمزله کیردی، اوندن اول شعرمزده وطن کلمه‌سنه اولاً نادراً تصادف اولنوردی، ثانیاً اوی، مسکن کبی محدود معنالر ویریلیردی، بویله اولمقله برابر دیوان راشدده وطن ردیفلی ایله بر غزل کوردك، بو غزلك ده بعض بیتلرندن آکلاشلدیغنه کوره شاعر وطن حسیاتیله آزچوق متهیج ایمش:

سفینهٔ دل غربت کشیده‌یی ایلر
دوچار موجهٔ شوق وهوس هوای وطن

ایشته راشدك كوزل سوزلری بویله كندی وادیسنده‌در، كندی حالنه، كندی عصرینه كوره‌در:

زبان قالدن افزون لسان حال اولور كویا
جواب آورلك ایلر خلقه دربانلر عصالرله

دیدیكمز كبی معنی هب بر اولسه‌ده لفظ دائما كزیده‌در، لسان حالك مقابلی اوله‌رق زبان قال قوللانمق فصاحةً برنوع موفقیتدر.

بو نظم نازنین تعبیری ایله، راشدا، اتحاف
درعرفان پناه حاتم عصره ثنالرله

شاعر قدرت الفاظه بو اعتنالرله برابر،

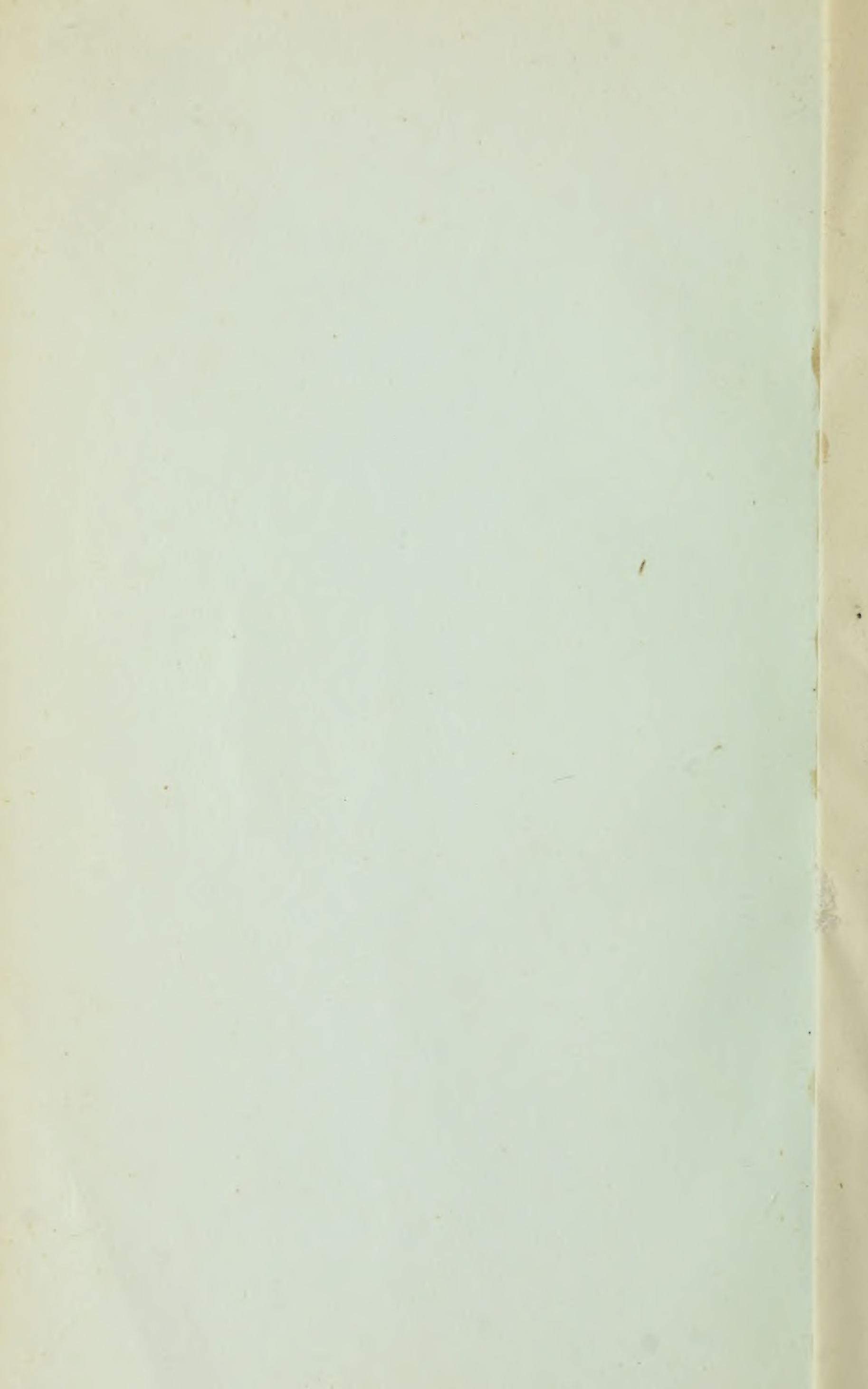
معنی ولفظ قیدینه دوشمز دقیقه سنج
باقماز اسیر نشئه میك درد وصافنه

دیمكدن‌ده چكنمز.

بوفوج فوج مثاللردن آكلاشیلیركه راشد طرزقدیم شعریمزه كوره برشاعر، حتی بویوكجه برشاعر، خصوصیله برشاعر حكیمدركه لساناً، فكراً ترقیمزه دیوانیله آزچوق برخدمت ایتمشدر، بوناچیز اثری انصاف ایله مطالعه ایدنلر موضوعمزك جوابنی بزمله متحداً شویله‌جه ویریرلر: راشد مورخمیدر؟ حاشا. شاعرمیدر؟ های های!

باشمزه رنك رنك غائله‌لر اوردیغی ایچون زمان بزه‌امان ویرمه‌دی، فقط ارباب تتبعك داها مستریحلری، داها مسعودلری بوشاعرك حیاتنی، حقیقتنی درین درین تعمیقلر، تدقیقلرله اورتایه قویارق ادبیاتمزه، عرفانمزه جداً خدمت ایدرلر. اوزمان بومظهریتك اوزاقدن اوزاغه‌قلاووزلرندن صاییلیرمه‌ق سوینیرز. خلاصه:

قراش دغدغهٔ انتظاره قائل ایدك
فلك مبدل یأس ایتمه‌سه مرامزی
ردیف راهروان توكلز، راشد
ید مشیته تسلیم ایدوب زمامزی

'Ali Kemal
Rasid muverrihmi? Sa'irmi?